

Ilon läsnäolo elämän vastoinkäymisissä
- analyysi köyhyyden kertomuksista

Mari Mattila
Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiaalityö
Pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2020

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		
Tekijä – Författare – Author Mari Mattila		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Ilon läsnäolo vaikeissa elämäntilanteissa – analyysi köyhyyden kirjoituksista		
Oppiaine/Opintosuunta – Läroämne/Studieinriktning – Subject/Study track Sosiaalityö		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Marraskuu 2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 85
<p>Pro gradu-tutkielman aiheena on ilo vaikeissa elämäntilanteissa. Aihetta lähestytään kysymällä, millaisesta ilosta köyhyyden kokemuksiin liittyvissä kirjoituksissa kerrotaan ja millaisia kertomisen keinoja kirjoittajat käyttävät jäsentäessään elämäänsä ilon ja myönteisyyden näkökulmasta. Kiinnostuksen kohteena on myös se, mitä ilosta kertomisen keinot kertovat vallitsevista köyhyyteen ja köyhiin liittyvistä kulttuurisista käsityksistä. Ilon määrittelyssä käytetään apuna erityisesti Spinozan ilon filosofiaa, jossa iloa ovat kaikki myönteiset tunteet. Ilon lisäkäsittelenä on resilienssi, jolla viitataan kykyyn selviytyä vaikeista tilanteista.</p> <p>Tutkielman aineistona on Tutkimusarkistosta saadut Työssä ja köyhä! -kirjoituskilpailulla vuonna 2015 kerätyt kirjoitukset, jotka käsittelevät työssäkäyvien köyhien kokemuksia köyhyydestä. Kirjoituksia on lähestytty sisällönanalyttis-narratiivisella menetelmällä. Ilon ilmenemisen muotoja on tarkasteltu sisällönanalyttisesti teemoitellen. Narratiivisen menetelmän avulla kirjoituksista on etsitty erilaisia ilosta kertomisen keinoja sekä kulttuurisia käsityksiä, joihin kirjoittajat tukeutuvat kertoessaan ilosta.</p> <p>Köyhyyden kokemuksiin liittyvissä kirjoituksissa iloa ilmaistaan erityisesti arvojen ja asenteiden avulla. Ilo jäsennetään osaksi elämää erilaisten toimijuuksien avulla valintoina, itsensä toteuttamisena, oppimisena, lupumisena ja hyväksymisenä. Aktiiviseen toimijuuteen liittyvässä ilossa aikaperspektiivi on laaja, iloa jäsennetään menneisyyden ja tulevaisuuden kautta. Iloa jäsennetään myös kertomalla pienistä ilon hetkistä vaikeissa tilanteissa, joissa toimijuus on näkymätöntä, eikä tilanteessa nähdä mahdollisuuksia muutokseen. Tällaisessa ilossa aikaperspektiivi supistuu nykyhetkeen. Ilo näyttää kirjoituksissa myös resilienssimäisenä selviytymisenä ja pärjäämisena. Kulttuurisia köyhyyteen liittyviä käsityksiä kirjoittajat ilmaisevat vertailun ja vastapuheen avulla jäsentäessään tilannettaan ja iloa osaksi elämäänsä. Vertailulla erottautudutaan ei-köyhistä tai liitytään heihin. Vastapuheen avulla tehdään erontekoa köyhyydestä vallitseviin yleisiin käsityksiin, kuten häpeään. Arvokkuus näyttää myös ilon mahdollistajana köyhyyden kokemuksiin liittyvissä kirjoituksissa.</p> <p>Köyhyyden kokemuksiin liittyvä ilo näyttää arvoina ja asenteina, joiden omaksuminen vaatii joskus kovaa työtä. Toimijuus on tärkeä ilon mahdollistaja, ja sen monimuotoisuuden huomioiminen olisi tärkeää esimerkiksi sosiaalityössä. Ilon ja toimijuuden huomioiminen osana köyhyyden kokemuksia voi laajentaa käsitystä köyhyydestä ja hyvän elämän kriteereistä, ja vähentää stigmatisointia ja ulkopuolisuutta, joita köyhyyteen liittyy.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Ilo, köyhyys, narratiivinen analyysi, toimijuus, resilienssi		
Ohjaaja tai ohjaajat – Handledare – Supervisor or supervisors Hanna Kara		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto, Helsingfors universitets bibliotek, Helsinki University Library		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Table of Contents

1 Johdanto.....	4
2 Teoreettiset lähtökohdat.....	7
2.1 Ilo.....	7
2.1.1 Ilo määritelmien ja tutkimusten valossa	8
2.1.2 Spinozan ilon filosofia.....	11
2.1.3 Iloa, myönteisyyttä ja resilienssiä.....	14
2.2 Köyhyys.....	17
2.2.1 Köyhyyden moninaiset määritelmät.....	17
2.2.2 Suomalaisia köyhyystutkimuksia	22
2.2.3 Suomalainen köyhyys tilastojen valossa – työssäkäyvät köyhät.....	24
3 Tutkimuksen toteutus	25
3.1 Tutkimuskysymykset.....	25
3.2 Aineisto.....	26
3.3 Narratiivis-sisällönanalyttinen lähestymistapa köyhyyden ja ilon kertomusten analysoinnissa	29
3.3.1 Narratiivis-sisällönanalyttinen lähestymistapa	29
3.3.2 Analyysin kulku.....	32
3.4 Eettiset näkökohdat.....	34
4 Ilon läsnäolo köyhyyteen liittyvissä kertomuksissa	37
4.1 Ilon monet muodot: arvot, asenteet ja ilon hetket.....	37
4.2 Toimijuus ja aikaperspektiivi ilosta kertomisen keinoina	40
4.2.1 Ilo itsensä toteuttamisena, valintoina ja vastuun ottamisena	42
4.2.2 Ilo oppimisena	44
4.2.3 Ilo tukeutumisena, hyväksymisenä ja luovuttamisena	46
4.2.4 Ilo, toimijuus ja aikaperspektiivi	50
4.3 Vertailu ja vastapuhe myönteisen kertomisen keinoina	54
4.3.1 Vertailulla myönteistä määrittelyä.....	54
4.3.2 Vastapuhe, ilo ja arvokkuus.....	60
5 Yhteenveto ja pohdinta.....	67
5.1 Yhteenveto tuloksista.....	68
5.2 Pohdinta	70
5.3 Tutkimusprosessin kriittistä tarkastelua	76
Lähteet	81

1 Johdanto

Kiinnostukseni kohteena on ilo elämän vastoinkäymisissä. Lähestyn aihetta narratiivisen menetelmän avulla tarkastelemalla ilon ilmenemistä köyhyyteen liittyvissä omakohtaisissa kirjoituksissa. Aineistona on *Töissä ja köyhä!* -kirjoituspyynnöllä Jyväskylän yliopiston tutkimusprojektiin kerätty aineisto (Jakonen, 2015), joka on peräisin Tietoarkistosta.

Köyhyys on merkittävä yhteiskunnallinen ja sosiaalipoliittinen ongelma. Se liittyy usein tiettyihin elämäntilanteisiin ja esimerkiksi sairastuminen, työttömyys, työ- ja perhe-elämän yhteensovittaminen, vanhuus ja velkaantuminen altistavat köyhyydelle. Myös työssäkäyvien köyhyys on lisääntynyt Suomessa työelämän epävarmuuden ja pätkätoiden yleistymisen myötä. Köyhyys on rakenteellinen ongelma, joten myös sen ratkaiseminenkin edellyttää muutoksia yhteiskunnan rakenteissa. Köyhyys on kokijalleen usein myös kärsimystä aiheuttava olosuhde. Se voi olla henkisesti kuormittavaa, ja saattaa tuoda mukanaan stressiä, ihmissuhdeongelmia, turvattomuuden tunnetta, sairastuttaa sekä tuottaa myös sukupolvien yli ulottuvia ongelmia (Isola, Larivaara & Mikkonen, 2007, s. 14-16; Saari, 2005, s. 7, 9, 11.) Köyhyydessä on kyse myös yhteiskunnallisesta epätasa-arvosta, ja sen poistamiseen liittyvien toimien pitäisikin olla sosiaalipoliitikan keskiössä (Saari, 2005, s. 7).

Näistä näkökulmista katsottuna pyrkimykseni köyhyyden kokemusten tarkasteluun ilon näkökulmasta saattaa vaikuttaa kyseenalaiselta, ymmärtämättömältä ja jopa julmalta. Perustelen näkökulmaani sillä, että köyhyyden ongelmaluonteesta huolimatta on tärkeää tehdä näkyväksi myös sitä, millaisia myönteisiä mahdollisuuksia köyhäksi itsensä mieltävillä on jäsentää elämäntilannettaan ja miten he määrittelevät ja kokevat itsensä kokonaisvaltaisesti. Köyhyys kärsimystä aiheuttavana ongelmana ei tarkoita, että siihen liittyvien moniulotteisten ja vaihtoehtoisten jäsenysten näkeminen ei olisi tarpeellista, sekä yksilön kannalta että yhteiskunnallisesti.

Kuten edellä tuli esiin, köyhyys saattaa tuoda mukanaan muita ongelmia. Kuitenkin ongelmallista on myös se, jos köyhyydestä puhuttaessa siihen automaattisesti niputetaan joukko kielteisiä asioita. Tällöin on vaarana, että köyhyyttä kokeva ihminen kohdataan ennakkoletuksin ja ainoastaan ongelmien kautta. Tämä saattaa stigmatisoida köyhyyttä kokevat, tai ainakin johtaa siihen, että heidät kohdataan tietyn stereotypian mukaan. Eriarvoisuus ja ulkopuolelle jääminen ovat tutkimusten mukaan (esim. Saari 2015, s. 92-94) keskeisiä köyhyyden kokemuksissa. Yksipuoliset ja ainoastaan köyhyyden kielteisiin puoliin liittyvät käsitykset ja lähestymistavat saattavat hyvästä tarkoituksesta huolimatta lisätä köyhyyttä kokevien ulkopuolisuuden tunnetta.

Erityisesti sosiaalityössä olisi tärkeää nähdä ihmisten yksilöllisyys ja tilanteiden moninaisuus. Ihmiset ovat kokonaisia, eivät vain tietyn ongelman kantajia. Toisten ihmisten katseella on merkitystä sille, millaisia mahdollisuuksia ja voimavaroja ihminen näkee itsellään olevan sekä mistä lähtökohdista ja miten hänen kanssaan työskennellään. Myönteisten mahdollisuuksien näkeminen erilaisissa vaikeissakin tilanteissa auttaa vahvistamaan ihmisten toimijuutta ja näkemään yksilöt olosuhteiltaan. Hyvien asioiden näkeminen voi auttaa vahvistamaan selviytymistä ja kiinnittämään huomiota asioihin, jotka auttavat vaikeuksissa eläviä ihmisiä näkemään itsensä yhteiskunnallisina toimijoina, joiden ääni saa kuulua ja joita kuullaan esimerkiksi palveluja ja rakenteita suunniteltaessa.

Sosiaalityössä on totuttu lähestymään asioita ongelmien kautta. Positiivinen psykologia ja ratkaisukeskeisyys lienevät sosiaalialan käytännöissä vallitsevia lähestymistapoja ja taustafilosofioita, mutta negatiiviset käsitteet ja ongelmat saavat edelleen enemmän huomiota sekä tutkimuksessa että keskusteluissa. Käytännön työssä myönteisyyttä esiintyy, mutta on mahdollista, että erilaisissa kohtaamisissa ilon mahdollisuuksien tunnistaminen ja kuuleminen ei ole yhtä helppoa kuin ongelmien ja vaikeuksien, joiden vastaanottamiseen sosiaalialalla ollaan erityisen tottuneita. Tärkeää olisi myönteisten asioiden huomaaminen, kuuleminen ja vahvistaminen. Iloisuuden vaatiminen vaikeuksien keskellä tai köyhyyden kärsimysten vähättely eivät kuitenkaan ole tutkielmani päämääriä eikä se, että ihmiset oppisivat auttamaan itse itseään, vaan huomion kiinnittäminen vaikeissa tilanteissa elävien toimijuuteen ja heidän

elämäntilanteidensa moniulotteisuuteen. Yhtä tärkeää kuin ihmisen itse on oivaltaa toimijuutensa, se on tärkeää myös sosiaalityöntekijöille sekä kaikille köyhiä sekä köyhyyttä kohtaaville. Toimijuuden huomioiminen mahdollistaa asiakkaan kunnioittavan ja avoimen kohtaamisen sekä osallisuuden tukemisen. On kuitenkin syytä huomioida myös rakenteiden merkitys ongelmien taustalla ja pyrkiä vaikuttamaan niihin. Hallitsevat kulttuuriset kertomukset ja puhutavat osaltaan vaikuttavat siihen, millaisia vaihtoehtoja ihmisillä on jäsentää tilannettaan. Tämän vuoksi tulee antaa tilaa mahdollisimman monenlaisille köyhyyttä koskeville kertomuksille.

Työni tavoite on ollut köyhyyttä vähättelettä tai idealisoimatta tuoda esiin köyhänä elämiselle annettuja myönteisiä merkityksiä. Kulutuksen ja jatkuvan kasvun ideologian hallitsemassa yhteiskunnassa on kiinnostavaa tarkastella, voiko ja saako köyhäkin olla iloinen tai tyytyväinen, ja miten tässä kulttuurisessa ympäristössä on mahdollista jäsentää myönteisesti elämää köyhänä. Onko asioita tai tilanteita, jotka köyhyydestä huolimatta tai jopa siihen liittyen tuottavat iloa tai tyytyväisyyttä ja auttavat jaksamaan? Kohdistamalla tutkimuksellinen huomio myönteisiin asioihin köyhyyden keskellä, voidaan ehkä yleisemminkin havaita asioita, jotka edesauttavat ilon kokemista vaikeissa tilanteissa. Kiinnostukseni kohteena on ollut myös se, millaisia keinoja köyhyyden kokemuksista kirjoittavat käyttävät jäsentäessään iloa osana elämäänsä ja millaista yleistä kulttuurista käsitystä köyhyydestä ja köyhistä nämä keinot heijastavat ja rakentavat. Näiden kysymysten avulla olen pyrkinyt tarkastelemaan köyhyyttä myös rakenteellisesta näkökulmasta.

Tutkimusaineistona on ollut työssäkäyvien köyhäksi itsensä kokevien omakohtaisia kirjoituksia köyhänä elämisestä. Olen keskittynyt kirjoituksissa niihin kohtiin, joissa elämää jäsennetään ilon ja myönteisyyden näkökulmasta sekä tarkastellut tekstiä sisällönanalyttis-narratiivisesti. Narratiivinen lähestymistapa tuntui luontevalta valinnalta jo aineiston kertomusluonteen takia. Se sopi hyvin myös kiinnostukseni kohteena olleiden kulttuuristen jäsennostapojen tarkasteluun. Ilon olen ymmärtänyt laajasti, tukeutuen erityisesti Juhani Pietarisen tutkimuksiin Spinozan ilon filosofiasta. Spinoza määrittelee iloksi kaikki myönteiset tunteet ja iloa tuottavat asiat, jotka lisäävät ihmisen sisäistä voimaa (Pietarinen, 1993, s. 41). Spinozan ilon laeva määritelmä kuvaa mielestäni hyvin moninaisia myönteisyyksiä, jotka eivät välttämättä ole

olosuhteista riippuvaisia. Työni kytkeytyy myös resilienssiin, jolla tarkoitetaan ihmisen kykyä ja joustavuutta selviytyä vaikeissa tilanteissa (Earvolino-Ramirez 2007, s. 73). Siten olen määritellyt myönteisyydeksi myös kaikki selviytymiseen liittyvät jäsennykset.

Tutkielma etenee siten, että määrittelen ensin keskeiset käsitteet ja aiheeseen liittyvät tutkimukset sekä teoretisoinnit lyhyesti. Sen jälkeen kerron aineistosta ja analyysimenetelmästä, jonka jälkeen esittelen tutkimuskysymykset. Työhön liittyvien eettisten pohdintojen jälkeen esitän löytöni ja tulkintani aineistosta, ja siinä yhteydessä tuon mukaan myös tarvittavia uusia käsitteellisiä jäsennyksiä. Lopuksi tiivistän työni tulokset ja koko prosessin pohdintaan.

2 Teoreettiset lähtökohdat

Työni keskeiset käsitteet ovat ilo ja köyhyys. Seuraavaksi tarkastelen niihin liittyvää teoretisointia ja tutkimusta. Ilon määritelmässä olen tukeutunut eri tieteenalojen tutkimuksiin ja käsitteellistämisen tapoihin. Köyhyyttä käsittelen sen erilaisten määritelmien kautta. Koska keskeinen kiinnostuksen kohteeni on ilo vaikeassa elämäntilanteessa, olen rajannut köyhyystutkimusten tarkastelun lähinnä niihin köyhyyden kokemuksiin liittyviin tutkimuksiin, jotka käsittelevät selviytymistä.

2.1 Ilo

Ilo voidaan määritellä monin eri tavoin. Määritelmien joukossa on myös sellaisia, jotka kattavat myönteisyyden hyvin laajasti. Ilo voi olla syvää onnea tai hetkellinen tunne, mutta myös melkeinpä pysyvä ominaisuus, tyytyväisyyttä tai elämäntaitoa. Työni näkökulmasta olen kiinnostunut erityisesti Spinozan ilon määritelmästä, jonka mukaan ilo sisältää kaikki myönteiset tunteet, jotka lisäävät ihmisen ”*sisäistä voimaa*” (Pietarinen, 1993, s. 41). Seuraavaksi käsittelen ensin yleisesti erilaisia ilon määritelmiä ja tutkimuksia, ja sen jälkeen tarkemmin Spinozan ilon filosofiaa. Ilon lisäkäsittelenä työssäni on resilienssi, joka liittyy myönteisiin mahdollisuuksiin vaikeissa tilanteissa (esim. Earvolino-Ramirez, 2007, s. 73). Käsittelen myös sitä lyhyesti.

2.1.1 Ilo määritelmien ja tutkimusten valossa

Ilon käsitteeseen on kohdistunut kiinnostusta erityisesti psykologisissa ja filosofisissa tutkimuksissa. Filosofit ovat keskittyneet käsitteen määrittelyyn ja psykologisissa tutkimuksissa iloa on tarkasteltu yhtenä perustunteista. Positiiviseen psykologiaan liittyvissä tutkimuksissa iloa on tutkittu myös. Empiirisiä iloon liittyviä tutkimuksia löytyy erityisesti työhön ja oppimisen iloon liittyen. Hoitotieteessä on tutkittu ilon käsitettä, määritelmiä sekä työn iloa.

Sosiaalitieteissä iloa on Suomessa tutkittu vain vähän. Sosiaalityössä ilo on ollut tutkimuksen kohteena työn ilon näkökulmasta. Esimerkiksi Hannele Forsberg (2016) on tutkinut tunteita lastensuojelun työntekijöiden työssä, ja löysi sieltä myös iloa. Uskallus kohdata ja tutkia työssä kaikenlaisia tunteita, myös negatiivisia, tuotti onnistumisen iloa. (Forsberg, 2006, s. 29, 38-39.) Myöskään ulkomaisia sosiaalityöhön liittyviä tutkimuksia ei juuri ole, harvat olemassa olevat (esim. Matorin, 2015) koskevat työn iloa. Oma lähtökohtani on tarkastella iloa muusta kuin sosiaalityöntekijöiden työn näkökulmasta, koska tämä näkökulma tuntuu jääneen sivuun. Kuitenkin, kuten edellä kävi jo ilmi, myös sosiaalityöntekijöiden kannalta on tärkeää tutkia iloa vaikeissa elämäntilanteissa elävien näkökulmasta, jolloin ilo ei välttämättä ole ilmiselvää, mutta ehkä sitäkin tärkeämpää.

Psykologisesti orientoituneet ilon tutkijat ovat usein keskittyneet ilon ilmiöihin ja niiden mittaamiseen. Esimerkiksi Chris Meadows (2014) on kuitenkin tutkinut myös ilon kokemuksia. Aineistona hänellä oli yli 300:n opiskelijan kuvailut ilon kokemuksista. Keskeisiä tutkimuksessa esille tulleita ilon kokemisen ulottuvuuksia olivat *eheys ja harmonia, transsendenssi, vapauden tunne, ajankulun häviäminen ja muuttuminen*. Meadows päätyy määrittelemään ilon henkilökohtaiseksi kokemukseksi, johon kytkeytyy jokin ulkopuolinen tekijä, eli ilo johtuu jostakin tai kohdistuu johonkin. Ilo liittyy hänen mukaansa erityisesti tärkeisiin saavutuksiin tai uusiin ja yllättäviin tilanteisiin. (Meadows, 2014, s. 10.) Määritelmässä korostuu ilon hetkellisyys, ja ajatus siitä, että ilo edellyttää ulkopuolelta tulevan syyn tai aiheen.

Myös positiivisessa psykologiassa korostetaan myönteisten tunteiden merkitystä ihmisen hyvinvoinnille. Näkökulmana on, että hetkellisillä ilon ja myönteisyyden kokemuksilla voi olla pysyviä vaikutuksia. Yksittäiset ilon kokemukset ja myönteiset tunteet eivät vielä lisää hyvinvointia, mutta toistuessaan niistä tulee merkityksellisiä. (Fredrickson, 2003, s. 335; Fredrickson & Joiner, 2002, s. 175.) Tämä on mielestäni kiinnostavaa ja tärkeää erityisesti vaikeiden elämäntilanteiden näkökulmasta. Tilanteissa, joissa ilo saattaa löytyä pienistä asioista, sen merkitys voi olla silti olla suuri. Sosiaalityöntekijöiden olisi tärkeää olla osaltaan tällaisten pienten ilojen havaintasijoita ja vaalijoita.

Laura Cottrell (2016) on tutkinut käsiteanalyttisesti hoitotieteen näkökulmasta ilon ja onnellisuuden eroja ja yhtäläisyyksiä ja kiinnittänyt huomiota siihen, että negatiivisia käsitteitä on analysoitu huomattavasti enemmän ja tarkemmin kuin myönteisiä. Tutkimuksensa perusteella Cottrell määrittelee ilon suunnittelemattomaksi ja yllättäväksi tunteeksi, johon liittyy yhteys muihin ihmisiin ja vapaus. Onnellisuus taas on tämän jaottelun mukaan iloa pysyvämpi tila, joka on yhteydessä hallintaan, tavoitteellisuuteen ja hyveisiin. (Cottrell, 2016, s. 1506.) Tässäkin määritelmässä korostuu ilon hetkellisyys ja yllätyksellisyys, kun taas onnellisuus määritellään pysyvämmäksi olotilaksi.

Sloan (2011, s. 420, 422) on analysoinut ilon käsitettä filosofisesti ja korostaa ilon intensiivisyyttä, sattumanvaraisuutta ja tavoittelemattomuutta. Rantala sivuaa samaa asiaa tutkittuaan iloa etnografisesti kouluympäristössä ja päätyy käsitykseen, että opettaja voi estää ilon, mutta ei opettaa sitä. Houkutella iloa sen sijaan voi järjestämällä sille sopivat olosuhteet. Rantalan tutkimuksen perusteella ilon syntymiseen tarvitaan vapautta ja kiireettömyyttä. (Rantala, 2006, s. 138-139, 140.) Rantalan tutkimuksessa tuli esiin myös ilon sosiaalisuus: ilo on usein yhteistä iloa, mikä kouluympäristössä luonnollisesti korostuu (Rantala, 2005, s. 140-141). Ilon yllätyksellisyyttä ja yhteisöllisyyttä korostavat myös Karjalainen ja Puroila (2017), jotka ovat tutkineet etnografisesti lasten ilon hetkiä päiväkotiarjessa ihmisten välisissä suhteissa. Vapaus, yhteys ja yllätyksellisyys yhdistävät näitä ilon määritelmiä.

Ginger Selander (2014) on hoitotieteen väitöskirjassaan tutkinut ilon merkitystä terveydenhuollossa historiallisesta perspektiivistä ja Heidi Kassara (2017) hoitotyön

opiskelijoiden ilon kokemuksia. Hoitotieteen tutkimuksissa kiinnostus on kohdistunut myös ilon ja surun välisiin yhteyksiin. Ilo-suru (joy-sorrow) -käsitteeseen liittyviä tutkimuksia on tehty esimerkiksi tekijöiden kokemaan iloon liittyen. Tutkimuksissa taustalla on ollut ihmiseksi kasvamisen teoria (human becoming theory). On havaittu, että ihmiset tuntevat iloa myös surun hetkillä. Ilo voi myös syntyä nimenomaan surusta ja suru ilosta. Näissäkin tutkimuksissa näkökulma on usein ollut työntekijöiden kokemassa ilossa tai jonkin sairauden kokemuksiin liittyvissä ilon tai tyytyväisyyden tunteissa. (Parse, 2001, s. 330, 332; Bunkers, 2006, s. 291, 294-295.)

Ilo-suru -käsite on kiintoisa oman työni kannalta. Sen ajatusta voisi ehkä laajentaa siihen, että ihmisillä voi olla vaikeissakin tilanteissa monenlaisia tunteita ja olotiloja, eivätkä niiden väliset yhteydet ole yksioikoisia, eivätkä aina suoraan ulkoisista olosuhteista riippuvaisia. Ilo voi ehkä syntyä yllättävistäkin asioista, kontrasteista ja vaikeuksista. Vaikka iloa ja surua pidetään vastakohtina, ne liittyvät usein yhteen ja esiintyvät toistensa seurassa (Turner & Stets, 2006, s. 289). Kasvatustieteilijä Kaarina Määtän (2006, s. 8) mukaan *”Ihmisen kokemuksissa tunteet muodostavat kudelman, tunnetilan, joka ilmentää tietyssä hetkessä vallitsevaa tunteiden kokonaisuutta.”* Iloa ei voi käsitellä ilman muiden tunteiden huomioimista. Ilon ja surun yhteys on tullut esiin myös suomalaisten käyttämien tunnesanojen tutkimuksessa Tuovila (2006, s. 19), jossa ilon ja suru näyttäytyivät vastinparina, jotka mainitaan yleensä yhdessä.

Teologisesta näkökulmasta iloa tutkinut Mary Moschella (2016) antaa ilolle kaksi määritelmää. Ensimmäinen on ilo tunneperäisenä kokemuksena ja toisessa, laajemmassa määritelmässä iloon kuuluu myös suru. Jälkimmäisen määritelmän mukaan ilo muistuttaa enemmän pysyvää ominaisuutta tai asennoitumista kuin ohimenevää tunnetta. (Moschella, 2016, s. 4-6.) Tässä määritelmässä ulkoiset olosuhteet eivät ole keskiössä, mikä on kiinnostavaa työni näkökulmasta. Vaikka iloa ei voisi tilata eikä tavoitella, se voi silti olla arvo tai ainakin merkityksellinen ja huolenpidon arvoinen asia. Moschellan (2016, s. 4) mukaan iloa kannattaakin tietoisesti viljellä. *”Joy is an experience of deep connection to the goodness of life...joy merits our attention and care.”* Tämä ajatus ja tavoite on ollut tutkielmani ytimessä: kohdistaa huomio iloon ja antaa sille arvoa sekä nähdä sen merkitys hyvän elämän oleellisena osana olosuhteista riippumatta.

Juha Varilan (1999) aikuiskasvatustieteellinen tutkimus tunteiden merkityksestä opetus-oppimisprosessissa on myös kiintoisa tutkielmani näkökulmasta kuvatessaan hyvin sitä, miten monin eri tavoin iloa on mahdollista jäsentää. Tutkimuksen aineistona on ollut opiskelijoiden kirjoituksia ilon kokemuksista. Kirjoituksissa tuli esiin erilaisia ilon kokemisen tyyppiejä: *ilo uskonnon värittämänä, ilo elämän valintana, ilo menestystarinana, ilon kohteet moninaisia sekä ilo yhteisyyskokemuksena*. (Varila, 1999, s. 115, 123-124.) Nämä ilon tyyppien otsikot jo kertovat keskenään hyvinkin erilaisista iloista, joista osa lienee mahdollisia vaikeissakin olosuhteissa.

2.1.2 Spinozan ilon filosofia

Tarkastelen tässä erikseen Spinozan ilon filosofiaa, koska se sopii mielestäni hyvin ilon tarkasteluun vaikeiden elämäntilanteiden yhteydessä. Tukeudun toisen käden lähteeseen, eli Juhani Pietarisen (Pietarinen, 1993; Pietarinen, 2019) tutkimuksiin 1600-luvulla eläneen Spinozan ilon filosofiasta. Spinozan ilon filosofia on syvälinen kokonaisuus metafysiikkoinen, ja se liittyy 1600-luvulla valmistuneeseen Etiikka -teokseen, jossa hän pyrki yhdistämään tieteellisen ja uskonnollisen maailmankuvan (Pietarinen, 2019, s. 11; Pietarinen, 1993, s. 19). En ole yrittänyt hahmottaa enkä hallita Spinozan filosofiaa kokonaisvaltaisesti, vaan olen käyttänyt työssäni apuna Spinozan ilon käsitteitä ja määritelmiä Pietarisen tulkitsemina. Pietarinen (1993) on perehtynyt Spinozan filosofiaan ja kirjoittanut ilon filosofiaa käsittelevän kirjan (Pietarinen, 1993) sekä oppaan Spinozan Etiikkaan (Pietarinen, 2019).

Spinozan mukaan perustunteita tai *afekteja* on vain kolme, ja ilo on yksi niistä surun ja halun ohella (Pietarinen, 2019, s. 147). Spinozalle kaikki myönteiset tunteet liittyvät iloon (Pietarinen 1993, s. 41, 45). Olen tarkastellut työssäni iloa tästä näkökulmasta, laajasti, kaikkia myönteisiä tunteita aineistosta etsien. Spinozalla itsellään oli rankkoja elämäkokemuksia, jotka Pietarisen mukaan ovat yhteydessä ilon filosofian syntyyn (Pietarinen, 1993, s. 21-22). Jo tämä lähtökohta tekee sen tarkastelun kiinnostavaksi köyhyyden kokemusten yhteydessä.

Spinoza määrittelee ilon ”siirtymiseksi pienemmästä suurempaan täydellisyyteen”. Ilon kokemiseen liittyy siis olennaisesti epätäydellinen lähtötilanne, joka on jopa ilon edellytys.

Pietarisen mukaan ilo on siirtymistä sisältä päin ohjattuun elämään. Se on aktiivisen ajattelua, josta seuraa sisäinen kasvu, jossa keskeistä on *elinvoima* eli *conatus*, joka tarkoittaa pyrkimystä pysyä elossa ja kehittyä. Ihmisellä se tarkoittaa fyysistä kasvua ja psyykkistä energiaa, eli yhdessä *psykofyysistä elämänhalua*, jonka Spinoza näkee ihmiselle luontaisena. (Pietarinen, 1993, s. 23-25, 41-42; Pietarinen, 2019, s. 147, 148.) Edellisessä määrittelyssä ja Spinozan filosofiassa on olleellista mielen ja ruumiin yhteys, mikä ei ollut hänen aikanaan tavallinen ajattelutapa (Damasio, 2003, s. 22).

Spinozalle elinvoima ja kehittyminen ovat ilon edellytyksiä, ja hän näkeekin ihmisen sisäisen kasvun ja itsensä kehittämisen ilona. Keskeistä on kuitenkin nimenomaan kehittyminen, koska valmis ja täydellinen ei Spinozan katsannossa sisällä iloa. (Pietarinen, 1993, s. 25.) Spinoza sisällyttää iloon myös rakkauden, jonka hän määrittelee iloksi, johon liittyy jokin ulkopuolinen tekijä. Spinoza ei väheksy myöskään hetkellisiä aistinautintoja. Taiteen, kauneuden, leikin ja ruoan hän näkee elämänhalua ylläpitävinä ja edistävinä asioina. Tärkeintä on kuitenkin sisäsyntyinen ilo. (Pietarinen, 1993, s. 25-27, 45.)

Iloa Spinozalle edustavat myös *esimerkiksi toivo, mielenrauha, turvallisuus, kiintymys, myötätunto sekä itsearvostus*. Myös vapaus on iloa, ja sillä Spinoza tarkoittaa erityisesti *tahdon vapautta*, eli kykyä toimia itsestä käsin ilman ulkopuolisia vaikutteita. Itsearvostus on itsensä hyväksymistä, joka edellyttää itsetuntemusta, eli tietoa itselle tärkeistä asioista. Itsearvostus on Spinozan mukaan “*korkeinta, mitä voimme kokea*”. Virheisiin ja puutteisiin keskittyminen sen sijaan heikentää toiminnanhalua, joka on keskeinen ilon elementti Spinozalla. (Pietarinen, 1993, s. 26, 48-50, 85.)

Spinozalle korkein ilo on olosuhteista riippumatonta ja lähtöisin ihmisen sisältä. Tällainen “puhdas” ilo kehittyy aktiivisuuden, toiminnan ja ajattelun avulla. Ilo onkin Spinozalle myös ja ennen kaikkea ajattelun synnyttämää tietoa, jossa tunteet ja tieto ovat yhteen kietoutuneita. (Pietarinen, 1993, s. 27, 39.) Spinozan mukaan “*hyvää on kaikki, mikä edistää aktiivista ajattelua ja tuottaa mahdollisimman pysyvää iloa*” (Pietarinen, 1993, s. 95). Tästä näkökulmasta ajatellen ilon voisi ehkä nähdä asenteena, jota voi oppia ja tietoisesti prosessoida.

Ajatus on kiinnostava myös vaikeiden elämäntilanteiden näkökulmasta, jolloin ilon aiheet eivät aina välttämättä löydy helposti ulkoapäin.

Ilo on Spinozalle omana itsenä olemista ja itsensä toteuttamista. (Pietarinen, 1993, s. 42.) Ulkoapäin voi tulla sekä myönteisiä että kielteisiä vaikutteita, mutta ihmisen sisäiset kokemukset ovat aina alkujaan myönteisiä. Keskeistä ihmisen ilon kokemisen kannalta on sisäisten ja ulkoapäin tuleviin tunteiden suhde. Vaikeat elämäntilanteet voivat tyrehdyttää ihmisen sisäisen pyrkimyksen. (Pietarinen, 1993, s. 23-24, 30-31.) Koska vaikeat elämäkokemukset vähentävät elämänvoimaa, Spinoza näkeekin surun vastakkaisena ilolle. Tästä huolimatta Spinozan mukaan suru ja kärsimys saattavat myös tuottaa iloa, vaikka näin ei välttämättä tapahdu. *“Kun kärsimys kirkastaa elämän mielekkyyden ja ohjaa aktiiviseen toimintaan, suru itse asiassa muuttuu ilon lähteeksi ja sen myötä elämän käyttövoimaksi.”* Spinoza korostaa, että tunnekokemukset ovat usein yhdistelmä kielteisiä ja myönteisiä tunteita (Pietarinen, 1993, s. 43, 44.) Tässä ollaan lähellä joy-sorrow -käsitettä (Parse, 2001; Bunkers, 2006) sekä edellä esittelemiäni ilon määritelmiä, joissa ilo ja suru kietoutuvat yhteen (esim. Määttä, 2006, 8).

Surun lisäksi myös toivo liittyy Spinozalla iloon. Se ei ole täysin myönteinen tunne, koska toivoon usein liittyvä epävarmuus saattaa synnyttää myös pelon tunteita. Pelko on kielteinen tunne, mutta se mahdollistaa kuitenkin myönteisen asennoitumisen, ja siihen *”sisältyy aina pisara toivoa ja iloa.”* Pelko kuitenkin hälvenee, jos toivon lisäksi on luottamusta, joka Spinozan mukaan kasvaa tiedon avulla. Luottamus ja toivo yhdessä vievät pelkoa pois, mikä puolestaan kasvattaa iloa. (Pietarinen, 1993, s. 48-49.) On kiinnostavaa, että myös pelko voidaan kielteisyydestään huolimatta nähdä myönteisesti. Siihen yhdistetään usein vain kielteisiä asioita, ja Spinozan näkemys tuo tähän vaihtoehtoista näkökulmaa.

Spinozan mukaan kielteisestä tunteesta pääsee eroon vahvistamalla myönteisiä tunteita tiedon avulla. Keskeistä on paitsi tunteiden tunnistaminen, myös joidenkin asioiden *”välttämättömyyden”* ymmärtäminen ja hyväksyminen. Siihen päästään objektiivisella asenteella ja kiinnittämällä huomio asioiden syihin. Tällöin on mahdollista myös vaikuttaa olosuhteisiin ja tapahtumiin. (Pietarinen 1993, s. 108-114.) Tässä tulee taas esiin aktiivinen

toimija ilon mahdollistajana, mutta myös sopeutumisen ja hyväksymisen merkitys. Spinozan mukaan huomio kannattaa kiinnittää myönteisiin tunteisiin. Vaikka toivo, luottamus ja ilo ovat mahdollisia tiedon avulla, aina aktiivinen toiminta ei ole mahdollista. Joskus ilo edellyttää olosuhteiden hyväksymistä ja niihin mukautumista. (Pietarinen 1993, s. 49, 108-110, 113-114.) Aktiivinen toiminta ei siis aina ole Spinozan mukaan tarkoituksenmukaista ilon kannalta. Joskus olosuhteisiin sopeutuminen mahdollistaa asioiden näkemisen myönteisessä valossa.

Elämänilon Spinoza asettaa korkeimmaksi ilon muodoksi, koska se tulee ihmisen sisältä, ja *“ilmenee koko persoonallisuudessa elinvoimaisuutena, elämänmyönteisyytenä ja saumattomana henkisenä aktiivisuutena.”* Spinoza määrittelee elämänilon lopulta ainoaksi kokonaan sisäiseksi kokemukseksi, jonka voimaa voivat kuitenkin muut ulkopuolelta tulevat tunteet lisätä tai heikentää. Elämänilokin syntyy aktiivisen ajattelun myötä, ja tässä Spinoza painottaa taas tiedon merkitystä. Elämänilon käsite huomioi myös kielteiset tunteet, vaikka Spinoza liittyy siihen ennen kaikkea rauhan ja tasapainon. Keskeistä elämänilossa on myös sen pysyvyys. (Pietarinen, 1993, s. 50-51, 98.) Spinozan näkemyksen mukaan mielenrauha ja elämänilo ovat mahdollisia olosuhteista riippumatta. Elämänilo näin ymmärrettynä lähestyy mielestäni edellä esitettyä Moschellan (2016, s. 4) määritelmää ilosta kokonaisvaltaisena kokemuksena elämän hyvyydestä. Se on puolestaan vastakkainen ilon hetkellisyyttä korostaville näkemyksille, joissa iloon liittyy jokin ulkopuolinen tekijä (esim. Meadows, 2014, s. 10).

2.1.3 Iloa, myönteisyyttä ja resilienssiä

Spinozan ilon filosofian ja edellä esiteltyjen ilon määritelmien lisäksi olen työssäni tukeutunut myös resilienssin käsitteeseen. Vaikka Spinozan ilon määritelmä on laaja ja kattaa kaiken myönteisyyden (Pietarinen, 1993, s. 41) resilienssi laajentaa edelleen mahdollisuutta myönteisen määrittelyyn erityisesti vaikeuksien näkökulmasta. Resilienssillä tarkoitetaan joustavuutta ja kestävyyttä vaikeiden kokemusten keskellä, sekä kykyä selviytyä vastoinkäymisistä tai tulla toimeen niiden kanssa (Earvolino-Ramirez, 2007, s. 73). Resilienssi on täydentämässä työssäni ilon käsitettä ja erityisesti Spinozan laajaa ilon määritelmää, joka sisältää mielestäni myös osittain samoja aineksia kuin resilienssin määritelmät. Lisäksi

aineiston alustavan silmäilyn jälkeen näytti siltä, että aineistossa oli enemmän selviytymiseen liittyvää myönteisyyttä, ja halusin saada näkyviin kaikki ilon idut. Tukeudun tässä ensisijaisesti Earvolino-Ramirezin (2007) tekemään jaotteluun, koska hänen tarkastelunsa perustuu eri aikoina esitettyjen resilienssin tieteellisten määritelmien analyysiin ja niistä tehtyyn synteisiin.

Resilienssi liitetään usein toipumiseen ja sopeutumiseen. Ihmisillä on tarve vaikeiden tapahtumien jälkeen palata entisenkaltaiseen elämään tai sopeutua elämään vaikeuksien kanssa. Resilienssin määritelmät näkevät myös itsemääräämisoikeuden ja itsekunnioituksen tunnusomaisena resilienssille. Itsemääräämisoikeus sisältää ajatuksen, että olosuhteista huolimatta uskotaan selviytymiseen ja siihen että toiminta kannattaa. Tähän liittyy myös merkityksellisyyden tunne ja kokemus omasta arvokkuudesta. Joustavuus on määritelmien mukaan keskeistä resilienssissä myös. Sillä voidaan tarkoittaa esimerkiksi sopeutuvuutta, yhteistyökykyä ja suvaitsevaisuutta. Samoin huumorintaju on resilienssille annettuja määritelmiä yhdistävä tekijä. Kyky suhtautua huumorilla vaikeuksiin ja stressiin on yhdistetty hyviin selviytymismekanismeihin. Itsetunto ja pystyvyys yhdistetään myös resilienssiin, samoin myönteiset ihmissuhteet. Keskeisimpiä resilienssistä seuraavia asioita ovat selviytyminen, hallinta ja sopeutuminen. (Earvolino-Ramirez, 2007, s. 76-78, 81.)

Näissä resilienssin tunnusmerkeissä on mielestäni paljon yhtenevyyttä Spinozan ilon filosofiaan. Toivo, tarkoituksellisuus, itsetunto, itsekunnioitus, pystyvyys sekä sopeutuminen ovat kaikki Spinozan määrittelemän ilon osatekijöitä. Sekä resilienssin käsite että Spinozan ilo korostavat tiedon ja hallinnan merkitystä. Painopiste resilienssissä on kuitenkin enemmän selviytymisessä ja sopeutumisessa, kun Spinozan ilossa korostuvat aktiivisuus ja omaehtoisuus (Pietarinen, 1993, s. 26, 27, 32, 48, 49; Earvolino-Ramirez, 2007, s. 76-78, 81).

Resilienssi sopii työni taustakäsitteeksi myös sen vuoksi, että määritelmän mukaan resilienssiä ei ole ilman vastoinkäymisiä, vaan se ilmaantuu niiden myötä. Ajatellaan, että haasteet, muutokset ja raskaat elämäntapahtumat synnyttävät resilienssin. Aiemmin resilienssiä pidettiin pysyvänä persoonallisuudenpiirteenä, mutta nykyään se nähdään muuttuvana ja kehittyvänä prosessina. Resilienssin yhteydessä puhutaan usein myös kestävyydestä, mutta esimerkiksi Earvolino-Ramirez (2007) pitää tärkeänä erottaa sen resilienssistä. Resilienssi johtaa aina

sopeutumiseen ja sen seurauksena parempaan lopputulokseen, kestävyys puolestaan voi auttaa stressaavissa tilanteissa, mutta siihen ei sisälly ajatusta olosuhteiden parantamisesta. (Earvolino-Ramirez, 2007, s. 73,74, 76-78, 80.) Tämän määritelmän mukaan köyhänä eläminen saattaa edellyttää ja kasvattaa resilienssiä, mutta aina tilanne ei välttämättä johda konkreettisten olosuhteiden paranemiseen. Köyhänä elämisessä myös kysytään usein myös kestävyyttä.

Vaikka resilienssistä puhutaan ja sitä on tutkittu erityisesti yllättäviin muutoksiin ja traumaattisiin tapahtumiin liittyen, sitä on tarkastelu myös pysyvien vaikeiden tilanteiden yhteydessä, kuten sosiaalityöntekijöiden työstressiin liittyen (Kinman, & Grant, 2011, s. 263). Köyhyys voi olla pitkäaikainen ja muuttumatonkin elämäntilanne, jota kuvaamaan resilienssi ei välttämättä aina riitä. Ajattelen, että se on silti käyttökelpoinen lisäkäsitemerkille vaikeissa tilanteissa elävien myönteisiä kokemuksia tarkasteltaessa.

Resilienssiä voidaan tarkastella myös perheiden, ryhmien, yhteisöjen, organisaatioiden ja valtioiden yhteydessä. Resilienssin yksilökorostusta kohtaan onkin esitetty kritiikkiä ja peräänkuulutettu rakenteiden huomioimista. Esimerkiksi Collinsin (2017, s. 87-88) mukaan sosiaalityöntekijöiden resilienssiä on tutkittu viime vuosina, mutta sosiaalisia ja taloudellisia seikkoja ei ole huomioitu. Työssäni kritiikkiä voikin kohdistaa siihen, että miksi tarkastella köyhyyden kokemuksia yksilön resilienssin näkökulmasta, ja kääntää katse pois rakenteista. Perustelen näkökulmaani sillä, että resilienssin merkitys yksittäisen ihmisen hyvinvoinnille on joka tapauksessa myönteinen asia, vaikka köyhyyden rakenteellisuus ja epäoikeudenmukaisuus tunnustetaankin. Sen, samoin kuin ilon tarkasteleminen voi myös antaa monipuolisempaa ja kokonaisvaltaisempaa näkemystä köyhänä elämisestä. Resilienssin näkökulmasta ihmisiä on mahdollista katsoa toimijoina pikemmin kuin uhreina. Se voi osaltaan auttaa tuomaan esiin vähemmän stigmatisoivia köyhyyden jäsentämisen mahdollisuuksia antaessaan ongelmakeskeisyyttä monipuolisemman kuvan köyhänä elämisestä ja köyhistä.

Sosiaalityössä on tutkittu myös työntekijöiden käsityksiä resilienssistä. Grant ja Kinman (2013) ovat todenneet sosiaalityön opiskelijoiden näkevän resilienssin pikemminkin luonteenpiirteenä kuin kehittyvänä taitona. Kokeneet sosiaalityöntekijät sen sijaan pitivät resilienssiä kehittyvänä ja opittavana asiana, jota tarvitaan työssä. Tutkimuksessa todettiin sosiaalityöntekijänä

työskentelyn myös kasvattavan resilienssiä. Pitkän kokemuksen omaavilla sosiaalityöntekijät ovat resilienttejä ja luottavat omaan resilienssiinsä. Tähän liittyy myös itsensä ja elämän hyväksyminen sellaisenaan. (Grant & Kinman, 2013, s. 356, 359-361, 364.) Tässä tutkimuksen kohteena oli ollut sosiaalityöntekijöiden oma resilienssi, mutta voisi ajatella, että käsitykset resilienssistä ja kyky siihen vaikuttavat myös sosiaalityöntekijän mahdollisuuksiin olla asiakkaiden resilienssin tukena.

2.2 Köyhyys

Seuraavaksi tarkastelen köyhyyden käsitteen erilaisia määritelmiä ja ulottuvuuksia niiltä osin, kuin se työni kannalta on tarpeellista. Köyhyyden syitä koskevan keskustelun olen jättänyt tarkastelun ulkopuolelle. Lisäksi esittelen köyhyystutkimuksia, joissa on keskitytty köyhyyden kokemuksiin ja selviytymiseen. Sivuan suomalaista köyhyyttä tilastojen valossa erityisesti työssäkävien köyhien tilanteen osalta.

2.2.1 Köyhyyden moninaiset määritelmät

Köyhyystutkijat ovat todenneet köyhyyden olevan niin moniulotteinen asia, että sitä pitää tutkia ja lähestyä monista eri näkökulmista (Kangas & Ritakallio, 2005, s. 34). Erityisesti historiallista ja vertailevaa tutkimusta onkin tehty paljon. Myös köyhyyden määritelmät ja mittarit ovat moninaiset. (Saari, 2015, s. 72.) Tutkielmassani keskeisiä ovat erilaiset tavat määritellä köyhyyttä sekä köyhyyden kokemuksiin liittyvät tutkimukset.

Köyhyyden määrittelyssä puhutaan usein objektiivisista ja subjektiivisista köyhyyden mittareista. Elintaso, elämäntapa ja elämänlaatu ovat tavallisia köyhyyden mittareita. Juho Saaren (2015) mukaan tutkimuksissa on painottunut liikaa tarvepohjainen köyhyyden määrittely, jossa tarkastellaan ihmisen perustarpeita ja niiden turvaamiseen liittyviä asioita. Köyhyyden käsite näyttäytyy moniulotteisempana, kun otetaan huomioon myös elintasoon ja elämänlaatuun liittyvät mittarit, jotka perustuvat ihmisten omiin kokemuksiin ja tulkintoihin tilanteestaan. Elintasoon liittyvää objektiivista köyhyyttä arvioitaessa huomioidaan konkreettiset olosuhteet kuten tulot, työttömyys, asuminen ja koulutus. Tuloköyhyyttä on perinteisesti mitattu AROP-mittarilla, jonka mukaan köyhiä ovat ne, joiden tulot ovat alle 60

prosenttia keskimääräisistä tuloista, kun taas AROPE-mittarissa huomioidaan työmarkkinoiden ulkopuolelle jääminen sekä kulutusmahdollisuudet. Elämänlaatua mittaavaa subjektiivista köyhyyttä tutkitaan usein kyselyillä köyhyyden kokemuksista. Tällöin kiinnitetään huomio paitsi köyhyyden kokemuksiin ja vähävaraisuuteen, myös kokemuksiin yhteiskunnan ulkopuolelle jäämisestä, epäkunnioittavan kohtelun kohteeksi joutumisesta ja sosiaalista asemaa. (Saari, 2015, s. 72-74.)

Keskeinen köyhyyden mittaamisen näkökulma on myös se, mitkä asiat ihmisten mielestä mittaavat köyhyyttä osuvimmin. Kulttuuriset köyhyyteen liittyvät käsitykset vaihtelevat ja sama objektiivinen tilanne voidaan kokea eri tavoin. (Saari, 2015, s. 74.) Tämä näkökulma on kiinnostava oman työni kannalta. EU:n komissio on tutkimuksiin pohjautuen löytänyt viisi kansalaisten näkökulmasta keskeisintä köyhyyden indikaattoria. Niitä ovat *sosiaalisen osallistumisen estävä elintaso, tietyn tulorajan alle jäävät tulot, alhainen sosiaalinen status, etuus- tai hyväntekeväisyysriippuvuus sekä elintasoköyhyys*. Näistä suomalaiset ovat tutkimusten mukaan pitäneet keskeisimpinä köyhyyden mittareina sosiaalisen osallisuuden puutetta sekä etuusriippuvuutta. (Saari, 2015, s. 75.)

Köyhyyden mittareiden moninaisuuden lisäksi myös näkemykset köyhyyden syistä poikkeavat toisistaan. Ihmisten ja ryhmien arvot ja tavoitteet vaikuttavat siihen, paikannetaanko köyhyyden syy yksilöön vai yhteiskuntaan, ja nähdäänkö se vain yksilön ongelmana vai myös sosiaalisena ongelmana. Sosiaalisen ongelman havaitseminen edellyttää sen näkemistä osana yhteiskunnan muutoksia, ja siten ongelman politisoimisena. (Saari, 2015, s. 77.) Vaikka en työssäni keskity köyhyyden tosiasialisiin syihin, niihin liittyvät käsitykset saattavat silti vaikuttaa siihen, miten köyhyyttä merkityksellistetään. Oletukset köyhyyden syistä ja alkuperästä saattavat vaikuttaa myös mahdollisuuksiin jäsentää köyhänä elämistä ilon näkökulmasta.

Objektiivisen ja subjektiivisen ulottuvuuden ohella köyhyys voidaan jakaa myös absoluuttiseen ja suhteelliseen köyhyyteen. Jako on vanha, jo Adam Smithin vuonna 1664 käyttämä. Köyhyys on absoluuttista, kun tulot alittavat jonkin vähimmäistason, jonka katsotaan riittävän ihmisen fyysisten perustarpeiden toteuttamiseen. Absoluuttisen köyhyyden käsitettä käytetään yleensä kehitysmaiden köyhyydestä, mutta Suomessa myös toimeentulotuesta puhutaan absoluuttisena

köyhyysrajana. Absoluuttinen köyhyys on kuitenkin myös suhteellinen käsite, koska köyhyyden absoluuttista rajaa on mahdoton määrittellä. (Kangas & Ritakallio, 2005, s. 28-30.)

Rikkaissa länsimaissa köyhyys ilmenee enimmäkseen suhteellisena köyhyytenä, jolloin mittareina toimivat elintaso ja ihmisten odotukset (Saari, 2005, s. 13). Kuitenkin muun muassa leipäjonot kertovat, että nälkääkin koetaan. Ja vaikka suhteellinen köyhyys on jotain muuta kuin kehitysmaiden köyhien kokemaa ruoan puutetta, se voi olla itsekunnioituksen ja toimintakyvyn kannalta iso asia, jota ei ole syytä vähätellä. (Saari, 2005, s. 13.) Järveläinen ja Mäkinen korostavatkin köyhyyden ei-materiaalisia puolia ja siihen liittyvää ”*sosiaalista nöyryytystä, osattomuutta ja sosiaalisen aseman menetystä.*” (Järveläinen & Mäkinen, 2007, s. 81). Mielestäni tästäkin näkökulmasta on perusteltua tarkastella myös köyhänä elämiseen liittyviä mahdollisia myönteisiä jäsennyksiä. Vaikka tärkeintä on keskittyä köyhyyden ja epäoikeudenmukaisen tulonjaon poistamiseen, merkittävää on myös se, miten pienituloisuuden suhtaudutaan. Stigmatisoidaanko köyhät automaattisesti ja luokitellaan tietynlaisiksi. Ja jos stigmatisoidaan, voidaan pohtia, millaisesta yhteiskunnallisesta arvomaailmasta se kertoo ja millaista elämäntapaa silloin pidetään yleisesti tavoiteltavana.

Köyhyys muuttuu ja kohdistuu eri ryhmiin eri aikoina yhteiskunnassa (Saari, 2005, s. 13). Samoin köyhyyteen liittyvät mielle yhtymät, kulttuuriset jäsennykset sekä köyhien kohtelu on vaihdellut historiallisesti arvomaailmasta ja olosuhteista riippuen (Järveläinen & Mäkinen, 2007, s. 81, 83). Kankaan ja Ritakallion (2005, s. 29) mukaan teollistuneiden yhteiskuntien köyhyys on niukan toimeentulon aiheuttamaa toiminnanmahdollisuuksien puutetta. Köyhyystutkimuksen klassikko Peter Townsend määritteli jo 70 -luvulla köyhyyden kyvyttömyydeksi elää valtavirran mukaan (Townsend, 1979, s. 915; ks. myös Kangas & Ritakallio, 2005, s. 31). Kussakin yhteiskunnassa välttämättömänä pidettävät asiat vaihtelevat. Eri aikoina ja eri puolilla maailmaa erilaiset asiat paitsi vaikeuttavat elämää, myös tuottavat häpeää ja jättävät ulkopuolelle. (Kangas & Ritakallio, 2005, s. 30.)

Toimintakyvyn köyhyyteen liittyy Amartya Sen (1992), jonka määritelmän mukaan köyhiä ovat ne, joilla ei ole varaa toimia samoin kuin keskimääräisellä kansalaisella. Sekin voi olla absoluuttinen puute, vaikka aineellisesti absoluuttista köyhyyttä ei koettaisikaan. Tietyt asiat

katsotaan välttämättömiksi, jotta pysyy yhteisön sisäpuolella. (Sen, 1992, s. 115-116.) Myös EU:n ja YK:n määritelmässä köyhyyteen liitetään keskeisesti elämänhallinnan puute (Kangas & Ritakallio, 2005, s. 31).

Sen (2009) liittää toimintakyvyn käsitteeseen myös ihmisen mahdollisuuden toteuttaa arvostamia asioita. Näkökulma on vastakkainen hyötyyn tai resursseihin perustuvalla ajattelulla. Toimintakyvyn käsitteessä Senille keskeistä on vapaus, jota ihminen tarvitsee toteuttaakseen tavoittelemiaan asioita. Vapaus on hänen mukaansa kykyä ja mahdollisuutta määrittellä omat arvot ja tavoitteet, ja tehdä niiden mukaisia valintoja. Toimintakykyyn keskittyvässä lähestymistavassa ollaan kiinnostuneita inhimillisestä elämästä, eikä ainoastaan tuloista tai omaisuudesta, joihin keskittyminen supistaa köyhyyden taloudelliseksi asiaksi. Mahdollisuudet ovat tärkeämpiä kuin välineet tai saavutukset. (Sen, 2009, s. 228, 231-234.)

Köyhyys on kiinteästi sidoksissa myös oikeudenmukaisuuteen. Köyhien elinolosuhteet ja niissä tapahtuvat muutokset kertovat yhteiskunnan tilasta ja erityisesti sen oikeudenmukaisuuden asteesta (Saari, 2005, s. 7). Oikeudenmukaisuusteoreetikko John Rawls (1988, s. 70) on puhunut jo 1970-luvulla köyhien stigmatisoitumisesta, joka johtuu suurista tuloeroista (ks. myös Kangas & Ritakallio, 2005, s. 33). Rawlsin (1988, s. 63) määrittelemiä *ensisijaisia hyviä* (*primary goods*) ovat ”oikeudet ja vapaudet, mahdollisuudet ja valtuudet, tulot ja varat”. (ks. myös Saari, 2015, s. 56). Sen (2009) vertaa omaa näkemystään Rawlsiin, ja tähdentää, että toisin kuin Rawlsilla, hänen määritelmässään *ensijaiset hyvät* eivät ole päämäärä, vaan keinoja, jotka mahdollistavat vapauden. Sen tähdentää, että hyvään elämään tarvittavat asiat eivät vielä tee elämästä hyvää. (Sen, 2009, s. 231-234.) Tämän perusteella voisi ajatella, että hyvän elämän toteuttamisessa tarvitaan toimijaa, joka tunnistaa arvonsa ja tavoitteensa. Tässä on yhtymäkohtia myös Spinozan ilon filosofiaan, jossa hyvä itsetuntemus liittyy kiinteästi iloon (Pietarinen, 1993, s. 50).

Sen (2009) puhuu toimintakykyä määritellessään siitä, että vapautta voi käyttää myös yhteisen hyvän tavoittelemiseksi, eikä vain omien tarpeiden täyttämiseksi. Esimerkkinä tällaisesta hän mainitsee ympäristön ja luonnon hyvinvoinnin. Senin mukaan pelkkä henkilökohtaisiin

tarpeisiin vastaaminen tekee ihmisistä potilaita, vaikka pitäisi nähdä myös toimijuus, jota voidaan käyttää monipuolisesti hyvän elämän tavoittelemiseen. (Sen, 2009, s. 250-252.)

Senin näkemykset tuovat myös köyhyyden määrittelyyn uusia sävyjä. Arvot ja tavoitteet tulevat keskeiseksi arvioitaessa ihmisen köyhyyttä tai elämänlaatua. Tämä on virkistävä näkökulma vallitsevassa kulttuurisessa ilmapiirissä, joka kannustaa huolehtimaan erityisesti omasta hyvinvoinnista. Se tuo myös näkyväksi monenlaiset hyvän elämän mahdollisuudet ja hyvän elämän subjektiivisuuden. Tässä se muistuttaa mielestäni myös Spinozan ilon määritelmää, joka korostaa aktiivisen toiminnan merkitystä ja oamehtoista elämää. Spinozan filosofiassa ilo on ihmisen oman ”*olemuksen toteutumista*.” (Pietarinen, 1993, s. 38-39, 42.)

Ritakallio ja Kangas huomauttavat, että nykyisissä länsimaisissa yhteiskunnissa riittävän elämisen tason tavoite karkaa koko ajan kauemmaksi. (Kangas & Ritakallio, 2005, s. 33). Voidaankin pohtia, onko yhteiskunnan ”normaali” tavoiteltavaa normaalia, jos asiaa mietitään esimerkiksi ympäristön kannalta. Köyhyyden olemassaoloa ei tietenkään voi perustella tai oikeuttaa ympäristöongelmilla tai kulutukseen perustuvan kulttuurin kestättömyydellä, mutta mielestäni tähän liittyy arvoja, joita kyseenalaistamalla myös köyhyyden stigma tai häpeä voisivat vähentyä.

Järveläinen ja Mäkinen (2007, s. 80, 89) peräänkuuluttavat tavoitteeksi aristoteelista näkemystä hyvästä elämästä, jossa keskeistä on elämän *moninaisuus, moniarvoisuus ja kohtuullisuus*, jolloin tuloeroja saataisiin pienennettyä. Mielestäni jo tällaisten asioiden sanoittaminen ja korostaminen voisi tuoda mahdollisuuksia myönteiselle köyhän identiteetille, itsekunnioitukselle ja stigmatisoitumisen välttämiseksi. Kärjistettynä voisi sanoa, että jos kyseenalaistetaan jatkuva kasvu ja otetaan todesta ympäristöongelmat ja ihmisten välinen oikeudenmukaisuus, eikö silloin mieluummin rikkaiden olisi syytä stigmatisoitua. On myös ihmisiä, jotka valitsevat köyhyyden, toiset taas ovat siihen pakotettuja.

Järveläinen ja Mäkinen (2007) puhuvatkin *rikkauden paradoksista*, jolla he tarkoittavat köyhyyden lisääntymistä hyvinvoinnin ja taloudellisen kasvun myötä. Tilastojen mukaan suhteellinen köyhyys onkin lisääntynyt talouskasvun mukana. Rikkauden paradoksissa

taloudellinen kasvu nähdään monipuolisen elämän vastakohtana. Tästä huolimatta esimerkiksi Suomessa talouskasvu on kaiken toiminnan lähtökohta ja päämäärä. (Järveläinen & Mäkinen, 2007, s. 80-81.) Rikkauden paradoksin lisäksi voidaan puhua myös *köyhyyden paradoksista*, joka tarkoittaa köyhyyttä elämän rikastuttajana. Kohtuullinen elämä, johon liittyy myös luopumista, saattaa lisätä ihmisten kokonaisvaltaista hyvinvointia. (Järveläinen & Mäkinen, 2007, s. 86, 90.) Tässä on jälleen muistettava, että köyhyyttä ei ole syytä romantisoida, ihannoida tai vähätellä, mutta siihen liittyvät vaihtoehtoiset ja monipuoliset jäsenystavat voivat lisätä kaikkien hyvinvointia.

2.2.2 Suomalaisia köyhyystutkimuksia

Edellä köyhyyden määritelmien tarkastelun yhteydessä tuli jo esiin, että köyhyyttä on tutkittu ja mitattu monista eri näkökulmista. Myös köyhyyden mittarit ja käsitteet itsessään ovat olleet tarkastelun kohteena (Kangas & Ritakallio, 2005; Saari; 2005). Akateemista köyhyystutkimusta Suomessa on tehnyt esimerkiksi Juho Saari (2015), joka on tutkimusprojekteissaan tarkastellut köyhyyttä osana huono-osaisuutta. Tutkimuksen kohteina on ollut syrjäytyminen, ylisukupolvisuus, asunnottomuus sekä hyvinvoinnin vajeet.

Työni kannalta oleellisia ovat tutkimukset, jotka liittyvät köyhyyden kokemuksiin. Tästä näkökulmasta tutkimusta on tehty muun muassa Syrjäytymisestä selviytymiseen -hankkeessa, joka perustuu köyhyyden kokemuksista kerättyyn laajaan kirjoitusaineistoon vuodelta 2006 sekä seuranta-aineistoon vuodelta 2012. Kirjoitukset köyhyyden kokemuksista on koottu kirjaksi ”Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä.” Kirja tuo esiin paitsi köyhyyden vaikeudet ja ongelmat, myös selviytymiskeinot. (Isola, Larivaara & Mikkonen, 2007, s. 10-11.) Aineistosta on tehty tutkimuksia ja tutkielmia eri näkökulmista, esimerkiksi sukupuolinäkökulma on ollut vahvasti esillä. Kyseisen hankkeen tutkimuksista oman työni kannalta kiinnostavia ovat ne, joissa on tarkasteltu köyhyyden kanssa selviytymistä.

Isola, Turunen ja Hiilamo (2016) ovat tutkineet kirjoitusaineiston pohjalta köyhyyttä selviytymisen ja muutoksen näkökulmasta, ja tarkastelleet myös tilanteeseen liittyviä tunteita ja ajallisuutta. He päätyivät toteamaan, että köyhyys on usein pysyvältä näyttävä ja kielteisten

tunteiden kyllästävä tila, jossa elämän hallinnan tunne, vastavuoroiset suhteet, merkityksellisyys ja itsenäisyys auttavat selviytymään. Myös merkityksellisyyden tunne, johon liittyy hyvän tekeminen muille ihmisille, tukevat selviytymistä. Isola ym. Toteava kuitenkin, että köyhän voimavarat ovat *hentoja*. Tutkimuksessa peräänkuulutetaan hierarkiatonta, myönteistä ja myötätuntoista vuorovaikutusta sosiaalityöhön lisäämään köyhyydestä kärsivien voimavaroja ja selviytymistä. (Isola, Turunen & Hiilamo, 2016, s. 150, 157-158.)

Isola ja Suominen (2016) ovat kirjoittaneet edellisen tutkimusaineiston ja tilastojen pohjalta myös kirjan ”Suomalainen köyhyys,” jossa he tarkastelevat köyhyyden ilmenemistä ja kokemuksia. He toteavat, että raha ei riitä poistamaan köyhyyttä, vaan siihen tarvitaan myös osallisuuden ja autonomian tukemista. Niihin puolestaan tarvitaan vapautta ja sen mukanaan tuomaa vastuuta. Tärkeää olisikin huomioida ja kunnioittaa ihmisten omia voimavaroja ja lisätä konkreettisia toiminnan mahdollisuuksia. (Isola & Suominen 2016, s. 13, 191-192.)

Näissä näkemyksissä on yhtenevyyttä tutkielmani näkökulmaan. Ilon tarkasteleminen voi olla hyödyllistä, vaikka köyhyys ongelmana otetaan todesta. Mielestäni näkemys siitä, että raha ei riitä poistamaan köyhyyttä, joka aiheutuu osallisuuden ja autonomian puutteesta, on herättävä. Se on myös yhteneväinen niiden suhteellisen köyhyyden määritelmien kanssa, joissa osallisuuden puute nähdään yhtenä keskeisimmistä köyhyyden indikaattoreista (esim. Saari, 2015, s. 75). Toimintamahdollisuuksien ja voimavarojen vahvistaminen eivät poista köyhyyttä rakenteellisena ongelmana ja epäoikeudenmukaisena asiantilana, mutta voivat poistaa tai vähentää joitakin köyhyyden osa-alueita ja siten parantaa ihmisten elämänlaatua.

Tässä tutkielmassa käyttämästäni Töissä ja köyhä -aineistosta keskeisen tutkimuksen on tehnyt Mikko Jakonen (2019), joka on tarkastellut köyhänä elämisen haasteita. Köyhäksi itsensä kokevat näyttävät kirjotusten valossa *arkipäivän selviytyjinä* (Jakonen, 2019, s. 108). Aineiston liittyvässä tutkimuksessa on siten jo hieman käsitelty selviytymisnäkökulmaa. Mari Järvinen (2020) on käyttänyt samaa aineistoa pro gradu -tutkielmassa, jonka aiheena on prekaarissa työmarkkina-asemassa olevien naisten kokemukset köyhyydestä. Nina Hippinen (2020) puolestaan tarkastelee aineiston avulla pro-gradussaan epätyypillistä työtä ja arjen hyvinvointia. Lisäksi aineistoa on käytetty kolmessa kandidaatintutkielmassa.

Lähellä omaa näkökulmaani on Joni Lähteen (2020) tuore sosiaalityön pro gradu -tutkielma, jossa hän tarkastelee teoreettis - filosofisella otteella askeettista ja minimalistista elämäntapaa sekä köyhyyttä erityisesti toimintamahdollisuuksien näkökulmasta. Lähde toteaa askeettis-minimalistisen elämäntavan vahvistavan toimintamahdollisuuksia, mutta köyhyyden ei, vaikka materiaaliset resurssit olisivat samankaltaiset. Tutkielman johtopäätös on, että aineellinen toimeentulo ei ole ainoa hyvinvoinnin mittari. (Lähde, 2020, s. 71, 73-74, 76-77.) Tässä on liittymäkohtia Isolan ja Suomisen (2016), s. 191) tutkimukseen, jossa todettiin hieman eri suunnalta katsoen, että raha yksin ei riitä poistamaan köyhyyttä.

2.2.3 Suomalainen köyhyys tilastojen valossa – työssäkäyvät köyhät

Akateemisten tutkimusten ohella köyhyydestä tuotetaan säännöllisesti erilaista tilastotietoa. Kuvailen tässä lyhyesti erityisesti työssäkäyvien köyhyyttä numeroiden valossa. Esimerkiksi Eurobarometri-tutkimus mittaa köyhyyttä säännöllisesti, ja näissä mittauksissa köyhyyttä on todettu löytyvän myös Suomesta (Saari, 2015, s. 74). Kuten aiemmin tuli jo esiin, Suomessa suhteellinen köyhyys on yleisintä ja absoluuttista köyhyyttä on edelleen vain vähän (Suomen köyhyysraportti, 2020, s. 5; Järveläinen & Mäkinen, 2007, s. 90). Leipäjonot ja kirkon diakoniatyön tarve tosin herättävät kysymyksen myös absoluuttisen köyhyyden laajuudesta. Suomen köyhyysraportin (EAPN, 2020, s. 10) mukaan leipäjonossa käy Suomessa viikoittain noin 20 000 ihmistä. Vaikka esimerkiksi leipäjonot eivät ole köyhyyden mittari, ne kertovat hyvinvointivaltion ja köyhyyspolitiikan epäonnistumisesta (Ohisalo, 2017, s. 73).

Suomessa julkinen keskustelu köyhyydestä lisääntyi 90-luvun laman aikana ja sen jälkeen, kun köyhyys ja tuloerot alkoivat lisääntyä. Köyhyydestä on perinteisesti puhuttu erityisesti työttömyyden yhteydessä, mutta viime aikoina keskusteluissa on näkynyt myös työssäkäyvien köyhyys, joka on hieman lisääntynyt. Suomessa on edelleen kuitenkin vain vähän köyhyyttä työssäkäyvien keskuudessa verrattuna moniin muihin maihin, eikä se tilastojen mukaan ole noussut, toisin kuin monissa EU-maissa. Vuonna 2018 köyhyys oli palkansaajien keskuudessa 1,7 prosenttia. (EAPN 2020, s. 12; EAPN, 2019, s. 11.) Kuitenkin jo vuonna 2011 Kyösti Raunio (2011, s. 255) totesi, että työssäkäyvien köyhyys on lisääntymässä.

Epätäyppilliset työsuhteet ovat lisääntyneet, ja työssäkäyvien köyhyyden taustalla saattaa olla osa-aikatyö, pätkätyö, vuokratyö tai itsensä työllistäminen. Myös yrittäjät ja erityisesti maanviljelijät ovat usein pienituloisia. Määräaikaisissa työsuhteissa työskentelevistä kaksi kolmasosaa olisi vuonna 2018 halunnut pysyvän työsuhteen. Osa-aikatyö on lisääntynyt etenkin naisten keskuudessa. Nollatuntisopimuksella työskentelevistä 40 prosenttia tekee työtä omasta toiveestaan, loput siksi että muuta työtä ei ole tarjolla. Huomionarvoista on myös, että Suomessa työssäkäyvien köyhyys koskettaa tilastojen mukaan erityisesti yhden huoltajan lapsiperheitä. (EAPN, 2020, s. 13; EANP, 2019, s. 11.)

3 Tutkimuksen toteutus

Päädyin tarkastelemaan ilon ilmenemistä vaikeassa elämäntilanteessa analysoimalla sisällönanalyttis-narratiivisesti kirjoituksia, joissa kerrottiin köyhyyden kokemuksista. Tässä luvussa esittelen tutkimuskysymykset ja valitsemani lähestymistavan sekä siihen nivoutuvat tausta-ajatukset ja lähtökohdat. Kuvailen myös aineistoa ja esittelen analyysin kulkua. Lopuksi tarkastelen työhöni liittyviä eettisiä kysymyksiä.

3.1 Tutkimuskysymykset

Edellä esitetyillä teoreettisilla ennakkoajatuksilla päädyin työssäni tarkastelemaan, miten ilosta ja myönteisistä asioista kerrotaan köyhyyttä koskevissa omakohtaisissa kirjoituksissa. Analysoin aineistoa seuraavien tutkimuskysymysten avulla:

1. Millaisesta ilosta ja myönteisyydestä kirjoituksissa kerrotaan, ja millaisia kertomisen keinoja kirjoittajat käyttävät jäsentäessään elämäänsä ilon ja myönteisyyden näkökulmasta?
2. Mitä kertomukset kertovat köyhyyden kulttuurisista käsityksistä?

3.2 Aineisto

Tutkielmani aineistona on vuonna 2015 kerätyt Köyhä ja töissä -tutkimukseen (Jakonen, 2015) liittyvät omakohtaiset kirjoitukset köyhyyden kokemuksista, jotka sain Tietoarkistosta. Kävin läpi kaikki 135 vastausta, joista osa oli tyhjiä, osa erittäin lyhyitä ja osa pitempiä kirjoituksia. Valitsin teksteistä kaikki ne, joissa kirjoittaja antaa köyhänä elämiselle myönteisiä merkityksiä. Tällaisia kirjoituksia löytyi yhteensä 49. Osa kirjoituksista oli pitkiä, monen sivun pituisia, ja myönteiset merkitykset olivat vain pieni osa koko kirjoitusta. Osa kirjoituksista oli lyhyitä parin lauseen kuvailuja faktuaalisesta tilanteesta.

On huomioitava, että kirjoituspyynnöllä kerätty aineisto on tietynlainen, koska siihen vastaavat ne, joille kirjoittaminen sopii. Tämä rajaa ulkopuolelle todennäköisesti enemmän ihmisiä kuin esimerkiksi haastattelupyyntö. Kirjoituspyyntö oli julkaistu Jyväskylän yliopiston verkkosivuilla ja sosiaalisessa mediassa, joten kirjoittajat ovat valikoituneet jo tämän perusteella. Akateemisesti koulutettujen yliedustus näkyikin aineistossa, ainakin myönteisyyttä ilmaisevissa kirjoituksissa, jotka olivat tarkasteluni kohteena.

Käyttämäni aineiston erityisyys tulee jo siitä, että kirjoittavat olivat työssäkäyviä köyhäksi itsensä määritteleviä ihmisiä. Työssäkäyvät köyhät ovat erityinen, joskaan eivät yhtenäinen köyhien ryhmä. Heiltä puuttuu köyhyyteen usein liitetty osa-alue eli työttömyys, joka jo tekee heidät erityiseksi köyhien ryhmäksi. Aineisto on siten valikoitunutta, ja mahdollisesti myös heidän joukossaan on enemmän myönteisyyttä kokevia kuin olisi toisella tavalla kerätyssä köyhien kokemuksia kartoittavassa aineistossa. Heidän kohdallaan ainakin jonkinlainen osallisuus yhteiskuntaan toteutuu työssäkäynnin myötä. On kuitenkin syytä huomioida sekin, että työssäkäyvä köyhä voi kokea myös työttömyyttä, jos työtä on vain vähän. Aineistossa olikin myös kirjoituksia, joissa työttömyys oli vallitsevampi kokemus kuin työssäkäynti.

Alkuperäisessä kirjoituspyynnössä kirjoittajilta pyydettiin tiedot iästä, sukupuolesta siviilisäädystä, lapsiluvusta, koulutuksesta, työsuhteesta, tuloista ja asuinympäristöstä (Jakonen, 2015). Kokemuksistaan kirjoittivat hyvin eri ikäiset ihmiset, nuorista opiskelijoista eläkeikää lähestyviin henkilöihin. Valikoimieni iloa koskevien kirjoitusten kirjoittajat olivat

hyvin eri ikäisiä. Nuorin oli syntynyt vuonna -93 ja vanhin -51. Niiden välillä oli melko tasaisesti kaiken ikäisiä, eniten (16) kuitenkin 80-luvulla syntyneitä ja seuraavaksi eniten (12) 70-luvulla syntyneitä. Myös elämäntilanteet olivat moninaisia. Kirjoittajat olivat opiskelijoita, matalapalkka-alalla työskenteleviä, freelancereita, pätkätyöläisiä, yrittäjiä, osa-aikaeläkeläisiä tai muita epätyypillisissä työsuhteissa työskenteleviä. Joukossa oli kaupunkilaisia, maaseudulla asuvia, lapsiperheitä ja lapsettomia. Aineisto oli siis monella tapaa heterogeeninen.

Kirjoituspyyntö oli osa Jyväskylän yliopiston Köyhä, läski ja roska – Jakautuvan Suomen eriarvoistuvat ruumiit -tutkimusprojektia. Tutkijat olivat olleet kiinnostuneita köyhyyttä kokevien hyvinvoinnista ja elämänlaadusta. Heitä oli pyydetty kertomaan vapaamuotoisesti köyhyyden vaikutuksesta arkeen, perhe-elämään, mielenterveyteen ja raha-asioihin. Tarkemmin kirjoituspyynnössä oli ohjeistettu kertomaan työn ja sosiaaliturvien yhdistämisestä, perhe-elämästä ja jaksamisesta. Myös köyhyyden fyysisten vaikutusten pohtimiseen oli ohjeistettu. (Jakonen, 2015.) Oman työni kannalta merkillepantavaa on erityisesti se, että tehtävässä oli kevyesti ohjattu myös pohtimaan, löytyykö omasta tilanteesta jotain myönteistä. Siten on huomioitava, että kirjoitusten myönteisiin jäsenyyksiin oli jo ohjeessa annettu mahdollisuus.

Suurin osa kirjoituksista sisälsi köyhänä elämiseen liittyviä koettuja ongelmia, rajoituksia ja kielteisiä asioita, joita köyhyydestä seuraa, joissain kirjoituksissa tilannetta kuvattiin hyvinkin epätoivoisesti. Joissain kirjoituksissa köyhyyden kokemuksia merkityksellistettiin sekä voimakkaan kielteisillä että myönteisillä tavoilla. Kirjoitukset saattoivat alkaa haasteiden ja ongelmien kuvailulla ja päättyä hyviin asioihin. Osa kirjoituksista päättyi lopputulemaan, että omaan tilanteeseen ollaan tyytyväisiä eikä siihen kaivata muutosta.

Ilon ilmaukset, spinozalaisittain (Pietarinen, 1993) tulkittuinakin, olivat kirjoitusten joukossa kuitenkin vähemmistössä, niitä piti etsiä. Ilon käsittäminen laajasti oli edellytys sille, että sitä teksteistä löytyi, ja taustakäsitteet helpottivat tulkintaa ja ilon operationalisointia. Tästä huolimatta jo tämä vaihe aineiston analyysia oli melko työläs. Ilon ja myönteisyyden ilmausten tulkinta ei aina ollut yksiselitteistä. Muutamissa kohdissa tuntui aluksi epäselvältä, oliko kyse ilosta vai asioiden neutraalista kuvailusta. Tällainen oli esimerkiksi selviytymistä korostava

lista aikaansaannoksista. Kun tekstissä ei käytetty sanoja, jotka olisivat liittäneet tähän kuvailuun myönteisyyttä, vaan ainoastaan raportoitiin faktat, en tulkinnut sitä myönteisyydeksi. Aineiston kokonaisuudessaan pariin kertaan luettuani valitsin yksityiskohtaisemman tarkastelun kohteeksi kirjoitukset, joista löysin iloa laajasti ymmärrettynä, eli kaikki myönteiset ilmaukset ilosta selviytymiseen.

Erityisesti tulkintaani ohjasi Spinozan (Pietarinen, 1993) käsitys ilosta, jonka lisäksi sisällytin tarkasteluun myös kaikki suorat ilon, onnen ja muiden myönteisten tunteiden ja olotilojen ilmaukset. Tarkastelin myös sitä, millaisin keinoin iloa jäsennetään osana elämää ja mitä ne kertovat köyhyyteen liittyvistä yleisistä kulttuurisista kertomuksista ja käsityksistä. Valitsin niitä tekstin kohtia, joissa tuodaan esiin, miten vaikeuksista huolimatta tai niiden ansioista asioissa nähtiin myönteistäkin.

3.3 Narratiivis-sisällönanalyttinen lähestymistapa köyhyyden ja ilon kertomusten analysoinnissa

Käsittelen seuraavaksi ensin yleisesti käyttämäni aineiston analyysimenetelmää ja perusteluita valinnoilleni ja näkökulmalleni. Kerron myös työni taustalla olevista ontologisista oletuksista. Sen jälkeen kuvaan tarkemmin, miten olen konkreettisesti analyysia toteuttanut.

3.3.1 Narratiivis-sisällönanalyttinen lähestymistapa

Olen lähestynyt aineistoa abduktiivisesti narratiivisen ja sisällönanalyttisen lähestymistavan menetelmin. Tarkasteluani on ohjannut teoreettinen tausta ja valitsemani käsitteet, mutta olen pyrkinyt katsomaan aineistoa mahdollisimman avoimesti ja huomioimaan uusia näkökulmia. Joka tapauksessa havainnoin aineistoa *teoriapitoisesti* jo pelkästään omien ennakkokäsitysteni ja -luulojeni takia. (Tuomi & Sarajärvi, 2002, s. 97, 98, 99.)

Sisällönanalyysia työssäni on aineiston ryhmittely ja luokittelu teemoittain, sekä kiinnostus aineiston sisältöä kohtaan (Tuomi & Sarajärvi, 2002, s. 102-103). Sisällönanalyysia käytin työssäni vastaamaan kysymykseen siitä, millaista iloa köyhyyteen liittyvissä kirjoituksissa tuodaan esiin. Myös narratiivista menetelmää voidaan käyttää siten, että aineistoa tarkastellaan valikoidusti tietystä näkökulmasta ja sisällöllisesti teemoitellen. Tällöin kyse on narratiivien analyysista. Kun tutkitaan sitä, miten eri teemat ovat suhteessa toisiinsa, puhutaan puolestaan narratiivisesta analyysista. Narratiivisessa tutkimuksessa ollaankin kiinnostuneita paitsi siitä mitä puhutaan, myös siitä miten puhutaan ja miksi puhutaan tietyllä tavalla. (Kaasila 2008, s. 41-43.)

Narratiivien analyysia kutsutaan usein myös paradigmaattiseksi lähestymistavaksi, jossa kertomuksista etsitään yhteisiä teemoja ja toistuvia malleja (Polkinghorne, 1995, s. 5). Tässä on yhtenevyyttä sisällönanalyysin kanssa, joten voi ajatella, että työni oli sekä sisällönanalyysia että narratiivien analyysia. Narratiivista analyysia työssäni puolestaan tarvitsin tarkastellakseni sitä, miten köyhänä elämisen iloja jäsennettiin ja millä keinoilla elämää merkityksellistettiin

ilon näkökulmasta. Käyttämäni menetelmä voidaan määritellä myös narratiivisen analyysin kategoriseen lähestymistapaan, joka nähdään vastakkaisena holistiselle analyysille, jota käytetään esimerkiksi elämäkertojen tutkimuksessa tarkasteltaessa kertomuksia kokonaisuutena (Laitinen & Uusitalo, 2008, s. 133; Kaasila, 2008, s. 46). Kategorisessa lähestymistavassa ollaan kiinnostuneita tiettyä joukkoa koskevasta ilmiöstä, joka omassa työssäni oli köyhyys ja siihen liittyvät kokemukset. Kategorisessa menetelmässä kertomukset tai kirjoitukset jaetaan osiin, ja tiettyyn kategoriaan kuuluvat kohdat eri kirjoittajilta kootaan yhteen. Kiinnostuksen kohteena ovat piirteet, erot, teemat ja säännönmukaisuudet (Kaasila, 2008, s. 46.) Tällä tavoin olen pyrkinyt lähestymään aineistoa tutkielmassani.

Narratiivinen menetelmä tuntui luontevalta valinnalta työhöni jo aineiston kertomusluonteen takia. Kirjoitukset köyhyyden kokemuksista ovat itsessään kirjoittajien kertomuksia elämästään ja köyhyydelle antamistaan merkityksistä. Ymmärrän narratiivisen tutkimuksen väljästi kuten Hänninen (2000, s. 15), jonka mukaan kyseessä on narratiivinen tutkimus aina, kun asioita merkityksellistetään ja ymmärretään kertomuksen kautta, ja aineisto on joko kirjoitettu tai puhuttu tarina.

Käyttämäni aineisto on melko väljällä tehtävänannolla ja omaehtoisesti kirjoittamalla tuotettu, verrattuna esimerkiksi haastatteluihin, joita tosin myös käytetään narratiivisen analyysin aineistoina. Pidän vapaasti kirjoitettua tekstiä hyvänä ja autenttisena aineistona myös kerronnallisuuden näkökulmasta. Kirjoittajia oli ohjeistettu kuvailemaan elämänsä tai jotain tiettyä tilannetta siinä. Osa kirjoituksista oli lyhyitä ja toteavia asiantilan kuvauksia, mutta useimmista kirjoituksista löytyi kerronnallisia elementtejä. Kirjoituspyyntö itsessään on ohjannut kertomukselliseen lähestymiseen, mutta ainoastaan tehtävänannon myötä. Toisin on haastattelussa, jossa kerronnan kulkuun saattavat vaikuttaa haastattelijan välikysymykset ja tilanteen ohjailu.

Olen tukeutunut työssäni sosiaalisen konstruktionismin näkemykseen kielestä todellisuuden rakentajana, ja narratiivinen analyysi sopii myös näihin lähtökohtiin (ks. myös Vihottula, 2015, s. 22). Menetelmän avulla olen pyrkinyt tarkastelemaan, millaisiin kulttuurisiin kertomuksiin ja merkityksenantoihin köyhänä elämisen kirjoituksissa tukeudutaan ja millaista kulttuurista

todellisuutta samalla rakennetaan ja vahvistetaan. Sosiaalisesta konstruktionismista huolimatta olen katsonut aineistoa siitä näkökulmasta, että ihminen on paitsi vallitsevien kulttuuristen jäsenysten käyttäjä ja uusintaja, myös ennen kaikkea uusien jäsenyystapojen rakentaja. Lähtökohtanani on siten käsitys ihmisestä aktiivisena elämänsä merkityksellistäjänä. Ymmärränkin narratiivisen lähestymistapaan sisältyvän ihmiskäsityksen kuten Hänninen (2000), joka korostaa ihmistä aktiivisena ja merkityksiä antavana toimijana. Kertomuksilla sekä tuotetaan sosiaalista todellisuutta että heijastetaan sitä. (Hänninen, 2000, s. 14-15.)

Olen kiinnostunut siitä, miten ihmiset jäsentävät elämäänsä kulttuuristen kertomusten avulla (Hänninen, 2000, s. 13, 19, 20). Heidi Vihottula (2015) on tutkinut traumaattisesta kokemuksesta selviytymistä. Hänen tapansa olen yhdistänyt työssäni sisällönanalyysin ja narratiivisen analyysin siten, että *kertomuksen ”sisältö ja muoto limittyvät toisiinsa”*. Olen esittänyt aineistolle mitä- ja miten -kysymyksiä, joita olen tarkastellut osittain myös yhdessä. (Vihottula, 2015, s. 10-11, 78.) Olen poiminut kirjoituksista iloon liittyviä kohtia kirjoituksista, ja analysoinut niitä narratiivisesti. Kategorisen analyysin mukaisesti olen jaotellut aineistoa yhtäläisyyksien, erojen ja eri teemojen mukaisesti (Kaasila, 2008, s. 46). Myönteisyys ilmeni usein muiden köyhyyteen liittyvien jäsenysten yhteydessä, joten osa analysoimistani kirjoitusten osista oli melko pitkiä. Myös ilosta kertomisen keinojen tarkastelu edellytti melko pitkienkin tekstin osien läpikäyntiä ja kokonaisuuden hahmottamista.

Käyttämässäni aineistossa tarinat ovat pieniä, mutta niistä löytyy myös ajallista näkökulmaa (ks. Hänninen, 2010, s. 165-166). Juonellisuudesta en niinkään ole ollut kiinnostunut, vaan kertomisen tavoista ja siitä, miten esimerkiksi eri aikatasot ovat yhteydessä iloon ja mitä niitä käyttämällä on saatu aikaan. Ajallisuuden tarkastelua työssäni on ohjannut Hännisen (2000) ajatus siitä, että narratiivisessa analyysissä lähtökohtana on kaikkien aikatasojen läsnäolo nykyhetkessä. Merkitys nykyisyydelle annetaan menneisyyden ja tulevaisuuden jäsentämisen avulla. Menneisyyttä voidaan tulkita aina uudelleen, ja muodostaa siitä erilaisia kertomuksia, jotka vaikuttavat siihen, miten vallitseva elämäntilanne nähdään. Tulevaisuutta ennakoidaan tarinoissa suunnittelemalla, visioimalla ja haaveilemalla. (Hänninen, 2000, s. 58-59.)

Ajallisuuden lisäksi toimijuus on narratiivisessa analyysissä usein tarkastelun kohde. Aineistoon perehtymisen ja alustavan analyysin myötä se osoittautui kiinnostavaksi ja keskeiseksi myös omassa työssäni. Käytin erilaisten toimijuuksien analyysissä apuna Vihottulan (Vihottula 2015, s. 82, 85, 88-90) sovellusta ja yksinkertaistusta Hermanin (2002) semanttisten roolien mallista. Siinä toimijuus määritellään hierarkkisesti rooliasteikolle, jossa on toimija ja kohde, ja niiden välissä on kokija (Herman, 2002, s. 157, 161). Käytin näitä käsitteitä yksinkertaistettuna ja ainoastaan apuvälineinä hahmottamaan ja nimeämään erilaisia toimijuuksia.

Narratiivinen menetelmä on mielekäs valinta lähestymistavaksi ilon ja resilienssin näkökulmasta. Koska elämän jäsentäminen kertomukseksi tekee sitä ymmärrettäväksi, narratiivien avulla voidaan rakentaa elämään myös eheyttä ja johdonmukaisuutta, ja sitä kautta lisätä elämän merkityksellisyyden tuntua ja hyvinvointia. Elämän esittäminen kertomuksena voidaankin nähdä ihmisen luonnollisena tapana jäsentää elämää ja kokemuksia. (Laitinen & Uusitalo, 2008, s. 111-112.) Köyhänä elämisen näkökulmasta kertomuksellisuus voidaankin nähdä myös itsessään vahvistavana asiana ja myönteisyyden mahdollistajana.

Hyvinvointiin liittyvien ulottuvuuksiensa takia narratiivista lähestymistapaa onkin käytetty jonkin verran myös psykoterapian tutkimuksissa. Esimerkiksi Jukka Valkonen (2007, s. 17) on tutkinut narratiivisesti masennuksen takia psykoterapiaan hakeutuneiden ihmisten kokemuksia terapian vaikutuksista sekä käsityksiä siihen liittyvistä syistä ja terapian merkityksestä. Tutkimuksen tekee mielenkiintoiseksi oman työni kannalta se, että hän on Vihottulan (2015) tapaan yhdistänyt sisällönanalyysia ja narratiivista analyysia keskenään. Hän on muodostanut aineistosta teemoja ja kategorioita, joiden jälkeen edennyt abstraktimpaan asioiden selitystapojen narratiiviseen analyysiin. (Valkonen, 2007, s. 80-81, 111-112.) Näin olen toiminut myös omassa työssäni.

3.3.2 Analyysin kulku

Aloitin analyysin taustateorioista johdettujen ilmaisujen ja asioiden etsimisellä ja luokittelulla aineistosta. Tässä vaiheessa etsin vastauksia kysymykseen “millaista iloa”. Tämän jälkeen siirryin abstraktimmalle tasolle jaottelemalla iloon liittyvät kirjoitukset sen perusteella,

millaiset keinot kirjoittajille mahdollistivat ilon jäsentämisen osaksi elämäänsä köyhänä. Nämä eivät olleet suoraan kirjoituksista luettavissa ja luokiteltavissa olevia asioita, vaan epäsuorasti esiin tulevia ja erilaisista teemoista yhdistellen löytyneitä jäsennostapoja.

Analyysin tässä vaiheessa esitin aineistolle “miten-kysymyksiä” narratiivisen analyysin mukaisesti. Kirjoittajien käyttämien kertomisen keinojen avulla tulkitsin, millaisiin kulttuurisiin kertomuksiin kirjoituksissa tukeuduttiin. En ryhtynyt muodostamaan kirjoituksista juonellisia kokonaiskertomuksia, vaan etsin aineistosta pieniä narratiiveja (Hänninen, 2010, s. 165-166). Analyysin apuna käytin taustateorioiden ja yleisten kulttuuristen jäsennostapojen lisäksi aikaperspektiivin tarkastelua. Se on narratiivisessa analyysissä paljon käytetty keino, ja toteutin sitä Vilma Hännisen (2000, s. 58-59) tapaan tarkastelemalla, mitä erilaisilla ajallisilla jäsennostuksilla mahdollistettiin ja saatiin aikaiseksi kirjoituksissa ilon näkökulmasta. Useiden lukukertojen ja luokittelujen jälkeen myös toimijuus alkoi näyttäytyä kirjoituksissa keskeisenä asiana. Otin toimijuuden analyysin tueksi David Hermanin (2002, 157, 161) semanttisten roolien mallin, ja sovelsin sitä Vihottulan (2015, s. 82, 85, 88-90) tapaan.

Analyysissä olen pyrkinyt tarkastelemaan erilaisia mahdollisia tapoja jäsentää iloa köyhyyttä koskevissa kirjoituksissa. Yksittäisiä kirjoittajia en siten ole sijoittanut tiettyyn luokkaan tai kategoriaan, vaan olen ollut kiinnostunut siitä, miten asiasta on mahdollista kertoa ja sitä jäsentää. Usein samakin kirjoittaja käytti erilaisia jäsennostapoja monipuolisesti kertomisensa tukena. Ensimmäiset kategoriat olivat kaikkia niitä ilon eri muotoja, joita aineistosta löysin. Jaottelin niitä omiin kategorioihinsa hyvin yksityiskohtaisestikin, minkä jälkeen niistä alkoi muodostua yläkategoria arvot ja asenteet. Niiden lisäksi kirjoituksista hahmottui suoria ilon hetken ilmauksia, joista muodostui oma kategoria. Tämän jälkeen aloin nähdä aineistossa erilaisia ilosta kertomisen keinoja, joista muodostin omat kategoriat.

Tarkastelen tutkielmani tuloksia aineistoesimerkkien avulla. Olen numeroinut kaikki analyysissä käyttämäni iloa ja myönteisyyttä sisältävät 49 kirjoitusta, ja lisännyt kunkin kirjoittajan numeron myös käyttämieni tekstiesimerkkien loppuun. Koin, että kirjoittajien tarkempi kuvailu tai identifiointi ei ollut tarpeen kysymyksenasetteluni kannalta. Aineistokatkelmat ovat pääsääntöisesti eri kirjoittajilta, poikkeuksena muutamat kirjoitukset,

joista on useampi katkelma. Olen pyrkinyt esimerkkien yhteydessä tarpeen mukaan kertomaan, edustaako se aineiston kokonaisuudessa yleistä vai harvinaista jäsennystapaa, tai muutoin perustellut esimerkin valinnan. Olen päätenyt tiettyjen esimerkkien valitsemiseen aineiston pitkällisen lähiluvun pohjalta. Tekemieni teemoittelujen ja tulkintojen perusteella olen yrittänyt valita esimerkkejä, jotka kuvaavat mahdollisimman hyvin aineistoa sekä siitä tekemääni analyysiä ja tulkintaa.

3.4 Eettiset näkökohdat

Tutkielmani eettiset kysymykset liittyvät mielestäni ennen kaikkea aiheeseen ja tutkimusasetelmaan. Kun aiheena on ilon ilmeneminen köyhyyteen liittyvissä omakohtaisissa kirjoituksissa, vaarana on köyhyyden vähättely tai kevytmielinen positiivisuuden vaatimus. Työni tarkoitus ei ole ollut mitätöidä tai väheksyä köyhyyttä ja sen aiheuttamaa kärsimystä ja vaikeuksia. Tutkimukseen osallistuvilla on kuitenkin todennäköisesti kirjoittaessaan ollut toiveena, että köyhänä elämisen epäkohdat tulisivat näkyväksi ja sitä kautta niihin voisi vaikuttaa, joten voi tuntua väärältä, että luen samoja tekstejä myönteisyyden kautta. Joissain kirjoituksissa pohdinta oli hyvinkin synkkää, tilanne nähtiin toivottomana.

Olenkin joutunut miettimään oman näkökulmani oikeutusta. Se, että aineisto on alun perin hankittu toisenlaista tutkimusta varten, on asettanut haasteita aineiston käyttämiselle, siitäkin huolimatta, että aineistot ovat tutkielmiin vapaasti käytettävissä. Aineisto on kerätty erilaisesta näkökulmasta kuin oma työni enkä ole ollut itse sitä keräämässä. Koko prosessin ajan on mielessäni ollut kysymys, teenkö oikeutta aineistolle ja kirjoittajien kokemuksille tarkastelemalla niitä omasta näkökulmastani. Toisaalta myös kirjoituspyynnössä kirjoittajille annettiin mahdollisuus myös köyhyyden myönteisistä puolista kirjoittamiseen, joten tämäkin näkökulma on tavallaan ollut esillä jo aineistoa kerätessä.

Ehkä suurimpana ongelmana olen kokenut sen, että iloa oli aineistossa hyvin vähän verrattuna kaikkeen muuhun, eli köyhyyden kielteisiin kokemuksiin. Olen miettinyt, onko sen esiin nostaminen siten relevanttia tai antaako se väärän käsityksen kirjoituksista. Ajattelen silti, että myönteisten asioiden etsiminen köyhyyteen liittyvistä kirjoituksista on sallittua ja jopa tärkeää. Tekemällä näkyväksi köyhyyden kokemuksiin liitettyjä myönteisiä merkityksiä, olen tuonut

esiin köyhänä elämisen moninaisuuden ja myönteisten jäsennysten mahdollisuuden vaikeuksissa.

Koska valmiin aineiston käyttäminen toisenlaisen näkökulman omaavaan työhön on aiheuttanut itselleni ristiriitaisia tunteita, minun on pitänyt miettiä tarkkaan, miten aineistoa käytän. Tehdäkseni oikeutta aineistolle, jossa kirjoittajat kertovat kokemuksistaan köyhyydestä, olen pyrkinyt työssäni kaikin tavoin tuomaan kokonaisvaltaisesti esiin myös köyhyyden ongelmaluonteen, jotta en tarkoittamattani typistäisi tai mitätöisi köyhyyttä ongelmana. Paitsi analyysin rikkauden, myös eettisyyden kannalta onkin ollut tärkeää tuoda ilon ja myönteisten jäsennysten ohella esiin se ristiriitaisuus ja ongelmallisuus, joka köyhyyteen liittyy.

Valmiiksi olemassa olevassa aineistossa on ollut kuitenkin myös eettiset etunsa. Se on ollut valmiiksi olemassa, joten haastatteluun tai muuhun aineiston vuorovaikutteiseen hankkimiseen liittyviin eettisiin näkökantoihin ei ole tarvinnut keskittyä. Tällaisia ovat esimerkiksi haastattelutilanteen valtasuhteet. En myöskään ole vaivannut tai kuormittanut ketään aineistokeruulla (ks. TENK, 2019, s. 8). Tämä oli itselleni tärkeä asia jo graduntekoa aloittaessani. Halusin käyttää valmista aineistoa, koska sitä joka tapauksessa on paljon tarjolla. Kirjoitukset ovat myös haastatteluja vapaammin tuotettua aineistoa jo alunperinkin, ja se on ollut itselleni myös tärkeää aineiston valinnassa.

Myöskään henkilötietoja minun ei ole tarvinnut käsitellä, kun olen käyttänyt tietoarkistosta saamaani valmista aineistoa. (ks. TENK, 2019, s. 11). Tästä huolimatta olen joidenkin kirjoitusten kohdalla pyrkinyt valitsemaan tai leikkaamaan aineistokatkelmat siten, että varmistan anonymiteetin myös sitä kautta. Tutkimusaineiston osalta olen tietysti huomionnut etiikan myös siten, että en tulkitse kirjoittajien kertomaa tai heidän tarkoituksiaan, enkä arvota asioita, vaan tutkin tekstiä itsessään. Huomioin työssäni myös sellaiset tutkimuseettiset asiat, kuten lähteiden relevanttiuden ja aineiston systemaattisen sekä mahdollisimman objektiivisen käsittelyn (TENK, 2012).

Myös sen tunnistaminen ja tunnustaminen, että täysi objektiivisuus ei ole mahdollista, on tärkeää tutkimuksen eettisyyden pohdintaa. Tutkielman tekijänä olen osa tutkimaani todellisuutta, ja katson aineistoa kaikissa tutkielman teon vaiheissa omasta näkökulmastani. Oman aseman pohtiminen sisältää myös taustan ja kokemusten vaikutuksen arvoinnin. (Aaltonen & Högbacka, 2015, s. 13-14.) Pienituloisena kahden lapsen äitinä en koe olevani liian etäällä tutkimastani aiheesta. Elämäkatsomukseni on pikemmin kulutuskriittinen kuin jatkuvaa kasvua ja materiaalista hyvinvointia ihannoiva, mikä on saattanut vaikuttaa tapani katsoa aineistoa, nähdä siellä asioita ja tehdä tulkintoja.

Arvoni ja ennakkoluuloni ovat siten väistämättä olleet ohjaamassa tulkintojani jonkin verran. Vaikka täysi objektiivisuus ei ole mahdollista, neutraalius ja objektiivisuuteen pyrkiminen ovat tutkimuksen teossa tärkeitä asioita. Subjektiivisesta positivistani huolimatta olen pyrkinyt tarkastelemaan aineistoa avoimesti ja monesta suunnasta. Teoreettisen viitekehyksen lisäksi minulla ei ollut vahvoja etukäteisajatuksia siitä, mitä aineistosta löytyy, ja se on osaltaan auttanut näkemään tarjolla olevat erilaiset tulkintamahdollisuudet.

Aaltonen ja Högbacka (2015) puhuvat siitä, miten tietyn teoreettisen taustan, käsitteiden ja aineiston analysoinnin muodostama lähestymistapa jättää muita näkökulmia piiloon. Tämän vuoksi on tärkeää miettiä etukäteen tarkkaan, millaisen näkökulman tutkimukseen haluaa valita. Eettisyyden kannalta on tärkeää, ettei valitse helpoiten tarjolla olevaa lähestymistapaa. (Aaltonen & Högbacka, 2015, s. 21.) Koen, että ilon tarkasteleminen köyhyyden yhteydessä on tästä näkökulmasta hyvä aihe, vaikka edellä toinkin esiin sen eettisesti kriittisiä puolia. Ilo ei ole ilmeisin valinta vaikeuksien, eikä etenäkään köyhyyden tutkimiseen, ja sen avulla voi tuoda esiin vaihtoehtoisia tapoja katsoa ja jäsentää köyhyyttä ja köyhänä elämistä. Kaiken kaikkiaan ajattelenkin, että keskittyminen myönteisiin ja vahvistaviin asioihin ei todennäköisesti aiheuta kovasti haittaa kenellekään.

Vaikka lähestymistapani on narratiivinen ja sosiaalinen konstruktionismi on tausta-ajatus, olen yrittänyt tuoda kuuluviin köyhyyden kokemuksista kirjoittaneiden ihmisten omaa ääntä ja kokemuksia myös sellaisenaan (ks. myös Hänninen, 2000, 14-15). Ja vaikka olen jakanut kirjoitusten narratiivit erilaisiin ilon muotoihin ja kertomisen keinoihin, ne ovat vain

esimerkkejä siitä, miten tilannetta on mahdollista jäsentää ilon näkökulmasta. Kirjoittajat käyttävät tarjolla olevia kulttuurisia jäsennyksiä, mutta eivät niiden ohjailemina, vaan omilla tavoillaan niitä luovasti käyttävinä tilanteensa jäsentäjinä. Näen ihmisen enemmänkin toimijana kuin passiivisena olemassaolevien jäsennostapojen toistajana. (Hänninen, 2000, s. 14-15.) Tämä liittyy mielestäni myös tutkimuksen eettisyyteen ja aineiston arvostamiseen. Tästä huolimatta tätäkin asiaa olen joutunut pohtimaan myös kriittisesti tarkastellessani kirjoittajien käyttämiä erilaisia kertomisen keinoja iloa jäsentäessään. Kulttuuristen käsitysten tutkiminen sisältää väistämättä tulkintaa siitä, mitä kirjoittaja tekstillä tekee, ja ajoittain mietin näiden tulkintojeni oikeutusta.

4 Ilon läsnäolo köyhyyteen liittyvissä kertomuksissa

Käsittelen tutkimukseni tulosluvuissa aluksi erilaisia kirjoituksista löytämiäni ilon muotoja. Tämän jälkeen tarkastelen erikseen keinoja, joita kirjoituksissa käytettiin ilon jäsentämiseen. Niiden avulla olen tutkinut paitsi ilon ja myönteisyyden ilmenemistä kirjoituksissa, myös yleisiä kulttuurisia köyhyyteen liitettyjä mielikuvia ja käsityksiä.

4.1 Ilon monet muodot: arvot, asenteet ja ilon hetket

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni koski erilaisten ilon muotojen ilmenemistä köyhyyttä koskevissa kirjoituksissa. Aloitin analyysin tarkastelemalla, miten ja missä yhteyksissä ilo ilmeni kirjoituksissa. Ilosta kirjoitettiin suoraan hyvin vähän. Ilon käsitettä käytettiin, ehkä hieman yllättäen, juuri niissä kirjoituksissa, joissa kertomusta hallitsi tilanteen vaikeus ja ilojen vähyys. Onnellisuuden käsitettä käytettiin myös joissain tilanteissa ilon kuvailuun, mutta usein ilo ja myönteisyys piti tulkita kirjoituksista epäsuorasti. Se oli Spinozan (Pietarinen, 1993, s. 24-27, 44) kaiken myönteisyyden kattavaa iloa sekä resilienssimäistä pärjäämistä (Earvolino-Ramirez, 2007, s. 73, 76).

Ilon ja onnellisuuden suorien ilmaisujen lisäksi tulkitsin teoriaosassa esittelemieni ilon laajojen määritelmien ja erityisesti Spinozan ilon filosofian pohjalta iloksi sellaiset kohdat kirjoituksissa, joissa mainittiin esimerkiksi toivo, kiitollisuus, itsensä toteuttaminen, rakkaus, yhteys, jakaminen ja aktiivisuus. Tällaiset ilon jäsennykset olivat hallitsevia tapoja jäsentää

myönteisyyttä köyhyyttä koskevissa kirjoituksissa, samoin kuin resilienssin käsitteen avulla myönteisyydeksi määrittelemäni pärjäämiseen, jaksamiseen, sinnikkyyteen ja sopeutumiseen liittyvät ilmaisut.

Kirjoituksissa kerrottiin ilosta usein jäsentämällä se joko suoraan arvoina tai tuloksena omien arvojen mukaan elämisestä. Erityisesti iloa liitettiin ihmissuhteisiin: perheeseen, parisuhteeseen ja lapsiin. Niiden merkitys ilmaistiin useissa kirjoituksissa rakkautena. Terveys, eli fyysinen ja henkinen hyvinvointi asetettiin tärkeäksi arvoksi ja onnellisuuden lähteeksi. Myös itsensä toteuttaminen oli yleinen arvo myönteisissä tilanteen määrittelyissä. Perhe ja hyvinvointi näyttäytyivät joissain kirjoituksissa myös itsensä toteuttamisena, mutta erityisesti siitä kerrottiin työn, harrastusten tai esimerkiksi ekologisen tai jonkin muun itselle tärkeäksi mielletyn elämäntavan kautta. Monissa iloon liittyvissä jäsenyksissä vapaus oli keskeistä, ja sillä mahdollistettiin omien arvojen mukainen elämä. Se näyttäytyi sekä välineenä että arvona itsessään.

Koen kuitenkin olevani onnellinen koska saan tehdä työtä. (28)

Iloa elämään kirjoittajille tuo köyhyydestä huolimatta työ. Työ itseisarvona tulikin esiin useissa kirjoituksissa, työnteko näyttäytyi elämän rikkautena ja selviytymiskeinona. Aineiso koostui työssäkäyvistä köyhistä, joten, onkin luonnollista, että iloa jäsenettiin myös työn kautta. Sitä haluttiin tehdä pienestä palkasta huolimatta. Iloon liittyy tässä kiitollisuus, kun kirjoittaja ”saa” tehdä työtä. Tällä pienellä tavalla hän ilmaisee ymmärtävänsä, ettei se ole itsestään selvää. Joissain kirjoituksissa työn merkitys näyttäytyi siten, että sen vuoksi nimenomaan hyväksyttiin köyhänä eläminen, ja se nähtiin tietoisena valintana. Kuitenkin voi ajatella, että (liian) pienellä palkalla työskennellessä myös kielteisempi jäsenystapa voisi olla mahdollinen.

Edellä oleva kirjoittaja jäseni työn iloa kiitollisuuden näkökulmasta. Kiitollisuus olikin kirjoituksissa usein käytetty ilon ilmaisu. Ahkeruus, neuvokkuus, itsenäisyys, säästäväisyys, vastuullisuus, luovuus, oppimishalu, tyytyminen, suostuminen, luovuttaminen, tukeutuminen, toiveikkuus, luottamus ja usko olivat myös *asenteita*, joiden kautta köyhyyden kokemuksista kerrottiin myönteisesti. Näiden sanojen moninaisuudesta voi päätellä, että kirjoittajilla oli

paljon vaihtoehtoja määritellesään tilannettaan myönteisesti erilaisten asenteiden kautta. Asenteet olivat sekä ilon muotoja että ilon lähteitä.

Viimeinen taho, jonka tuki on toiminut ja toimii vieläkin kuuntelevana korvana on kirkko ja sen diakoniatyö. Olen edelleen kiittolinen taidekerhosta, työväenopiston kertaviikkoisesta käden töitä ja ihania sosiaalisen onnistumisen hetkiä "eläkeläispoppoossa" tarjonneesta mahdollisuudesta. Nyt jatko on syksyllä sukulaisten hyvän tahdon eleenä tarjotun kurssimaksun varassa. (33)

Tämäkin kirjoittaja jäsentää tilannettaan myönteisesti kiittollisuuden kautta. Tässä kiittollisuus tulee esiin konkreettisina asioina ja kiittollisuuden kohteina. Kiittollisuutta tunnetaan sekä henkisestä tuesta että hyvistä asioista, joita rahallinen tuki on mahdollistanut omaan elämään. Monissa kirjoituksissa kiittollisuus liittyi oman tilanteen suhteellistamiseen, kun tiedostettiin, että huonomminkin asiat voisivat olla. Kiittollisuus näyttäytyi joissain kirjoituksissa vahvana myönteisenä tunteena, toisissa taas nöyryytenä ja ikään kuin toteavana tilanteeseen tyytymisenä, jonka kautta ilon jäsentäminen osaksi elämää myös mahdollistui.

Iloa saan urheilusta. Unohdan työelämäni hetkeksi. (21)

Iloa sanana käytettiin, kun kerrottiin *hetkellisistä ja pienistä iloista*, jotka olivat ikään kuin helpotuksia vaikeassa tilanteessa. Ilon hetkistä kertovat kohdat kirjoituksissa olivat usein lyhyitä, mikä korosti niiden kuvailemien ilojen hetkellisyyttä. Ilot jäsennettiin niissä lyhytkestoiseksi, ohimeneviksi nautinnoiksi, tuokioiksi ja usein fyysisiksi tuntemuksiksi.

Eläimet myöskin osaavat osoittaa myötätuntoa ja pelkästään niiden lähellä olo rauhoittaa ja laskee stressitasoa. Kun eläintä pitää sylissä, kaikki ikävät ajatukset siirtyvät väkisin taustalle. (41)

Kirjoittaja on ensin kertonut, kuinka ilo koostuu esimerkiksi "pienistä hyvistä hetkistä" lemmikkien ja miehen kanssa. Valitsemassani katkelmassa hän kuvailee konkreettisia tuntemuksia, joita eläimen fyysinen läheisyys aiheuttaa. Ilon hetkiä kuvaavissa kirjoituksissa

omaa elämäntilannetta jäsennettiin pääsääntöisesti melko kielteisesti ja ilo oli vain pieni osa kirjoituksen kokonaisuutta. Ne olivat selviytymiskeinoja ja valonpilkahduksia tilanteissa, joista ei nähty ulospääsyä tai vaikutusmahdollisuuksia. Pieniä iloja jäsennettiin kuitenkin juuri ilon käsitettä käyttämällä, mikä oli kiintoisaa, koska muiden ilon muotojen kohdalla sitä ei näkynyt.

Lyhytkestoisuudestaan huolimatta pienet ilotkin voivat olla merkityksellisiä ja kantaa elämässä eteenpäin. Spinozan ilon filosofiassa hetkelliset ilot ja nautinnot ovat myös merkityksellisiä ihmisen hyvinvoinnille elämänhalun ylläpitäjinä (Pietarinen, 1993, s. 25-26). Samoin positiivisessa psykologiassa pienet ja lyhytkestoiset ilot nähdään myös merkityksellisinä ihmisen kokonaishyvinvoinnille ja hetkellisyydestä huolimatta niiden vaikutus voi olla pitkäkestoinen (Fredrickson, 2003, s. 334).

4.2 Toimijuus ja aikaperspektiivi ilosta kertomisen keinoina

Kirjoittajat käyttivät köyhyyden kokemuksista kertoessaan erilaisia keinoja ilon jäsentämiseen osaksi elämää. Löysin aineistosta neljänlaisia ilosta kertomisen keinoja, joita olivat *toimijuus*, *aikaperspektiivi*, *vertailu* ja *vastapuhe*. Tässä luvussa keskityn toimijuuteen ja aikaperspektiiviin, joiden avulla ilosta kerrottiin ja sitä jäsennettiin osaksi elämäntilannetta. Niiden kautta löytyi myös yleisempiä huomioita kulttuurisista jäsennostavoista. Toimijuus näyttäytyi kirjoituksissa keskeisenä keinona kertoa ilosta osana köyhänä elämistä. Aikaperspektiiviä kirjoittajat käyttivät jäsentäessään iloa ja toimijuuttaankin osana elämäänsä. Ilo, toimijuus ja aikaperspektiivin käyttö kietoutuivat myös yhteen, kun ajallisilla valinnoilla asetuttiin erilaisiin toimijuuksiin.

Köyhyyden kokemuksiin liitettiin iloa jäsentämällä sitä monenlaisten toimijuuksien avulla. Useissa kirjoituksissa ilosta kerrottiin asettumalla aktiiviseksi toimijaksi. Sen avulla elämää kuvattiin hallintaa ilmaisevilla tavoilla, joissa korostuivat tilanteen hallinta, vastuu, valintojen tekeminen ja itsensä toteuttaminen. Myös oppiminen ja erilaiset taidot olivat tapoja jäsentää tilannetta myönteisesti toimijuutta korostamalla. Toimijuutta ja hallintaa voidaankin pitää kulttuurisesti hallitsevana, helposti tarjolla olevana jäsennostapana yksilön vastuuta ja autonomiaa ihannoivassa yhteiskunnassa (Sulkunen, 2009, s. 37). Sen korostamista on

kritisoitu syystäkin, koska sen avulla voidaan vastuuttaa yksittäisiä ihmisiä myös rakenteellisista ongelmista.

Nykyäikää länsimaisissa yhteiskunnissa on luonnehdittu valinnanvapauden kyllästämäksi. Tästä huolimatta ihmiset kohtaavat elämässään asioita, joihin eivät voi vaikuttaa ja joiden kanssa on vain elettävä. Asioita, joihin pitää suostua, ovat esimerkiksi sairastuminen, onnettomuudet ja kuolema. (Ketokivi & Bagnoli, 2009, s. 316.) Köyhyys voi liittyä tällaisiin elämäntapahtumiin tai aiheutua muista rakenteellisista ongelmista. Se on joka tapauksessa valinnanvapautta rajoittava olosuhde, jonka kanssa ihmiset joutuvat tulemaan toimeen, usein tahtomattaan. Toimijuuden käsitettä onkin yhteiskuntatieteilijöiden toimesta pyritty myös kyseenalaistamaan ja uudelleenmäärittelemään, jotta se sisältäisi paremmin ne moninaiset tilanteet, joissa ihmiset elävät (Honkasalo, Ketokivi & Leppo, 2014, s. 368).

Aktiivisen toimijuuden lisäksi toimijuuden moninaisuus tulikin kirjoituksissa näkyviin. Toimijuuden voi nähdä jatkumona, kuten Herman määrittelee sen semanttisten roolien mallissaan. Tällöin toisessa päässä on aktiivinen *toimija*, toisessa päässä *kohde* ja niiden välissä *kokija*. (Herman, 2002, s. 157-161; Vihottula, 2015, 82, 85, 89-90.) Vahvan toimijuuden lisäksi elämää jäsennettiin kirjoituksissa myönteisesti myös vähemmän näkyvän toimijuuden kautta. Näissä kirjoituksissa omaa aktiivisuutta tai asioiden hallintaa ei korostettu, ja tilanteita kuvattiin olosuhteisiin sopeutumisenä, tyytymisenä, pärjäämisenä tai ihan vain olemisenä.

Hermanin (2002, s. 157-161) malli esittää toimijuuden jatkumon hierarkkisesti vahvasta toimijuudesta passiivisuuteen. On kuitenkin tärkeää huomioida näennäiseen toimimattomuuteen ja passiivisuuteen mahdollisesti liittyvä työ ja sisäinen aktiivisuus, vaikka dynaamista toimijuuden kuvausta ei näkyisikään. Erilaisten toimijuuksien tunnistaminen ja esiintuominen voi osaltaan luoda mahdollisuuksia nähdä ja kokea toimijuutta myös vaikeissa tilanteissa. Honkasalo, Ketokivi & Leppo (2014) ovat tuoneet tämän näkökulman esiin pohtimalla *moniselitteistä ja hämärää* toimijuutta. Passiivisuudeltakin näyttävä ”oleminen” voi olla vaativaa sisäistä toimintaa, ja tietyissä olosuhteissa se voi olla kaikki mitä voi tehdä. (Honkasalo, Ketokivi & Leppo, 2014, s. 365, 367.)

Tarkastelen seuraavaksi kirjoituksista löytämäni iloa, joka on ilmaistu erilaisten toimijuuksien kautta. Esimerkeissä tulee myös näkyväksi, miten samakin kirjoittaja voi jäsentää iloa ja myönteisyyttä eri tavoin toimijuuttaan ilmaisemalla. Esittelen iloja, joita ilmaistaan erilaisilla toimijuuksilla, ja näytän, miten toimijuus tuli näkyviin myönteisesten kertomusten yhteydessä.

4.2.1 Ilo itsensä toteuttamisena, valintoina ja vastuun ottamisena

Itsensä toteuttaminen, valintojen tekeminen ja niistä vastuun ottaminen olivat monissa kirjoituksissa keinoja jäsentää iloa osaksi elämäänsä. Edellä tuli jo esiin, että autonomista ihmistä ihanteena pitävässä kulttuuri-ilmapiirissä se on helposti tarjolla oleva jäsenystapa. Kuitenkin köyhyyden ja ilon määritelmien yhteydessä tuli esiin myös se, että toimijuus on tärkeää ihmisen hyvinvoinnille. Esimerkiksi Amartya Sen pitää toimintakykyä ja erityisesti ihmisen valinnanvapautta keskeisenä hyvinvoinnin kannalta (Sen, 2009, s. 227). Spinozan ilon filosofiassa ihmisen aktiivinen ja omaehtoinen toiminta on keskiössä (Pietarinen, 1993, s. 39, 42).

Monet yksityisyrittäjät elävät köyhyysrajalla ja jopa sen allakin. Mutta yritystoiminnan lopettaminen olisi henkilökohtainen katastrofi. Nyt on potkua pyörittää elämää kun on oma duuni mihin mennä. Ja on asioita jotka tulee hoitaa. Oma ”firma” joka pitää kiinni elämässä vaikka työpäivät ovat välillä pitkiä. (30)

Kirjoittajalle työ ja nimenomaan oma työ tuo iloa ja auttaa jaksamaan. Alussa kirjoittaja kuvailee toimijuutta lievästi *kokijan* näkökulmasta, mutta etäännyttää asian itsestään käyttämällä kolmatta persoonaa ja puhumalla yksityisyrittäjistä yleisluontoisesti. Tämän jälkeen hän siirtyy aktiiviseen *toimijuuteen* käyttämällä sanoja ”pyörittää” ja ”hoitaa.” Työn merkitystä ja myönteisyyttä hän korostaa sanomalla, että sen loppuminen olisi ”katastrofi”. Yksityisyrittäjyys sinällään kertoo toimijuudesta ja itsensä toteuttamisesta, ja ”oma duuni” ja ”oma firma” ovat myös itsenäisyyttä, vapautta ja itsensä toteuttamista kuvaavia ilmaisuja, joiden kautta kirjoittaja kuvaa tilannetta myönteisesti. Työn merkitys näyttäytyy kuitenkin myös turvallisenä rutiinina, jossa voi tuntea itsensä tarpeelliseksi ja hyödylliseksi: työ ”pitää kiinni elämässä”. Tämäkin jäsenys korostaa elämänhallintaa, muttei niinkään vahvaa toimijuutta, vaan enemmän *kokijaa*, jota pidetään kiinni elämässä.

Tällä hetkellä työtunteja on sen verran että sillä juuri ja juuri elää, mutta talven koittaessa tipahdan pienen pieneen rakoon. Täytyy toivoa että tulisi paljon hirvilupia ja marjoja niillä pärjätään...Sosiaalinen elämä on vähäistä...ei voi mennä elokuviin, ulos syömään, juhlimaan, teatteriin tai oikeastaan mihinkään mikä maksaa. Harrastuksiin ei ole varaa...Elämä on valintoja ja haluan kasvattaa lapseni maalla. Nautin hiljaisuudesta ja siitä rauhasta mitä täällä on tarjolla. (17)

Tässä on toisentyyppinen esimerkki ilosta hallintana, itsensä toteuttamisena ja toimijuutena. Kirjoittaja korostaa tehneensä omien toiveidensa mukaisia arvovalintoja, jotka ovat yhteydessä köyhyyteen, mutta tuovat nautintoa. *Toimijuus* näyttäytyy valintoina ja on vahvaa siitäkin huolimatta, että kirjoittaja jäsentelee elämää myös pärjäämisenä ja ennustaa tulevan talven olosuhteita “pienen pieneen rakoon” tapahtamiseksi, joka on aika voimakas kielikuva. Kun aikaperspektiivi siirtyy tulevaan, epävarmuus lisääntyy. Myönteinen tilanteen jäsenitys on mahdollinen, kun keskittyy nykyhetken tilanteeseen. Katkelma tuo näkyväksi myös asiat, jotka eivät ole mahdollisia omien valintojen takia. Näissä kohdissa kirjoittaja on *kokija*, mutta asettuu toimijaksi valintojen tekemisen hallintaa ilmaisevan kertomuksen kautta. Lopputuloksena on *kokija*, jolle iloa tuo itse valittu elämäntapa.

Edelliset esimerkit muistuttavat Spinozan (Pietarinen, 1993, s. 85) ja Senin (2009, s. 228, 234) näkemystä vapauden ja omien arvojen mukaan elämisen merkityksestä ilo edellytyksinä. Molemmissa katkelmissa näkyy myös aktiivisen toimijuuden monimuotoisuus. Se voi olla hallintaa ja valintoja, mutta myös selviytymistä.

Siitä olen kiitollinen, että elämä voisi olla paljon paremminkin. Oma taloudellinen tilanne on osittain omaa syytäni: en kytännyt kahden exän tekemisiä, ja siinä se omaisuus menikin. Jos saisin sen ajan takaisin, niin kyttäisin, vahtisin ja mitään en antaisi exille. Mutta mennyttä mikä mennyttä ja nyt mennään näillä. (37)

Kirjoittaja jäsentelee elämäänsä myönteisesti monin eri tavoin kertoessaan tilanteestaan kiitollisuuden, omien valintojen ja vastuun kautta. Vastuun ottaminen omista valinnoista

mahdollistaa kirjoittajalle eteenpäin katsomisen ja myönteisen orientaation. Sen vastakohta olisi uhriutumista korostava tapa jäsentää tilannetta. Kirjoittaja asettuu *toimijaksi* ottamalla vastuuta valinnoistaan, samoin kuin edellisen katkelman kirjoittaja teki. Hän katsoo taaksepäin ja tekee nykyisen tilanteen ymmärrettäväksi omien valintojensa kautta, mutta ankkuroituu nykyhetkeen. Suunta kuitenkin on kohti tulevaa, kun “näillä mennään”.

4.2.2 Ilo oppimisena

Kirjoituksissa oppiminen näyttäytyi hallitsevana tapana kertoa köyhänä elämiseen liittyvästä ilosta ja hyvistä asioista. Oppiminen kuvastaa vahvaa toimijuutta ja aktiivista liikettä. Sen yhteydessä aikaperspektiiviä käytettiin monipuolisesti kertomisen keinona. Oppiminen liitettiin moniin erilaisiin asioihin: taitoihin, neuvokkuuteen, toimintaan, kokemuksiin, asenteisiin sekä asioiden tai arvojen muutokseen.

Toisaalta köyhyys on myös opettanut nauttimaan pienistä asioista, suhtautumaan kulutukseen erilalla, irtautumaan orjallisista normeista, kehittänyt kykyä nyhjäistä tyhjistä, tekemään itse, opettanut arvostamaan tavaraa ja pitämään siitä huolta. Osaan korjata, fiksiä, parsia, harsia ja kunnostaa, tiedän aina parhaat tarjoukset ja pystyn hankkimaan käsittämättömiä juttuja huippuhalvalla. (18)

Kirjoittaja on oppimisprosessin kautta suorittanut ja saavuttanut taitoja, jotka auttavat jäsentämään elämää myönteisesti ja liittämään iloa köyhänä elämiseen. Alussa tosin nimenomaan köyhyys näyttäytyy *toimijana*, joka on opettanut, ja itsensä kirjoittaja jäsentää opin vastaanottajaksi. Tämän jälkeen omaa *toimijuutta* ilmaistaan vahvemmin aktiivisuutta korostavilla ilmaisuilla “osaan” ja “tiedän”. Omat taidot ja osaaminen saavat kokemaan onnistumista ja ylpeyttä. Ilo on köyhyyden ansiota. Tällaisia kertomisen tapoja oli useissa kirjoituksissa, joissa tilannetta jäsenettiin myönteisesti. Kirjoituksissa toimijuus näyttäytyi monimuotoisena, sitä jäsenettiin verbeillä oppia, saada, antaa ja valita. Köyhyyden ansiosta elämässä olevat asiat mahdollistivat myös antamisen muille.

Olen voimakkaasti opetellut riittämisen ja kohtuullisuuden ja kiitollisuuden elämänasennetta. En mittaa elämää tavoitteiden ja suoritusten ja vertailun valossa.

Elämä on hieno lahja ja läsnäolon taito hyvissä hetkissä kannattaa tietoisesti oppia. Huonoja hetkiä on, ja ne saa myös olla olemassa. Ne kuuluu elämän kirjajaan riepumattoon. (27)

Tässä esimerkissä oppiminen liitetään edellistä esimerkkiä enemmän henkisiin ja ei-materiaalisiin asioihin. Kirjoittaja ilmaisee elämäänsä kuuluvaa iloa kiitollisuuden ja kohtuullisuuden asenteiden oppimisen kautta. *Toimijuus* on vahvaa, kun kirjoittaja on ”voimakkaasti” ja ”tietoisesti” opetellut uutta elämänasennetta. Kertomisen tapa ilmaisee myös päämäärätietoisuutta. Ilon aihe on myös se, että kirjoittaja on onnistunut uuden elämänasenteen omaksumisessa. Hän antaa myös kielteisille asioille merkityksen elämän kokonaisuudessa, joka sekin osaltaan rakentaa kertomusta, jossa oma tilanne nähdään merkityksellisyyden kautta myönteisesti. Kirjoituksissa näkyvä arvojen ja asenteiden muokkaus oli myös Heidi Kaartisen (2015, 67) tutkimuksessa perusteella yksi tapa nähdä aineeton köyhyys myönteisesti.

Hyviä asioita saatettiin jäsentää oppimisprosessin kautta myös toiveena tai tavoitetilana, jota kohti oltiin pyrkimässä. Oppiminen ei ollut saavutettu suoritus, vaan toive ja suunnitelma siitä, miten voi selviytyä ja iloita köyhyydestä huolimatta, kunhan oppii tiettyjä asioita tai asenteita. Uusia arvoja tai asenteita ei nähty köyhyyden ansioksi, vaan niihin pyrittiin kiinnittymään, jotta sen jälkeen osattaisiin nähdä elämän hyviä asioita köyhyydestä huolimatta. Näissä jäsenyksissä korostui pärjääminen, ja myönteisyys näyttäytyi resilienssinä.

Haluan uskoa, että voimaantumiseni tapahtuu lempeyden kautta, kun opin päästämään irti suorittamisesta ja itsenäisyydestä taloudellisissa asioissa. Toivon, että työurani lasten ja vammaisten parissa kääntyy iloksi vapaaehtoistyön muodossa...Toivon, että rehellisellä työllä veroni aina maksaneena saan iloa ja tyytyväisyyttä palkatta tekemästani työstä jatkossakin. (33)

Kirjoittaja uskoo ja toivoo, että köyhyydestä huolimatta voi kokea hyviä tunteita, kunhan oppii uutta, lempeämpää asennetta, johon liittyy myös individualistisesta omillaan pärjäämisen eetoksesta irti päästäminen. Hyvät asiat sijoitetaan paitsi nykyhetkeen, vielä enemmän tulevaisuuteen, jolloin oma asenne on saatu muutettua tilanteeseen sopivaksi. Vaikka kirjoittaja

puhuu luopumisesta ja lempeydestä, hän jäsentää ilon osaksi tilannettaan vahvan *toimijuuden* kautta, painottaen omaa työskentelyä tilanteen parantamiseksi. Toimijuus näkyy myös päämäärätietoisena tavoitteen asetteluna kohti toivottua tilannetta. Kirjoittaja kuvaa liikettä ja prosessia kohti iloa vapaaehtoistyöstä.

Kaikesta huolimatta olen onnellinen elämäni, minulla on ihanat lapset, ihana elinkumppani, haastava alipalkattu työ (työstäni tykkään, vaikka palkkaa kuuluisi olla enemmän, onneksi meitä tässä veneessä useita). (15)

Tässä katkelmassa kirjoittaja myös kertoo *kokevansa* onnea köyhyydestä huolimatta. Onnellisuus on saavutettu jonkun tai jonkin avulla. Kirjoittaja jäsentää itsensä *kokijaksi*, jolla ”on” tai joka omistaa asioita. Omistaminen ilmaisee kuitenkin myös hallintaa ja siten *toimijuutta*. Myönteiset asiat jäsenetään enemmän itsen ulkopuolelta tulevana voimavaroja kuin työstettyinä arvoina. Kirjoittaja ilmaisee onnellisuutta kokonaisvaltaista tyytyväisyyttä heijastavalla ilmauksella ”onnellinen elämäni”. ”Kaikesta huolimatta” kertoo kuitenkin siitä, että paljon on elämässä muutakin kuin ilon aiheita, ja että ilo ei ehkä ole itsestään selvää. Työn lisäksi kirjoittaja jäsentää onnellisuuden lähteeksi perheen, lapset ja puolison. Työ tuo iloa alipalkattunakin. Kirjoittaja jäsentää tyytyväisyyden työhön myös yhteisöllisesti: tilannetta helpottaa se, että on muita samassa tilanteessa olevia.

Edellisissä katkelmissa iloa jäsenettiin käyttämällä ilmaisuja ”kuitenkin” ja ”kaikesta huolimatta”. Monissa kirjoituksissa toistui kertomus ilosta tai myönteisyydestä, jota koettiin köyhyydestä huolimatta. Köyhyyttä ei näissä kirjoituksissa nähty ilon aiheuttajana, vaan ilosta kerrottiin sen rinnalla ja siitä huolimatta olemassa olevina asioina.

4.2.3 Ilo tukeutumisena, hyväksymisenä ja luovuttamisena

Toisiin ihmisiin tukeutuminen ja riippuvuuden hyväksyminen olivat joissain kirjoituksissa tapoja jäsentää elämää myönteisesti. Tämä on jossain määrin epätavallista kerrontaa individualismin läpituokemassa kulttuurissamme. Ihmissuhteiden merkityksen korostaminen voi olla kulttuurisesti melko helposti tarjolla oleva jäsenystapa, mutta sellainen yhteisöllisen

jäsennystapa, jossa taloudellista itsenäisyyttä ei nähdä normina, vaan ilo ja myönteinen jäsenitys mahdollistuu nimenomaan toiseen tukeutumisella, ei ehkä sitä ole. Tämä tuli esiin myös siten, että nimenomaan taloudellista riippuvuutta jäsenettiin joissain kirjoituksissa kielteisesti.

Kun välttämättömässä tilanteessa hyväksyy toisiin tukeutumisen ja siten riippuvuutensa muista, se voi vapauttaa mahdollisuuksia jäsentää tilannetta myönteisesti ja jopa nähdä tukeutumisen mahdollisuuden ilon lähteenä. Ihmisten keskinäisen riippuvuuden myöntäminen ja esiintuominen ovat tärkeitä asioita hyvinvoinnin kannalta, vaikka niitä ei taideta pitää ihanteellisina tapoina jäsentää elämää. Riippuvuuden kieltäminen aiheuttaa kärsimystä (Julkunen, 2008, s. 278), ja vähentää myös ilon kokemisen mahdollisuuksia vaikeissa tilanteissa. Tuon esiin kolme esimerkkiä riippuvuuden kautta jäsentämisestä. Kahdessa ensimmäisessä katkelmassa riippuvuuden hyväksyminen mahdollistaa ilon, kolmas esimerkki näyttää puolestaan, miten riippuvuus voidaan nähdä nimenomaan kielteisen kertomisen keinona. Kolmas esimerkki on mukana ikään kuin vahvistamassa kahden ensimmäisen esimerkin voimaa.

Olen onnekas ihminen, kun rakastuin mieheen, joka elättää minua tekemättä siitä numeroa. (24)

...mutta rehellisesti sanoen enemmän stressiä minulle on aiheuttanut se, että poikakaverini joutuu maksamaan vuokriani kuin se, että työ olisi rankkaa. (14)

Ensimmäisessä katkelmassa kirjoittaja kuvaa tilannetta kiitollisuuden kautta määrittelemällä itsensä onnekaaksi, kun voi tukeutua taloudellisesti puolisoon. Jälkimmäisen esimerkin kirjoittaja taas näkee tilanteen kielteisesti nimenomaan taloudellisen riippuvuuden takia. Ensimmäisen katkelman kirjoittaja ilmaisee *toimijuutta* rakastumalla, ja sen jälkeen asettuu ”*kohteeksi*”, jota mies elättää. ”Elättää” on melko voimakas ilmaisu, ja siitä huolimatta tässä on myönteinen tilanteen jäsenitys.

Toimijuus voi olla myös sitä, että ottaa apua vastaan silloin kun sitä tarvitsee (ks. myös Honkasalo, Ketokivi & Leppo, 2014, 370). Tilanteessa, jossa se on ainoa vaihtoehto, yksilöllisyyttä korostavaan kulttuuriseen kertomukseen tukeutuminen ei mahdollista myönteisyyttä, kuten kolmas esimerkki osoittaa. On mielenkiintoista, kuinka sekä yksilöllisyyttä ja autonomiaa että riippuvuutta ja yhteisöllisyyttä korostavilla toimijuuden jäsenyksillä voi jäsentää köyhänä elämiseen liittyvää iloa.

Kun elää mielikuvitusta käyttäen ja ottamalla annettu apu vastaan sukulaisilta ja ystäviltä pärjää kohtuudella. (12)

Tässä esimerkissä kertomus pärjäämisestä mahdollistuu *toimijuudella* ja *kohteeksi* asettumalla. Mielikuvituksen käyttäminen edustaa toimintaa, apua vastaanottamalla sen sijaan asetutaan kohteeksi. Edelliset esimerkit osoittavat, miten tärkeää on toimijuuden käsitteen ymmärtäminen laajasti. Autonomiaa korostava yksipuolinen toimijuuden käsite rajoittaa osallistumista, toimijuutta ja sen myötä myös myönteisten jäsenysten mahdollisuutta. (Sulkunen, 2007, s. 168; Honkasalo, Ketokivi & Leppo, 2014, s. 368, 370.)

Avun vastaanottaminen ja riippuvuuden hyväksyminen ovat jo lähellä toimijuutta, jossa asiat hyväksytään sellaisenaan. Joissain kirjoituksissa ilo mahdollistui tällaisilla jäsenyksillä.

En ihan tarkkaan tiedä mitkä kaikki asiat johtivat mielentilani parantumiseen, mutta ehkä sen voisi kiteyttää paradoksaalisesti siihen, että luovutin. Lopetin työpaikkojen hakemisen, otin 0-sopimukseni takaisin, mistä kiitos työnantajalleni, joka mielellään ottikin takaisin, ja aloin mennä jaetuilla korteilla. (34)

Tässä kirjoittaja kertoo prosessista, jonka lopputuloksena mieliala on parantunut. Esimerkki on osa pitkäkööä kirjoitusta, jossa kirjoittaja jäseni elämäänsä myös hyvin kielteisesti, mutta mielialassa oli tapahtunut muutos parempaan. Se oli vaatinut luovuttamista ja lopettamista, jotka itsessään ilmaisevat toimijuuden vastakohtaa. Niitä ilmaistaan kirjoituksessa kuitenkin omaa päätöstä ja toimintaa kuvaavilla ilmaisuilla, ja lopuksi ”mennään” omilla korteilla. Lopputulos on tyytyväisyys ja ilo onnistumisesta, ja *toimijuus* on vahvaa. Vaikka kirjoittaja

jäsentää luopumista myös vahvan toimijuuden ja valinnan kautta, luopumispuhetta voi pitää epätavanomaisena kulttuurisena jäsenystapana.

Hyvin pärjää jos pystyy hyväksymään oman tilanteensa, ainakin pää voi paremmin kun tyytyy siihen mitä on. (35)

Tässä toimijuus on hyväksymistä ja tyytymistä, ilo on parempaa henkistä vointia ja pärjäämistä. Ulkoisesti liikettä tai aktiivista toimijuutta ei näy eikä sellaista pyritä jäsentämään, mutta hyväksyminen voi vaatia paljon ajattelutoimintaa, ja myös suurta sisäistä aktiivisuutta. Tässä kirjoittaja jäsentää tilannettaan pärjäämisenä, mutta elämän ja olosuhteiden hyväksymisen sellaisina kuin ne ovat, voi nähdä myös ilon ja onnen lähteenä. Spinozan (Pietarinen, 1993, 49, 114) ilon filosofiassa *välttämättömyyden* hyväksymisestä seuraa *mielenrauha*, jossa ilo on mahdollista, vaikka aktiivinen toiminta ei olisikaan.

4.2.4 Ilo, toimijuus ja aikaperspektiivi

Aikaperspektiivin käyttäminen myönteisen kertomisen keinona on tullut edellä jo esiin. Sen avulla omaan tilanteeseen liitettiin iloa ja ilmaistiin toimijuutta. Tarkastelen tässä vielä erikseen ilon kertomuksia, joissa aikaperspektiivin käyttö oli keskeinen keino oman elämäntilanteen jäsentämisessä. Elämäntilannetta pohdittiin kirjoituksissa suhteessa aikaan, ja ilo sai kirjoituksissa erilaisia merkityksiä ja mahdollisuuksia, kun tilannetta jäsennettiin eri aikatasoissa. Kirjoittajat jäsensivät tilanteitaan ajallisesti monipuolisesti. Esittelen kertomuksia, joissa menneisyys (oppiminen) nykyisyys (kestäminen, hetken ilot) ja tulevaisuus (toivo, pelko, luottamus) näyttävät merkityksellisinä elämän jäsentämisessä ilon tai myönteisyyden kautta. Lopuksi esittelen vielä yhteenvedon aineistokatkelman, jossa toimijuutta ja aikaperspektiiviä monipuolisesti käyttämällä muodostetaan ajallisesti etenevä tarina.

Tulevaisuuteen sijoituessaan iloa jäsennettiin konkreettisten tavoitteiden ja suunnitelmien, tai sitten toivon, luottamuksen ja haaveilun avulla. Useimmissa kirjoituksissa tulevaisuutta ilmaistiin kuitenkin epävarmuuden ja pelkojen kautta, ja iloa jäsennettiin nimenomaan nykyhetkeen kiinnittymällä. Menneisyyden avulla myönteistä kertomusta jäsennettiin oppimisen ja kokemusten kautta. Ilo ja myönteisyys liittyivät kirjoituksissa keskeisesti siihen, että elämää jäsennettiin nykyhetkestä käsin ja siihen keskittymällä.

Elämän epävarmuudesta ja huolista kertoo se, että tulevaisuuteen sijoitettiin vain vähän myönteisiä asioita paljon pelkoa. Ihmisellä on taipumus keskittyä käsillä olevaan hetkeen kun on vaikeuksia, silloin mennään ”päivä kerrallaan”. Honkasalo ym. puhuvat pienestä tai *hämärästä* toimijuudesta, jossa toimijuus näyttää *kestämisenä* ja *sietämisenä*. Tämä näkyi myös kirjoituksissa. (Honkasalo, Ketokivi & Leppo, 2014, s. 367, 369.)

Nykyään elämä on kaukana normaalista ja ainoa realistinen tavoite on selvitä jotenkin päivästä toiseen, enkä ole enää yhtä vakuuttunut omien valintojen kaikkivoipaisuudesta suhteessa elämänlaatuun. Nyt ilot on yritettävä repiä

pienistä asioista. Vaikkapa siitä, että joskus onnistun purskahtamaan aitoon nauruun. (41)

Kirjoittaja jäsentää aikaa vahvasti nykyhetkeä korostaen, käyttämällä ilmaisuja nykyään ja nyt, ja kuvailee elämää selviytymisenä päivästä toiseen. Menneisyyttä hän käyttää tilanteen kuvaamiseen kritisoidessaan ja kyseenalaistaessaan omia aiempia valintojaan. Kirjoittaja kuvaa selviytymistä tilana, jossa ei näy muutosta mihinkään suuntaan, eikä mahdollisuuksia tiettyyn lopputulemaan. Samalla hän kuitenkin ottaa vastuun tilanteestaan puhumalla valintojensa vaikutuksesta ja asettuu siten toimijaksi. Toimijuus korostuu myös ilon kohdalla, sitä ”yritetään repiä” ja ”joskus onnistutaan” nauramaan. Aikaperspektiivi on tässä supistunut nykyisyyteen. Passiivisuus ja paikallaan pysyminen voi kuitenkin vaatia ihmiseltä paljon. (Honkasalo, Ketokivi & Leppo, 2014, s. 367, 369.)

Onneksi köyhälläkin on sentään varaa toivoa ja haaveilla, se on vielä toistaiseksi ilmaista. (41)

Aikaperspektiivin lyhenemisen ja ilon hetkien lisäksi sama kirjoittaja jäsentää yllä olevassa katkelmassa selviytymistä ja iloa myös kaukaiseen tulevaisuuteen kurottautumalla ja haaveilemalla. Toivo ja haaveilu liitetään nimenomaan köyhyyteen liittyväksi mahdollisuudeksi.

Myös ajatus paremmasta huomisesta pilkottaa mielessä kun ajattelee päivää jolloin kova uurastus työn, opiskelun ja perheen parissa on ohi. (12)

Elämäntilanteen myönteinen merkityksellistäminen mahdollistuu tässä tulevaisuuteen orientoitumalla. Spinozan ilon määritelmässä toivo on myönteinen tunne, johon liittyy surua. Spinozalle ”toivo on epävakaista iloa, joka syntyy, kun ajattelemme jotain mennyttä tai tulevaa asiaa, jonka suhteen olemme epävarmoja.” (Pietarinen 1993, s. 48.)

Onneksi ei tarvitse käydä lääkärissä/hammaslääkärissä kuin kerran vuodessa, muuten olisi liian kallista, kunnalliseen hoitoon kun ei pääse kovin helposti. Jos saa jostain

keikkatyön, niin kela ”rankaisee” välittömästi paperisodalla. Mutta kaikesta huolimatta elämä jatkuu ja jaksan uskoa huomiseen ja siihen että saan ihan oikean työpaikan. (13)

Tässä kirjoittaja liittyy toivoon luottamuksen, usko huomiseen, joka on enemmän kuin pelkkä toivo tai etenkin haave. Spinozan ilon filosofiassa toivo, johon yhdistyy luottamus asioiden järjestymisestä, on suurempi ilo kuin toivo ilman luottamusta. Luottamus puolestaan lisääntyy tiedon avulla. (Pietarinen, 1993, s. 48-49.) Edellä olevat esimerkit edustivat kirjoituksissa vähemmistöä. Paljon useammin nimenomaan tulevaisuutta jäsennettiin pelon ja epävarmuuden, kuin toivon, haaveilun tai luottamuksen kautta, vaikka tilanteeseen muuten liitettiin iloa.

Onnellisuuden syitä ystävät ja koti, sekä se ettei ole vakavia sairauksia, eli suht terve. Ei tässä mitään elintaso bileitä vietetä, joka hankinta pitää miettiä tarkasti. Etukäteen hirvittää eläkkeelle jääminen, pärjääkö...vai leipäjonoko kutsuu.” (15)

Tässä esimerkissä kirjoittaja luettelee onnellisuuden syitä, joita ovat konkreettiset asiat, eli ystävät, koti ja terveys. Hän kuitenkin painottaa tilanteen vaativuutta, ja sijoittaa erityisesti tulevaisuuteen pelkoa ja epävarmuutta. Kertomusta vahvistaa leipäjono, joka tuo voimakkaan mielikuvan tilanteesta, jossa pelot toteutuvat ja rahat eivät riitä. Leipäjonoon ”kutsuminen” saa skenaarion vaikuttamaan vääjäämättömältä, vaikka kirjoittaja esittääkin myönteisemmänkin vaihtoehdon, eli pärjäämisen.

Edellisissä esimerkeissä toimijuus ja aikaperspektiivi näyttäytyivät kertomisen keinoina köyhyyden kokemuksiin liittyvissä kirjoituksissa. Tarkastelen vielä lopuksi yhteenvetona hieman pidemmän aineistokatkelman avulla erilaisia toimijuuksia ja ajallisuuden ilmenemistä myönteisten merkitysten jäsentämisessä. Esimerkissä kirjoittaja käyttää aikaperspektiiviä monipuolisesti myönteisyyden jäsentämiseen.

Köyhyys myös todella karaisee. En usko, että olisin näin empaattinen ilman köyhyyttä...Elän todella ekologisesti. Uskon, että se on pitänyt minut järjissäni. En halua myöntää itselleni, että en omista autoa, koska olen köyhä. Selitän itselleni, että

en omista autoa, koska se on ympäristöteko. En lentele lensikoilla Teneriffalle tai edes halpismaihin – uskottelen itselleni, että se on ympäristövalinta. ..joskus ajattelin, että en uskalla hankkia lasta, sillä olen niin köyhä. Sitten päätin, että en yksinkertaisesti voi elää itseni kanssa, jos raha määrittelee elämänvalintojani näin. Köyhyys ei voi hallita elämäni. Lapsen myötä olen ottanut otteen köyhyydestä. Lopetin kaiken ”ylimääräisen” elämästäni: aloin absolutistiksi, lopetin röökaamisen, lopetin lopullisesti kampaajalla käymisen, hiusten värjäämisen, vaatteiden oston ja kaiken mistä vain voi luopua. Tai mitä ajatellaan kuuluvan 30-vuotiaan naisen elämään. Ja ah – miten vapauttavalta se on tuntunut. Se on näkynyt lisääntyneenä vapaa-aikana, perheaikana, eheänä mielenä, terveydessä ja ylipäätään itsetunnossa. Toisaalta uskon todella vakaasti, että olemme usein onnellisempia, kuin ketkään muut maailmassa....Olen myös mestari etsimään ilmaisia kulttuuritapahtumia ja harrastuksia. Nautimme taiteesta ja elämme elämysten kautta. Olen käynyt...ilmaiskonserteissa varmasti enemmän, kuin rikkaat ystäväni yhteensä. Olen kiertänyt taidenäyttelyitä ja konsertteja ja pystynyt tarjoamaan lapselleni kaikkea ihanaa. (8)

Edellisen katkelman kirjoittaja korostaa aktiivista työskentelyä arvojen muuttamiseksi, joka oli kirjoituksissa yleinen tapa jäsentää iloa ja myönteisyyttä. Hän jäsentää elämän iloisia puolia siitä näkökulmasta, että köyhyyden ansiosta hän on muokannut arvojaan ja se on tuonut mukanaan onnea. Kirjoittaja käyttää arvojen muokkautumisesta sanoja “selitän itselleni”, “uskottelen” ja “haluan ajatella”, jotka viittaavat lievästi vastentahtoiseen oppimisprosessiin. Tästä huolimatta hän ei ole kuitenkaan pelkästään taipunut mukautumaan köyhyyden mahdollistamiin postmateriaalisiin arvoihin, vaan hän käyttää voimakkaita sanoja kuvatessaan omaa toimijuuttaan: “köyhyys ei voi hallita elämää” ja kirjoittaja on “ottanut otteen köyhyydestä.” Omien valintojen merkitystä korostetaan, vaikka arvojen muutos kerrotaan samalla köyhyyteen mukautumiseksi. Myös uutta elämäntapaa kuvaillaan myönteisesti ja aktiivisuutta ilmaisevilla sanoilla. Kirjoittaja puhuu onnellisuudesta, ja käyttää adjektiivia “ihana”. Ei -materiaalisten arvojen toteuttamisen kuvailu on vahvaa ja aktiivista toimijuutta korostavaa.

Kirjoituksessa on myös ajallinen kaari. Jossain vaiheessa kirjoittaja koki, että asioiden on muututtava, ja siitä seurasi paljon hyvää. Kertomusta voi pitää vaikeuksien kautta- voittoon kertomuksena, jossa keskeinen tekijä on ollut arvomuutos, sekä kirjoittajan aktiivinen toiminta sen toteuttamiseksi. Kirjoittaja oli ollut ensin tilassa, jossa köyhyys määritteli hänen elämänsä, mutta arvojen ja elämäntavan muutoksen prosessin myötä hän oli saavuttanut ja suorittanut asioita.

Katkelman alkupuolella toimijuudessa korostuu *kokija*, ja muutoksen kautta tullaan *tekijäksi*. Toimijuus kirjoituksessa on kokijan toimijuutta, kun kirjoittaja kuvailee sitä, miten koki tilanteensa aiemmin ja miten kokee sen nyt. Hän käyttää olla-verbiä enemmän kuin liikettä tai toimintaa kuvaavia sanoja. Tajuaminen sen sijaan viittaa aktiiviseen toimijuuteen, jonka kautta oivallus on syntynyt. Tämä pitkä katkelma kiteyttää mielestäni hyvin myös sen, miten paljon työtä iloitseminen vaikeassa tilanteessa voi vaatia. Työtä ja toimijuutta silloinkin, kun ei ulospäin välttämättä näy paljon.

4.3 Vertailu ja vastapuhe myönteisen kertomisen keinoina

Seuraavaksi tuon esiin vertailun ja vastapuheen keinoina jäsentää tilannetta ilon näkökulmasta ja tuottaa myönteistä itsemäärittelyä. Niiden yhteydessä tarkennan huomioni kolmanteen tutkimuskysymykseen eli siihen, mitä nuo kertomisen keinot kertovat yleisistä kulttuurisista käsityksistä köyhyyteen ja köyhiin liittyen. Vertailua voi pitää myös yhtenä vastapuheen menetelmänä, mutta tarkastelen niitä erikseen, koska vertailua tehtiin kirjoituksissa myös muissa tarkoituksissa, joita myös halusin tarkastella. Joissain kohdissa otin tarkastelun kohteeksi teksistä myös sellaisia kohtia, joissa asioita jäsennettiin pelkästään kielteisesti, jos katsoin niiden liittyvän ilon jäsennyksiin tai tuovan niihin lisäymmärrystä. Tällaisetkin tekstit olivat kuitenkin osia kirjoituksista, joissa oli myös myönteistä kerrontaa ja iloa.

4.3.1 Vertailulla myönteistä määrittelyä

Kirjoituksista löytyi toistuvia, kerronnallisia tapoja jäsentää ja tuottaa iloa. Tämä tapahtui usein vertailun tai erottautumisen kautta. Itseä verrattiin muihin köyhiin, köyhyyden määritelmiin, yleisiin käsityksiin köyhyydestä tai köyhistä. Tai sitten vertailua tehtiin ei-köyhiin. Vaikka

seuraavaksi esittelen vertailun myönteisen määrittelyn keinona, on syytä huomioida, että vertaaminen ei-köyhiin liittyi kirjoituksissa myös kohtiin, joissa ilosta siirryttiin kielteisempiin tunneilmauksiin. Ne liittyivät esimerkiksi siihen, miten paljon enemmän muilla ihmisillä nähtiin olevan mahdollisuuksia parempien tulojen takia. Samassa kirjoituksessa saattoi olla valoisaa tilanteen kuvailua, mutta vertailun myötä tunnelma muuttui äkkiä synkäksi. Oma tilanteeseen liitettiin iloa ja tyytyväisyyttä, mutta kun tilannetta siirryttiin tarkastelemaan ulkopuolelta, jäsenyydet muuttuivat kielteisemmiksi. Tässä tuli näkyviin suhteellisen köyhyyden merkitys ihmisten hyvinvoinnille. Köyhyys on elintason poikkeamaa keskimääräisestä, vallitsevasta varallisuusstandarista, ja sellaisenaan usein kärsimystä aiheuttavaa (Saari, 2005, s. 13).

Vertailun avulla tuotettiin kirjoituksissa kuitenkin myös iloa ja myönteisyyttä sisältäviä kertomuksia köyhänä elämisestä. Seuraavaksi tuon esiin erilaisia tapoja määritellä itse suhteessa köyhyyteen ja muihin ihmisiin, ja sen kautta jäsentää köyhänä elämistä myönteisten kertomusten kautta. Nämä keinot liittyvät vertailuun ja köyhyyden määrittelyyn.

Olen lohdutellut itseäni, että muilla on rahaa, mutta minulla on kaikkea. Olen aikalailta terve, saan itse päättää asioista, lapset tuovat iloa, ympärillä luonto ja sisäisenä palona öljyväreillä maalaaminen. Omista raha-asioista ei voi kenenkään kanssa edes jutella. Kateellinen olen oman ikäisille, jotka on päässeet heti alussa hyvään ammattiin, saanet talon ja muuta eikä tarvitse rimpuilla köyhyydessä. Kyse on tietysti valinnoista. Toisaalta, nyky-yhteiskunta/ päättäjät ajattelee niin, että perheessä on 2 vanhempaa maksamassa kaiken. Huokaus. (22)

Kirjoittaja ilmaisee vertailemalla sekä myönteistä että kielteistä käsitystä tilanteestaan köyhänä. Hän käyttää voimakkaita ilmaisuja kuvatessaan tilannettaan myönteisesti: *“Muilla on rahaa, mutta minulla on kaikkea.”* Tämän jälkeen hän luettelee varallisuutta, jota hänellä on rahanpuutteesta huolimatta. Sitten tulee äkillinen leikkaus kielteisiin jäsenyyksiin, jotka nekin ilmaistaan melko voimakkaasti. Kirjoittaja ilmaisee olevansa kateellinen ei-köyhille ikätovereille ja puhuu köyhyydestä ”rimpuiluna”, mutta jäsentää silti tilannetta vastuun kautta, asettumalla toimijaksi, joka on itse valinnut tilanteensa. Kritiikkiä saavat kuitenkin myös

päätäjät yksinhuoltajuuden huomiotta jättämisestä. Kirjoituksessa tunnelman vaihtelu näyttää hyvin sen, miten suuri merkitys vertailemisella ja muiden tilanteisiin pelaamisella on, vaikka kirjoittaja jäsentää elämäänsä monien hyvien asioiden kautta.

Silti köyhyydestä huolimatta meillä on toisemme ja rakkaus. Sitä ei voi rahalla ostaa.

(5)

Meillä on meidän ihana pieni perhe ja valtavasti rakkautta. Sitä ei millään palkalla ansaittaisi. (8)

Raha ja rakkaus olivat usein toistuva sanapari kirjoituksissa, ja ne esitettiin toisensa poissulkevinä vastakohtina. Kun kirjoittajat kertoivat hyvistä asioista tilanteeseensa liittyen, he usein jäsenivät sitä rakkauden kautta. Sen merkitystä vahvistettiin näkemyksellä, että sitä ei rahalla saa. Rakkaus on Spinozan mukaan eräs ilon muoto, se on ”*iloa, johon liittyy ulkoisen syyn idea*” (Pietarinen, 1993, s. 26). Rakkauden liittäminen köyhyyteen toistuvasti kirjoituksissa on mielestäni osoitus myös siitä, että se on kulttuurisesti voimallinen jäsenystapa. Kirjoituksissa sillä vahvistettiin tilanteen myönteistä määrittelyä. Raha - rakkaus -vastakkainasettelun avulla jäsenettiin toisaalta vahvasti myös materiaalisten ja ei-materiaalisten arvojen vastakkaisuutta ja kilpailuasetelmaa niiden välille. Vertailua ei-köyhiin tehtiin kirjoituksissa nimenomaan korostamalla henkisiä arvoja ja aineetonta rikkautta, jota elämässä koettiin köyhyydestä huolimatta.

Työttömyysajassani on ollut todella vaikeita kausia, mutta myös onnen tunteita. Nuo onnen tunteet syntyvät sen tajuamisesta, ettei tarvitse olla mukana siinä mielipuolisessa hulluudessa, mitä työelämässä mukana oleminen pahimmillaan on. Olen paremmassa fyysisessä kunnossa nyt kuin työssä ollessani, koska harrastan aktiivisesti liikuntaa. Jaksan harrastaa. (4)

Kirjoittaja jäsentää iloa onnen käsitteen avulla. Onni on hänelle tässä tunteita, jotka olisi mahdollista monikkomuodon takia tulkita lyhytkestoisina tai ohimenevinä iloina. Tulkitsin ne kokonaisuuden perusteella kuitenkin pikemminkin ymmärrystä ja oivallusta edellyttävänä

syvänä asiana, joka pulpahtelee pintaan silloin tällöin. Niiden konkretisoituma on parempi fyysinen terveys, joka on seurausta jaksamisen ja hyvinvoinnin lisääntymisestä. Samalla tuotetaan myös työelämästä vahvan kielteinen kuvaus “mielipuolisena hulluutena”. Omaa tilannetta merkityksellistetään myönteisesti esittämällä työelämä kielteisesti. Kirjoittaja tuo oman arvomaailmansa voimakkaasti esiin.

Myönteistä määrittelyä ja sen mahdollistamaa iloa jäsenettiin kirjoituksissa vertailemalla myös siten, että ei nimenomaan erottauduttu ei-köyhistä. Tällöin oli kyetty hankkimaan tai säilyttämään keskiluokkaiseen elämään kuuluvia ulkoisia merkkejä ja asioita, jotka myös koettiin itselle tärkeiksi. Tässä tulee esiin köyhyyden määritelmä keskiverrosta poikkeamisena. Kun kyetään ylläpitämään asioita, joita ihmiset keskimäärin pitävät tärkeinä ja hankkivat itselleen, on helpompi jäsentää tilannettaan myönteisesti köyhyydestä huolimatta.

Oma auto samoin kuin asunto keskiluokkaisella alueella on kuitenkin ollut niitä asioita, joista luopuminen olisi luultavasti ollut identiteetilleni kohtalokasta. Niihin sijoittuu vähintäänkin symbolisesti illuusio pärjäämisestä, elämönhallinnasta, kaupunkilaisuudesta ja vapaudesta. Ja kiistattomia onnenhetkiä tietysti myös.” (3)

Kirjoittaja ilmaisee voimakkaasti, että olisi ollut identiteetille ”kohtalokasta” luopua autosta ja asunnosta keskiluokkaisella alueella. Hän kuitenkin asettuu tarkastelemaan asiaa myös hieman etäämmältä ja ehkä jopa aavistuksen verran kriittisesti, kun jäsentää niiden merkityksen myös symbolisena illusiona hallinnasta ja pärjäämisestä. Tässä juuri korostuu mielestäni tarve identifioitua keskiluokkaan. Kuitenkin hän päättää kertomuksen siihen, että auto ja asunto ovat tuoneet ”onnenhetkiä tietysti myös.” Tällainen materiaalisiin arvoihin tukeutuva jäsenitys oli huomattavasti harvinaisempi tapa kertoa köyhyyteen liittyvästä ilosta kuin ne kirjoitukset, joissa tukeuduttiin ei-materiaalisiin iloihin.

Kirjoittajat jäsensivät elämäänsä myönteisesti myös peilaamalla tilannettaan köyhyyden määritelmiin tai yleisiin käsityksiin köyhyydestä.

Joskus vanhempi lapsi kysyi, että ollaanko me köyhiä, kun meillä ei ole autoakaan. Vastasin että ei olla, meillä on vaan vähän rahaa. Mukavaa tämä elämä kuitenkin enimmäkseen on, saadaan olla yhdessä perheen kanssa ja keksiä satuja ja liikkua pyörällä ja kävellen, sekin on aika mukavaa ja vie ison osan arkiajasta. Lapset ovat reippaita liikkumaan ja tekemään itselleen viihdykettä vaikka paperikorin sisällöstä. Eikä niitä minusta pitkään katsota, vaikka ei ole samoja juttuja kuin varakkailla kavereilla. Molemmilla on vilkas mielikuvitus ja hauskoja juttuja, ja ovat reiluja kavereita ja siitähän ne kaverisuhteet enemmän kai ovat kiinni kuin siitä mimmoiset lelut itse kullakin on. (7)

Kirjoittaja määrittelee köyhyyden joksikin muuksi kuin rahattomuudeksi. Lapsella on hyvin tiedossa keskiluokkaisen elämän statussymbolit, ja tässäkin kirjoituksessa auto edustaa ei-köyhää elämäntapaa. Kirjoittaja kuitenkin kyseenalaistaa materiaalisen niukkuuden merkitsevän köyhyyttä, ja kertoo elämän rikkauksista. Hän kuvailee elämää mukavaksi tukeutumalla perhekeskeiseen jäsenyyteen ja luovuuden elämää rikastavaan vaikutukseen. Hän on myös tietoinen köyhyyden mahdollisesta stigmatisoinnista pohtiessaan, etteivät lapset koe syrjintää, ”vaikka” heillä on vähemmän materiaa kuin muilla.

Koulutan työttömien taidekursseilla ja peruspäivärahalla eläviin kurssilaisiini verraten en tunne olevani köyhä, vaikka ilmeisesti sitä kuitenkin olen. Olen melko ekologinen, kierrätän kaiken enkä osta juuri mitään uutena...en kuitenkaan koe, että tämä olisi ankeaa... Arvostan omaa rauhaani enkä haluaisi enää palata ylihektiseen työelämään stressaantumaan, vaikka saisinkin isoa palkkaa...toimimme kyllä, yritämme saada apurahoja ja luoda projekteja ja niiden välillä keplottelemme miten kuten. Rahattomuudesta voidaan puhua. Olemme köyhiä mutta emme syrjäytyneitä. (10)

Kirjoittaja kieltää kokevansa elämänsä ankeaksi, vaikka on köyhä. Tästä käy ilmi oletus, että ankeus on sisäänrakennettu köyhyyden määritelmään. Kirjoittaja ei puhu omakohtaisesta köyhyyden kokemuksesta, vaan ikään kuin ulkopuolelta määrittelee itsensä ”ilmeisesti” köyhäksi. Ei-köyhäksi itsensä tunteminen mahdollistuu vertaamalla omaa tilannetta sellaisiin,

jotka elävät vielä niukemmin. Tässäkin tulee esiin suhteellisen köyhyyden määritelmä ja vallitsevan elintason merkitys. Kirjoittajan lähiympäristössä köyhyys on tavallista, joten hän ei tunne itseään köyhäksi. Hän määrittelee itseään ja tilannettaan myös sanoutumalla irti syrjäytyneisyydestä ja tietynlaisesta köyhän statuksesta. Tämä on yleisen kulttuurisen jäsenyyden käyttämistä asiantilan uudelleenmäärittelyyn. (ks. myös Kara 2016, s. 170-188.) Samalla kuitenkin uusinnetaan käsitystä tai stereotypiaa siitä, että tavallisesti köyhyyteen liittyy syrjäytyneisyys.

Syrjäytymisen käsite tuli esiin useammassa kirjoituksessa, joten sillä voi ajatella olevan painoarvoa köyhyyden kulttuurisissa käsityksissä. Osallisuuden puutetta pidetäänkin keskeisenä köyhyyden kriteerinä joissain määritelmissä (Saari, 2015, s. 75) ja sen merkitys on tullut esiin myös köyhyyden kokemusten tutkimuksissa (Isola, Turunen & Hiilamo, 2016, s. 157; Isola & Suominen, s. 2016, s. 13, 34). Tässäkin korostuvat ei-materiaaliset asiat köyhyyden kriteereinä. Kun niistä ei koeta puutetta, ei koeta köyhyttäkään, vaikka elämä on niukkaa.

Yritän toki silti pitää yllä positiivista filistä ja kunhan kesä on ohitse niin ehkä pääsen irti tästä noidankehästä...Mutta se on kyllä mielenkiintoista miten niin monet negatiiviset asiat ovat kumuloituneet elämäni sinä aikana kun olen näissä pätkätöissä köyhäilty. Ehkä köyhyys oikeasti kurjistaa? (14)

Tässä kirjoittajan myönteisyys jäsentyy yrittämisenä enemmän kuin toteutuneena asiana. Toiveikkuudesta huolimatta hän jäsentää tilannettaan köyhyyteen liittyvien ongelmien kumuloitumisen kautta. Kirjoittaja ikään kuin kokemusten myötä suostuu tilanteen määritelmään, joka on ollut tarjolla jo valmiiksi, mutta vasta nyt hän uskoo, että ”köyhyys oikeasti kurjistaa”. Köyhyyden kurjistavasta vaikutuksesta on olemassa valmis puhetapa, joka ottaa käyttöön, ja jonka kautta oma tilanteensa hahmottaa. Myönteistä jäsenyyksessä on kuitenkin se, että hän lopussa asettaa ajatuksen kysymyksen muotoon, ja lisää siihen sanan ”ehkä”.

Jos elämäni katsoo vain ”paperilla” vaikutan hyväosaiselta. Minulla on omistusasunto, auto ja vakituinen työpaikka. Näistä olenkin todella kiitollinen ja ymmärrän esim. globaaliin hätään verrattuna olevanikin ihmiskunnan eliittiä. Silti arki on selviytymistä aivan niukin naukin...silti yleiskokemus elämästä on kiitollinen. En koe, että minulta puuttuu mitään. Jonkun toisen mielestä meiltä varmaan puuttuu paljonkin, kun ei käydä ulkomaanmatkoilla eikä lapsella ole tietokonetta, pleikkaa tai trampoliiniakaan. (27)

Kirjoittaja tarkastelee tilannettaan eri näkökulmista. ”Paperilla” ja globaaliin köyhyyteen verrattuna hän vaikuttaa hyväosaiselta. Auto, omistusasunto ja vakituinen työpaikka ovat hyväosaisuuden mittareita tässä. Toisaalta hän arvioi, että ”jonkun toisen” mielestä häneltä puuttuu paljonkin. Ulkomaanmatkat, tietokone, pleikka ja trampoliini näyttäytyvät asioina, joiden puute saattaa johtaa stigmatisointiin. Puutteen näkökulmasta tilannetta jäsentäessään kirjoittaja jäsentää asioita lapsen kannalta. Omaa kokemustaan tilanteestaan hän jäsentää kahtalaisesti: sekä niukkuuden että riittävän toimeentulon kautta, mutta ”silti” kiitollisuus on vallitseva tunne.

4.3.2 Vastapuhe, ilo ja arvokkuus

Edellä tuli jo esiin, että vertailun avulla määriteltiin itseä ja omaa tilannetta myönteisesti, mutta samalla jäsennettiin ja heijastettiin myös yleisiä kulttuurisia kertomuksia köyhyydestä. Seuraavaksi tarkastelen ilon jäsennyksiä, itsemäärittelyä ja kulttuurisia kertomuksia vastapuheen kautta. Myös sen avulla voidaan tutkia yleisiä kulttuurisia jäsennyksiä. Tukeudun työssäni vastapuheen määrittelyissä Jokiseen, Huttuseen ja Kulmalaan (2004, s. 11) jotka viittaavat vastapuheella *”puhetapoihin, joilla ihmiset pyrkivät kyseenalaistamaan heihin kohdistuvia määritelmiä, kieltämään tai muuttamaan ne toisenlaisiksi.”* Vaikka olen työssäni keskittynyt iloon ja myönteisiin kertomuksiin, tässä vastapuheen yhteydessä tarkastelen myös puhtaasti kielteisiä jäsennyksiä, joissa kirjoittaja vaikuttaa pohtivan tilanteensa suhdetta johonkin kulttuuriseen käsitykseen, joka on tullut esiin muissa kirjoituksissa iloa jäsennettäessä. Nämäkin lainaukset ovat kuitenkin osia kirjoituksista, joissa elämää jäsennetään myös myönteisesti.

Vastapuheella voidaan omaa elämää jäsentää suhteessa yleistyksiin ja vallitseviin, ehkä kahlitseviin ja marginalisointia tuottaviin ja stigmatisoiviin puhetapoihin ja vastustaa niitä. Vastapuhe on keino erottautua muista arkipäivän keskusteluissa, ja sitä käytetään sekä yksilöettä instituutiotasolla. (Jokinen, Huttunen & Kulmala, 2004, s. 9-11.) Vastapuhetta analysoimalla voidaan tehdä näkyväksi ihmisiin liitettyjä kategorisointeja, joiden avulla maailmaa hahmotetaan. Sen avulla voidaan löytää yleisiä kulttuurisia tarinoita ja jäsenyyksiä, jotka kertovat, millaisia tiettyssä tilanteessa tai asemassa olevat ihmiset ovat, miten heidän tulee toimia ja mikä heille on mahdollista. (Juhila, 2004, s. 21-23.)

Vastapuhe on nimensä mukaisesti sekä puhetta jotain vastaan, että vastaus kysymykseen tai väitteeseen, jota ei ole ääneen esitetty. Sillä reagoidaan kulttuuriisiin oletuksiin ja yleistyksiin. Kategorisointi on ihmisille luontainen tapa yksinkertaistaa asioita ja muodostaa ymmärrystä maailmasta. Niiden avulla esimerkiksi johonkin ihmisryhmään tai ilmiöön liitetään automaattisesti tiettyjä ominaisuuksia. Kategoriat muodostavat *kulttuurisia tietovarantoja*, jotka perustuvat vastakkaisille kulttuurisille jäsenystavoille, ja nämä tietovarannot kilpailevat keskenään. Ihmiset käyttävät näitä tietovarantoja elämänsä jäsentämiseen omilla tavoillaan ja omiin tarkoituksiinsa, joten ne eivät ole jähmeitä ja pysyviä jäsenystapoja, joita vain mekaanisesti toistettaisiin. (Juhila, 2004, s. 20-23.)

Vastapuheen strategioita ovat *tavallisuusretoriikka* ja *eron politiikka*. Vastapuhe liitetään usein valta-asetelmiin, joissa puhutaan keskustasta ja marginaalista. Keskustassa olevilla on valta määrätellä, mikä kulloinkin on arvokasta ja tavoiteltavaa, ja usein marginaalissa oleviin liitetään ongelmia tai heidät nähdään vääränlaisina. (Juhila, 2004, s. 24-25, 29). Myös köyhyyteen ja köyhiin liittyy yleisiä stereotyyppisiä käsityksiä ja kategorisointia. Köyhyyden kokemuksia käsittelevien kirjoitusten avulla olen pyrkinyt tarkastelemaan myös kategorisointia ja *kulttuurisia tietovarantoja*, joihin köyhyyttä kokevat itse tukeutuvat tilannettaan jäsentäessään. Osittain tein tulkintaa näistä kategorioista jo toimijuutta käsitellessäni, mutta erityisesti niihin voi päästä käsiksi vertailua ja vastapuhetta analysoimalla.

Ilo ja muu myönteisyys voidaan nähdä itsessään vastapuheena köyhyyden yhteydessä. Koska köyhyys on vakava ongelma ja siihen liitetään kielteisiä asioita, myönteiset jäsenykset ovat jo itsessään vastapuhetta ilman vastustusta ja kieltoakin. Kuitenkin tekstistä löytyi erityisiä kohtia, joissa omaa tilannetta puolustettiin tai myönteisiä asioita jäsenettiin vastustamalla tai kieltämällä vallitseva käsitys. Seuraavaksi tarkastelen vastapuhetta nimenomaan arvokkuuden ja häpeän välisenä jännitteenä. Sitä varten näytän esimerkkejä myös sellaisista myönteisyyttä sisältävistä kirjoitusten osista, joissa arvokkuutta jäsenettiin kielteisesti sen puutteena.

Vastapuheen avulla kirjoituksissa määriteltiin paitsi köyhyyden kokemuksia, erityisesti myös itseä. Tätä tehtiin esimerkiksi häpeän kautta tilannetta jäsenettäessä. Häpeä tuotiin joissain kirjoituksissa esiin köyhyyteen kuuluvana asiana, josta itse irtisanouduttiin. Häpeä jäsenettiin kirjoituksissa kieltämällä se, vastamaalla lausumattomaan oletukseen siitä, että köyhyyteen automaattisesti liittyy häpeää. Tällaisista jäsenyksistä hahmottuu hyvin se, että häpeäkertomukset leimaavat köyhyyttä.

Saan onneksi tutun kautta kauppojen lahjoitusruokaa, ettei tarvitse itse mennä sinne ruokajonoon työpäivän aikana, johon ohjaan asiakkaitani. En häpeä köyhyyttäni, enkä sitä miten olen pärjännyt kolmen lapsen yksinhuoltajana, vaan olen siitä ylpeä. Kaikesta on selvitty! Kela, sossut, lastensuojelu, psykpoli, kirkon diakoniatyö, korvapoli, sairaalat, terveystakeskukset, perhetyöntekijät, lääkärit, sairaanhoitajat, fysioterapeutit, lymfahoitaja, hermoratahieroja, ystävät ja sukulaiset ovat auttaneet. Ilman näitä emme olisi tässä. Ei ole yksin tarvinnut selvitä. (19)

Kirjoittaja ilmaisee kokevansa ylpeyttä selviytymisestään. Hän ei kuitenkaan jäsennä ylpeyttä omaksi aikaansaannokseksi, vaan kertoo siitä avun saamisen näkökulmasta. Hän luettelee kaikki ammatillaiset, joilta on saanut tukea, ja korostaa vielä, että ei ole tarvinnut selvitä yksin. Myönteisyys näyttäytyy kirjoituksessa resilienssinä, jossa pärjääminen ja selviytyminen korostuvat. Kirjoittaja puhuu kahdella tavalla yleisiä kulttuurisia käsityksiä vastaan. Hän kiistää köyhyyden häpeän, ja sen lisäksi jäsentää toisiin tukeutumisen ja avun vastaanottamisen ylpeyden kautta, joka ei ole kulttuurisesti tavallinen jäsennostapa. Toimijuuden yhteydessä tuli

jo esiin toisiin tukeutuminen ilon mahdollistajana. Tässäkin yhteisöllinen ja riippuvuutta korostava jäsenitys on mahdollistanut kirjoittajalle myönteisen tilanteen määrittelyn.

Köyhyydessä ei sinänsä muuten ole mitään hävettävää – minua ei haittaa pienituloisen status. (14)

Tässäkin kirjoittaja määrittelee tilanteensa myönteisesti sen kautta, että ei kerro häpeävänsä. Hän ilmaisee olevansa tietoinen pienituloisen statuksen erityisyydestä mainitsemalla, että sekään ei haittaa. Häpeän käsitteen avulla nämä kirjoitukset mielestäni kertoivat arvokkuudesta. Kirjoitusten joukossa oli myös sellaisia, joissa häpeää ja arvokkuuden puutetta jäsenettiin suoraan. Näistä kirjoituksista kyllä löytyi myönteisyyttä, mutta tilanteeseen liitettiin silti häpeää tai arvokkuuden puutetta. Tuon nämä esimerkit esiin havainnollistaakseni häpeän sekä arvokkuuden ja arvottomuuden merkityksen kirjoittajille tilanteensa jäsentämisessä. Ne antavat mielestäni lisää painoarvoa myös häpeään liittyvälle vastapuheelle.

Häpeä ja arvottomuus liitettiin kirjoituksissa usein riippuvuuteen muista. Tämä kertoo individualistisesta itsenäisyyttä ja yksin pärjäämistä korostavasta kulttuurista. Arvottomuus liitettiin usein osallisuuden puutteeseen ja tarpeettomuuteen. Ne eivät mahdollista aktiivista toimijuutta, ja siten ne monille näyttävät asioina, jotka eivät mahdollista iloa ja myönteistä tilanteen määrittelyä.

Monen ystäväni tulot jäävät köyhyysrajan alle – asiasta vain ei paljon puhuta, koska penninvenytys ja vanhempien tai puolison tuloilla eläminen hävettää niin paljon. Tunnen ihmisiä, joita ahdistaa puhua työstään julkisesti mitään. Meidän epätyypillistä työtä tekevien tilanteesta puhuu pari poliitikkoa ennen vaaleja ja sen jälkeen ei kukaan. Meillä ei ole Suomessa sosiaaliturvaa. (1)

Tässä tulee esiin, että häpeää aiheuttaa nimenomaan riippuvuus muista, mikä on individualistisen ajattelun mukaista. Toisaalta pelkkä penninvenytyskin eli toisin sanoen vähävaraisuus koetaan häpeällisenä. Esimerkki täydentää mielestäni hyvin kirjoituksia, joissa

häpeää jäsenettiin vastapuheen kautta. Tämä on myös vastakkainen näkemys esimerkille, jossa kirjoittaja kertoi ylpeydestä nimenomaan muihin tukeutumisenä.

Tämänhetkisessä Suomessa ei ole yleistä kuulla rikkaan tai hyvätuloisen jäsentävän tilannettaan häpeän kautta. Tosin ajoittain ainakin joiltain tahoilta kiinnitetään kriittistä huomiota korkeisiin palkkoihin tai bonuksiin, mutta yleisesti hyvätuloisuutta tai siihen liittyviä asioita ja etuja ei ole tarpeen jäsentää häpeästä käsin. Mikäli vallitseva arvomaailma kannustaisi kohtuulliseen elämään ja tasaiseen tulonjakoon, tilanne voisi olla toisin. Kilpailua ja materiaa korostava kulttuuri sen sijaan saa köyhät häpeämään.

Köyhyyteen liittyvä häpeä ei lievene, jos köyhyyteen ja köyhiin automaattisesti liitetään kielteisiä asioita, ongelmia ja ominaisuuksia, ja se nähdään yksilön omana syynä. Barbara Ehrenreich (2003) puhuu tästä osuvasti kirjassaan *Nälkäpalkalla*, jossa hän kertoo kokemuksistaan työssäkävänä köyhänä Yhdysvalloissa. Ehrenreichin mukaan työssäkävää köyhä tekee asioita muiden puolesta ja hyväksi, ja muiden pitäisi hävetä sitä, että hyödyimme toisten tekemästä alipalkatusta työstä: *”Työssä käyvät köyhät”, kuten heitä hyväksyvästi nimitetään, ovat itse asiassa yhteiskuntamme tärkeitä hyväntekijöitä.* Tutkiessaan työssäkäyviä köyhiä Ehrenreichiä hämmästytti ylpeys, jota ihmiset tunsivat työstään alipalkattunakin. (Ehrenreich, 2003, s. 214, 223.)

Arkea varjostaa edelleen tietty ulkopuolisuuden tunne ja kokemus siitä, ettei yhteiskunnalla ole mitään käyttöä varsinaiselle koulutukselleni ja kielitaidolleni, koska en pääse kokoaikaiseen työhön. Tämän tilanteen ja tietynlaisen ”kituuttamisen” hyviä puolia on tietenkin aika, jota voi viettää lasten kanssa, liikunnan parissa, oman firman toiminnan kehittämisessä jne. Ihminen on vain sen verran sosiaalinen eläin, että tämänkin arvostamiseen sitä pitää keskittyä, koska kaikki ympärillä tuntuvat arvostavan tienaamista, uralla etenemistä ja muuta työelämään liittyvää. (34)

Kirjoituksessa näkyy jännite sen välillä, miten itse koettiin ja miten nähtiin oma tilanne ulkopuolelta. Ulkopuolelta saadun arvostuksen kautta oman tilanteen pohtiminen aiheuttaa

jännitettä ja epävarmuutta siitä, voiko omaa elämää jäsentää myönteisesti. Ympäröivän yhteiskunnan arvot vaikuttavat siihen, että omien arvojen mukaan elämisestä nauttiminen ei ole välttämättä helppoa. Katkelma tuo esiin myös arvojen merkityksen oman tilanteen hyväksymisessä, sekä samalla työn, jota omien arvojen mukaan eläminen vaatii. Tässä näkyy Spinozan ilon filosofian kaksi keskeistä asiaa: ajatus ilosta omaehtoisena elämänä ja itsearvostuksen merkitys (Pietarinen, 1993, s.42, 50).

Työn tekeminen on tärkeää, sillä olen huomannut, että pidempinä työttömyyspätkinä ja työtä hakiessa epätoivo ja yksinäisyys kasvaa. Ihmisten kohtaaminen ja hyväksytyksi tuleminen on yhtä tärkeää kuin palkansaanti. Näitä teemoja myös pelkoni käsittelevät...Olenko arvokas yhteiskunnassa ja olenko arvokas ihmisenä. (2)

Tässä esimerkissä kirjoittaja jäsentää tilanteeseen liittyviä pelkoja suoraan arvokkuuden käsitteen kautta, ja tuo esiin toisten ihmisten ja aktiivisen osallisuuden merkityksen itsearvostukselle. Työ jäsennetään arvokkuuden mahdollistajaksi.

Onnekseni minulla on hyvin tilanteeni ymmärtävä ja tukea alati antava perhe ja puoliso...Olen 90-luvun laman lapsia, ja olen nähnyt vanhempani kantavan kenties näitä samoja huolia, kuin mitä me nyt kannamme oman puolisoni kanssa. Ehkä joku näkee sen lohduttomana, mutta minä näen siinä toivoa: vanhempani ovat aina pitäneet yhtä, ja olemme perheenä selvinneet välillä jopa hämmästyttävällä tuurilla. Vaikka välillä tunnenkin epätoivoa, syvällä sisimmässäni uskon, että selviämme perheyhteisöimme avulla myös tästä työttömyyden aikakaudesta. (32)

Kirjoittaja antaa tilanteelleen myönteisiä merkityksiä korostamalla perheen merkitystä. Hän vahvistaa kertomusta tuomalla siihen esimerkin omasta historiastaan ja sukupolvien jatkumosta, jäsentäen sitä menneisyyden kokemusten tuomalla luottamuksella. Kirjoittaja kertoo ylisukupolvisesta työttömyydestä ja köyhyydestä myönteisesti, korostaen selviytymistä ja yhteisöllisyyttä. Tätä voi pitää vallitsevan kulttuurin vastaisena puhetapana.

Seuraava katkelma kiteyttää hyvin arvokkuuden. Kirjoittaja merkityksellistää tilannetta kiitollisuuden, toimijuuden ja vapaiden valintojen kautta kertomukseksi arvokkuudesta:

Elän silti aktiivista ja hyvää elämää. Minulla on ystäviä, hyvä parisuhde, hyvät suhteet lapsiin ja lapsenlapsiin...soitan orkesterissa, maalaan akvarelleja, luen kirjojaJos ajattelen elämäni taaksepäin, se on ollut tähän asti hieno taival. Vapaaehtoisesti jäin aikanaan kotiin enkä ajatellut silloin eläkepäiviä. En kadu sitä, että hoidin itse omat lapseni ja tutustuin heihin hyvin. (6)

Kirjoittaja katsoo elämäänsä taaksepäin ja näkee sen hyvänä kokonaisuutena ja matkana, joka on tähän saakka ollut hyvä. Myönteisen kertomisen keinoina ja arvokkuuden jäsentäjänä ovat omat vapaat valinnat, sekä niistä seurannut arvojen mukainen aktiivinen elämä. Lasten hyvinvointi ja heidän kanssaan vietetty aika jäsenyyttä merkityksellisemmäksi kuin eläkkeen kasvattaminen. Tämän voi lukea myös vastapuheena pienten lasten työssäkäyvien vanhempien tilanteelle. Katkelma tiivistää hyvin kirjoituksissa yleisesti käytetyn tavan jäsentää tilannetta ilon ja myönteisten asioiden kautta ei-materiaalisten arvojen avulla.

Olen edellä kuvannut arvokkuuden merkitystä kirjoittajien köyhyyden kokemuksissa. Sitä rakennettiin kirjoituksissa myönteisesti vastapuheen avulla, ja osalla sen merkitys näkyi kielteisissä jäsenyyksissä oman arvon pohtimisesta. Arvokkuutta tuotettiin myönteisyyden ja ilon jäsenyyksissä myös vertailua tehtäessä. Toimijuuden ja tilanteiden hallinnan sekä niiden kanssa pärjäämisen avulla rakentui kirjoituksissa myös kertomus arvokkuuden merkityksellisyydestä vaikeassa tilanteessa. Se tuli esiin myös iloa asenteiden ja arvojen kautta esimerkiksi perheen ja työn tekemisen merkityksellisyydestä kerrottaessa. Arvokkuus osoittautui kirjoituksia yhdistäväksi asiaksi, joka oli läsnä, kun iloa jäsenettiin osaksi köyhyyden kokemuksia. Myös Spinozan ilon määritelmässä itsearvostus on tärkeässä asemassa (Pietarinen, 1993, 49).

Arvokkuuden kokemus on keskeinen ihmisen hyvinvoinnille (Sayer, 2007, s. 578). *Arvokkuus* voidaan määritellä Sennetin (2004, s. 59) tapaan osaksi *kunnioituksen* käsitettä, johon liittyvät myös *status, arvovalta, arvonanto ja kunnia*. (ks. myös Julkunen, 2008, 274.) Muihin edellä

mainittuihin käsitteisiin liittyy mielestäni ulkopuolelta tuleva arvio, arvokkuuden käsitteen ymmärrän enemmän ulkoisista saavutuksista riippumattomana arvokkuutena. Kuitenkin arvokkuuden kokemus liittyy aina myös ihmisten väliseen kanssakäymiseen. Esimerkiksi Sayerin (2007, s. 568) mukaan arvokkuuteen liittyy keskeisesti se, miten ihmiset kohtelevat toisiaan.

Sayer (2007, s. 568) määrittelee arvokkuuden kokemuksen olevan yhteydessä myös autonomiaan ja mahdollisuuteen ympärillä vallitsevaan elintasoon. Tässä hän puhuu suhteellisesta köyhyydestä (ks. esim. Saari 2015, s. 72-74) käyttämättä käsitettä. Sayer ei tarkoita autonomisuudelle ainoastaan aktiivista ja itsenäistä toimijaa, vaan pitää keskeisenä nimenomaan sitä, miten säilytetään autonomia riippuvuudesta ja haavoittuvuudesta huolimatta (Sayer, 2007, s. 568, 570). Samalla tavoin autonomiasta puhuu mielestäni myös Sennett (2004, s. 177, 178, 255).

Sayer huomauttaa, että sosiaalisesta painotuksesta huolimatta arvokkuuden henkilökohtainen puoli on myös tärkeä, eli suhde omaan itseen. Ihmiset arvioivat elämäänsä vertaamalla sitä muiden elämään, mutta myös itselleen asettamiin hyvän elämän ehtoihin. (Sayer, 2007, s. 570.) Siten arvokkuuden kokemukselle keskeistä on myös itsetuntemus ja itsestä käsin eläminen, mikä muistuttaa taas Spinozan käsitystä ilosta, joka ”*merkitsee sitä, että ihminen pystyy olemaan yhä täydellisemmin oma itsensä*”. (Pietarinen, 1993, s. 42). Kirjoituksissa tällainen arvokkuus ja ilo tulikin esiin itsensä toteuttamisena ja omien arvojen mukaisena elämänä.

5 Yhteenveto ja pohdinta

Seuraavaksi esitän tutkielman tulokset tiivistetysti, jonka jälkeen pohdin erikseen keskeisimpiä tuloksia ja havaintojani. Tarkastelen myös tutkielman tekemisen prosessia sekä tekemiäni valintoja ja päätelmiä. Lopuksi pohdin lyhyesti työhön liittyviä mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita.

5.1 Yhteenveto tuloksista

Tarkastelin tutkielmassani narratiivisen analyysin avulla ilon ilmenemistä köyhyyden kokemuksiin liittyvissä omakohtaisissa kirjoituksissa. Ilon ymmärsin erityisesti Spinozan (Pietarinen, 1993, s. 44-45) ilon filosofian mukaisesti siten, että määrittelin iloksi kaikki myönteiset tunteet. Ilon lisäksi käytin apuna myönteisyyden ilmausten analysoinnissa myös resilienssin käsitettä, joka kuvaa selviytymistä vaikeissa tilanteissa (Earvolino-Ramirez, 2007, s. 73).

Ensimmäinen tutkimuskysymys koski ilon eri muotojen ilmenemistä kirjoituksissa. Ilo näyttäytyi kirjoituksissa arvoina, asenteina, pieninä ilon hetkinä sekä selviytymisenä. Iloa arvoina tai arvoja ilon lähteenä olivat erityisesti ihmissuhteet, joita jäsennettiin perheen, parisuhteen, rakkauden ja lasten kautta. Myös terveys, itsensä toteuttaminen ja vapaus näyttäytyivät kirjoituksissa ilon lähteinä. Itseä toteutettiin paitsi ihmissuhteiden, myös työn, harrastusten tai tietynlaisen elämäntavan avulla. Asenteita, joiden avulla iloa jäsennettiin osaksi elämää, olivat erityisesti ahkeruus, neuvokkuus, itsenäisyys, säästäväisyys, vastuullisuus, luovuus, oppimishalu, kiitollisuus, tyytyminen, suostuminen, luovuttaminen ja tukeutuminen, toiveikkaus ja luottamus.

Ilo ei löytynyt kirjoituksista helposti, sillä siitä kirjoitettiin suoraan vain vähän. Ilon ilmaisut olivat usein epäsuoria ja tulivat esiin Spinozan ilon filosofian lavean määritelmän ja resilienssin käsitteen avulla tulkittuina. Nämä ilot tai myönteisyydet näyttäytyivät usein pysyväisluontoisina asioina. Ilon hetkiä sen sijaan ilmaistiin kirjoituksissa nimenomaan ilon käsitteen kautta. Niistä kerrottaessa elämäntilanne näyttäytyi usein erityisen vaikeana, ja ilosta kerrottiin pieninä ohimenevinä pilkahduksina elämässä. Tällaisia ilon hetkiä olivat esimerkiksi liikunta, syöminen, nauraminen ja koiran läheisyydestä nauttiminen.

Työni käsitteli myös keinoja, joita kirjoittajat käyttivät kertoessaan köyhänä elämiseen liittyvästä ilosta. Kirjoituksista löytyneitä kertomisen keinoja olivat toimijuus, aikaperspektiivi, vertailu ja vastapuhe. Erilaisten toimijuuksien nimeämisessä käytin apuna Hermanin (2002, s. 157-161) semanttisten roolien mallin toimijuuksia sekä Honkasalon ym. (2014, s. 365, 367)

pohdintaa *moniselitteisestä* tai *pienestä toimijuudesta*. Tarkastelin myös, miten aikaperspektiivi (Hännisen (2000, s. 58-59) oli yhteydessä ilosta kertomiseen, eli miten eri aikatasoihin tukeutumalla elämään liitettiin iloa.

Ilosta kerrottiin kirjoituksissa moninaisista toimijuuksista käsin. Useissa kirjoituksissa tilannetta jäsennettiin kuitenkin vahvan toimijuuden kautta ja ilo näyttäytyi työstettävänä asiana, joka oli vaatinut oppimista ja sopeutumista. Osa kirjoittajista kertoi onnistuneesta oppimisprosessista, joka oli johtanut iloon ja myönteiseen asennoitukseen, osa jäseni sitä keskeneräisenä ja tavoiteltavana asiana. Arvojen ja asenteiden muokkaus sekä kaikenlainen aktiivisuus ja neuvokkuus näyttäytyivät ilon lähteinä kirjoituksissa. Joissain kirjoituksissa ilo nähtiinkin nimenomaan köyhyyden ansioksi. Näissä kirjoituksissa aikaperspektiivi oli laaja, asioita jäsennettiin prosessina, jossa menneisyydestä oli opittu ja kasvettu ihmisenä nykyiseen tilanteeseen. Toisissa kirjoituksissa iloa jäsennettiin elämään kuuluvaksi asiaksi köyhyydestä huolimatta. Toimijuus näyttäytyi moninaisena ja aikaperspektiivi keskittyi nykyisyyteen. (Honkasalo ym., 2014, s. 365-367). Tulevaisuuteen sijoitettiin tavoitteita, pelkoja ja toiveita.

Joissain kirjoituksissa ilo mahdollistui toimijuudella, joka näyttäytyi pärjäämisenä, *kestämisenä*, *sietämisenä* tai vain olemisena, eikä niinkään näkyvänä liikkeenä tai tilanteen hallintana. Niissä ulospäin näkyvä toimijuus oli *hämärää* ja aikaperspektiivi vahvasti vain nykyisyydessä. (Honkasalo ym., 2014, s. 365-367.) Toimijuutta jäsennettiin sekä yksilöllisyyttä että yhteisöllisyyttä edustavilla tavoilla.

Ilosta kertomisen keinojen avulla vastasin myös toiseen tutkimuskysymykseen, joka koski köyhyyteen ja köyhiin liittyviä kulttuurisia käsityksiä. Niitä tarkastelin toimijuuden ja aikaperspektiivin lisäksi erityisesti vertailua ja vastapuhetta analysoimalla. Ne olivat kirjoituksissa keinoja jäsentää ilo osaksi elämää. Kirjoittajat käyttivät vertailua ja vastapuhetta määritellössään köyhyyttä ja omaa tilannettaan myönteisesti. Vertailua tehtiin muihin köyhiin, ei-köyhiin sekä köyhyyttä koskeviin yleisiin käsityksiin. Niistä haluttiin joko erottautua tai liittyä niihin. Vastapuheen avulla myönteistä määrittelyä tehtiin vastustamalla tai keskustelemalla (Juhila, 2004, s. 29-31; Kara, 2016, s. 170-188) yleisten köyhyyttä koskevien käsitysten kanssa.

Arvokkuus osoittautui keskeiseksi köyhyyden kokemusten ja elämäntilanteen jäsentämisessä, ja sen merkityksestä kerrottiin erityisesti häpeän käsitteen avulla. Häpeään ja arvokkuuteen tukeuduttiin sekä myönteisen että kielteisten kokemusten jäsentämisessä. Tässä tuli näkyviin köyhyyteen liittyvä stigma ja kulttuurinen käsitys häpeästä köyhyyteen liittyvänä asiana. Myös rakkaus rahan vastakohtana ja köyhyyteen liittyvänä asiana osoitti kulttuurisen voimansa kirjoittajien kertomuksissa.

Analyysin perusteella myönteisyyttä ja iloa liitettiin köyhänä elämiseen sekä materiaalisia että ei-materiaalisia asioita arvostavilla jäsenyyksillä. Myös yksilöllisyyttä ja yhteisöllisyyttä sekä itsenäisyyttä ja riippuvuutta ilmaisevia kulttuurisia kertomuksia käytettiin köyhyyden kokemuksista kertomiseen ilon näkökulmasta. Jäsentämisen tavat olivat siten moninaisia. Aktiivinen toimijuus, johon liittyi ilon hyväksi tehtävä työ, osoittautui kuitenkin vahvaksi kertomukseksi köyhyyttä koskevissa kirjoituksissa.

5.2 Pohdinta

Keskeinen tapa jäsentää iloa osaksi köyhänä elämistä oli kertoa siitä toimijuuden ja hallinnan kautta. Aktiiviseksi toimijaksi asettuminen näyttäytyi myönteisen kertomuksen mahdollistajana. Autonomian ja yksilön vastuun korostaminen on yleinen kulttuurinen jäsenystapa, jonka korostamista vaikeuksista selviytymisessä voi pitää kyseenalaisena jäsenystapana, jolla yritetään saada ihmisiä pärjäämään resilienssin avulla (Collins, 2017, s. 88-89). Tärkeää onkin huomioida aktiiviseen toimijuuteen ja henkilökohtaiseen vastuuseen vetoamisen kohtuuttomuus vaikeissa tilanteissa, joissa ratkaisumahdollisuudet saattavat olla vähäiset. Köyhyys on usein juuri tällainen tilanne.

Vaikka ymmärretään ja huomioidaan ihmisten rajoitteet ja rakenteiden merkitys, aktiiviseen yksilötoimijuuteen voi kuitenkin ottaa toisenlaisenkin näkökulman. Köyhäksi itsensä kokevien kirjoitusten ja taustateorioideni valossa toimijuutta ja autonomiaa voi pitää myös ihmisen hyvinvoinnille ja selviytymiselle tärkeinä asioina. Amartya Sen (2009, s. 231-235) korostaa toimijuutta ihmisen hyvinvoinnin edellytyksenä ja pitää köyhyytenä toimintamahdollisuuksien

puuttumista. Myös Spinozan ilon filosofiassa toimijuus on ilon edellytys: ilo on toimintakyvyn kasvua (Pietarinen, 1993, s. 23-24, 39).

Yksilötoimijuutta ja rakenteita ei pidäkään nähdä toisilleen vastakkaisina asioina. Esimerkiksi Isola ja Suominen (2016) ovat köyhyyttä ja selviytymistä tutkittuaan korostaneet yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutusta ja nähneet keskeiseksi ihmisten toimijuuden tukemisen lisäämällä rakenteellisia osallistumisen mahdollisuuksia. (Isola & Suominen, 2016, s. 33, 34). Isolan, Turusen ja Hiilamon (2016, s. 150-158) tutkimuksessa köyhyys näyttäytyi kuitenkin yksinomaan kielteisenä olotilana, jossa toimijuus on huteraa. Työni tuo asiaan täydentävää ja hieman haastavaakin näkökulmaa siten, että analyysini valossa köyhänä elämisen iloa jäsennettiin myös melko vahvan toimijuuden kautta.

Autonomia ja yksilön vastuu kulttuurisina käsityksinä liitetään yleensä automaattisesti kulutuskulttuurin palvelijoiksi. Kuitenkin niiden varaan jäsentäminen voi johtaa myös vallitsevien arvojen kyseenalaistamiseen. Kun omia arvoja muokataan elämäntilanteen mukaan, se voi johtaa esimerkiksi luopumiseen, sopeutumiseen, hyväksymiseen, vähempään tyytymiseen ja ei-materiaalisten arvojen merkityksen kasvamiseen. Tähän liittyen osa kirjoittajista kertoikin kokevansa iloa nimenomaan köyhyiden takia. Tässä ollaan lähellä köyhyiden paradoksia, eli köyhyiden rikastavaa vaikutusta, josta Järveläinen ja Mäkinen (2007, s. 86, 90) ovat puhuneet.

Kirjoittajat osoittivatkin resilienssimäistä joustavuutta ja luovuutta jäsentäessään tilannettaan. Arvojen mukauttaminen, oppiminen, luovuttaminen, sietäminen ja ilon hetkiin tarttuminen olivat niitä moninaisia tapoja, joilla tilannetta jäsennettiin. Kirjoituksista tuli kuitenkin näkyviin myös se, että köyhänä eläminen voi vaatia kovaakin työskentelyä, jotta asioita voidaan jäsentää myönteisesti. Monissa kirjoituksissa ilossa ja myönteisyydessä oli oppimisen ja työn tuntu. Kriittisesti voi suhtautua myös arvojen muokkautumiseen, jos se on vastentahtoista eikä itselle merkityksellistä. Osa kirjoittajista jäseni tilannetta kuitenkin siten, että he saivat nyt toteuttaa nimenomaan itselle tärkeitä asioita, ja sen vuoksi olivat valmiita tinkimään toimeentulosta.

Joustavuuteen, oppimiseen ja arvotyöskentelyyn liittyen kirjoituksissa hallitseva ilon muoto olikin ilo asenteena. Siinä on kokonaisvaltaisuutta ja pysyvyyttä, joka muistuttaa myös Spinozan ilon määritelmää, jossa tunteiden ja tiedon avulla päästään kokemaan pitkäkestoista ja pysyvää iloa, joka on lähtöisin ihmisen sisältä (Pietarinen, 1993, s. 26, 27, 39). Yhtymäkohtia on myös muun muassa Moschellan (2016, s. 4-6) määritelmään ilosta elämänasenteen tai ominaisuuden kaltaisena pysyvänä asiana, joka tuo elämään merkitystä.

En käsitellyt tutkielmassani köyhyyden syitä, mutta kirjoituksista löytyi myös siihen liittyviä jäsennyksiä, jotka tulivat ilmi toimijuuden analyysissä. Toimijuutta ja hallintaa korostettiin, ja moni jäseni köyhyyden johtuvan omista valinnoista. Kuten edellä on todettu, sekin on yleinen kulttuurinen puhetapa, joka on luontevasti tarjolla asioiden jäsentämiseen. Tuntuu kohtuuttomalta, että työssäkäyvä köyhä jäsentää köyhyyden itsestä johtuvaksi (ks. myös Ehrenreich, 2003, s. 223). Köyhyyteen liittyvän uhrin asemaan asettuminen olisi perusteltu ja myös kulttuurisesti helposti tarjolla oleva jäsennostapa. Tässäkin vastuun ja toimijuuden kautta kertominen mahdollisti kuitenkin tilanteen jäsentämisen myönteisesti.

Voi kuitenkin myös kysyä, tuodaanko yhteiskunnan rakenteiden merkitystä köyhyyden taustalla edelleenkin tarpeeksi esiin julkisessa keskustelussa. Toisaalta tarkastelin nimenomaan kirjoituksia, joissa köyhyyteen liitettiin iloa, ja se kapeuttaa näkökulmaa köyhyyden taustalla olevien syiden jäsentämiseen. Jostain näkökulmasta voi pitää myös yllättävänä, että vastuun korostaminen liitettiin myönteisiin jäsennyksiin. Rakenteellisten tekijöiden tiedostamisen voisi ajatella olevan myös vapauttavaa, kun vastuu tilanteesta ei paina omilla harteilla niin raskaasti. Päinvastainen jäsennostapa kirjoituksissa kertonee toimijuuden ja hallinnan vahvasta merkityksestä ihmisen hyvinvoinnille ja arvokkuuden kokemiselle. Tämä on linjassa myös Spinozan (Pietarinen, 1993, s. 42) ja Senin (2009, s. 231-235) näkemysten kanssa. Toisaalta vahva toimijuus kulttuurisesti suosittuna jäsennostapana myös kannustaa toteuttamaan sitä mahdollisuuksien mukaan, olosuhteista riippumatta. Sekin osaltaan lisää hyvinvointia, että voi toimia kulttuurisesti hyväksyttävällä tavalla.

Mielestäni tutkielmani antia on iloon ja myönteisyyteen kytkeytyvien toimijuuksien kirjo, jonka analyysi toi esiin. Kirjoituksissa tuli esiin myös kertomuksia, joissa toimijuus ei ollut

autonomiaa eikä ulospäin näkyvää tai ilmaistua toimintaa. Tällainen toimijuus on myös tärkeää tuoda esiin. Honkasalo ym. (2014, s. 367-368) kutsuvat sitä *pieneksi, hämäräksi tai moniselitteiseksi toimijuudeksi*, mutta korostavat, että se voi myös olla kovaa työtä. Pieneksi tai hämäräksi toimijuudeksi nimeäminen ei mielestäni tee oikeutta tällaiselle toimijuudelle, ja sitä voisi kutsua myös näkymättömäksi toimijuudeksi. Toimijuuden monimuotoisuuden tunnistaminen olisi tärkeää sosiaalityön kohtaamisissa. On tärkeää huomata vaikeissa tilanteissa olevien ihmisten mahdollisuuksia ja tukea niissä, mutta yhtä tärkeää olisi nähdä myös tilanteiden rajoitteet ja kunnioittaa niitä. Ihminen saattaa työskennellä isojen asioiden kanssa, vaikka olisivat näennäisesti passiivisia.

Moniselitteinen (Honkasalo ym., 2014) tai näkymätön toimijuus liittyy kirjoituksissa usein ilon hetkiin. Ilon hetkien kuvailu oli yksityiskohtaisempaa kuin niiden kirjoitusten, joissa iloa ja myönteisyyttä nähtiin enemmän. Ilon hetket eivät olleet tunnettyä tai itsekasvatusta, joihin arvoihin ja asenteisiin liittyvät ilon jäsenyykset osittain näyttäytyivät. Kiinnostavaa oli havaita, että kirjoitusten joukossa iloa kuvattiin selkeimmin ja konkreettisimmin niissä kirjoituksissa, joissa toimijuus näyttäytyi pienenä ja tilannetta jäsenettiin kielteisesti. Vaikea tilanne ohjasi keskittymään käsillä olevaan hetkeen, josta löytyi myös iloa. Hetkeen keskittyminen näkyi tarkkoina ja aistivoimaisina ilon kuvauksina. Ne olivat muihin ilon ilmaisuihin verrattuna suoraa, eikä niissä näkynyt vertailua, vastapuhetta eikä vahvaa toimijuutta. Ilon hetket eivät lyhytkestoisuudesta huolimatta ole vähäpätöisiä ihmisen hyvinvoinnin kannalta, vaan ne voivat elämän kokonaisuudessa olla merkittäviä asioita (Fredrickson, 2003, s. 335). Tämän varmaan jokainen tietää myös kokemuksesta. Tällaisten ilon hetkien huomioiminen ja vahvistaminen on hyväksi ja tärkeää varsinkin vaikeissa tilanteissa.

Köyhänä elämisen kokemusten moninaisuudesta huolimatta työni tulokset ovat linjassa aiemman tutkimuksen ja teoretisoinnin kanssa, jossa toimijuus on nähty keskeisenä hyvinvoinnille (esim. Isola & Suominen, 2016, s. 33-34; Pietarinen, 1993, s. 23, 39; Sen, 2009, s. 231-235). Yhtymäkohtia on myös Lähteen (2020) pro gradu -tutkielman tuloksiin, joissa todettiin, että askeettis-minimalistinen elämäntapa suo mahdollisuuden toimijuuteen. Ajatuksena oli, että rahanpuute ei estä mielekästä elämää ja toimintaa. Tutkimuksessa todettiin, että köyhäksi määritellyillä ei tätä vapautta ollut. (Lähde, 2020, s.s 73.) Tutkielmani kirjoitusten

perusteella köyhäksi luokittelu tai itsemäärittely ei kuitenkaan estänyt elämän jäsentämistä toimijuuden ja valintojen tekemisen kautta, ja siten myönteisesti.

Täydentävää perspektiiviä köyhyyteen ja selviytymiseen liittyviin tutkimuksiin antaa ilon käsite, jonka kautta köyhyyden kokemuksia tarkastelin. Resilienssin ja selviytymisen rinnalla sen huomioiminen tuo esiin monipuolisemman kuvan köyhänä elämisestä. Sosiaalityöntekijöille ja muille vaikeissa elämäntilanteissa olevien ihmisten kanssa työskenteleville se voi tuoda lisää mahdollisuuksia nähdä ihmiset kokonaisina ja toimijuuden kautta, eikä pelkästään ongelmien kantajina ja kohteina. Ilon kertomusten tarkasteleminen tuo esiin asioita, jotka ovat ihmisille merkityksellisiä. Tällaisten asioiden huomaaminen ja niihin tarttuminen voi tuoda kohtaamisiin jotain uutta. Spinozan ilon filosofiassa (Pietarinen, 1993, s. 44) kärsimys voi tuoda mukanaan myös iloa, ja on myös melko yleinen ja usein kritisoitukin jäsenystapa, että vaikeudet voivat jalostaa. Köyhyyttä ei kenenkään pidä kokea tässä jalostustarkoituksessa, mutta elämäntaitoa se saattaa ainakin näiden kirjoitusten valossa tuoda.

Ilo liittyi kirjoituksissa usein arvokkuuteen, jota puolestaan jäsennettiin toimijuuden ja hallinnan avulla, mutta myös vertailulla ja vastapuheella. Itsearvostus on myös Spinozan ilon filosofiassakin ilon tärkeä ilmentymä ja lähde (Pietarinen, 1993, s. 49-50). Arvokkuutta jäsennettiin kirjoituksissa sekä puhumalla kulttuurisia käsityksiä vastaan, että vertaamalla itseä köyhyyttä ja köyhiä koskeviin määritelmiin. Siitä puhuttiin erityisesti häpeän käsitteen avulla. Myönteiset jäsennykset olivat mahdollisia niissä kertomuksissa, joissa puhuttiin köyhyyteen liittyvää häpeää vastaan. Joissain kirjoituksissa arvokkuuden merkitys tilanteen määrittelylle sen sijaan tuli näkyviin sen kokemisen puutteena. Näissä kirjoituksissa vertailu muihin tai yleisiin käsityksiin ei mahdollistanut myönteistä itsemäärittelyä, kun taas vastapuhetta käyttävien itsemäärittelyssä korostui arvokkuus ja tyytyväisyys itseän.

Kirjoitukset osoittivat, että köyhyyden määritelmät ja stigmat elävät, koska niitä vastaan pitää puhua. Myönteistä oli, että monenlaiset jäsennystavat olivat mahdollisia. Arvokkuutta tuottavaa kertomusta jäsennettiin sekä vahvan että näkymättömän toimijuuden kautta. Kirjoituksissa ilon yhteydessä tukeuduttiin sekä individualistisiin jäsennyksiin että yhteisöllisiin, keskinäistä riippuvuutta korostaviin jäsennyksiin. Toisaalta korostettiin pärjäämistä ja omillaan toimeen

tulemista ja siitä saatavaa iloa, joillekin ilo mahdollistui myös suostumalla riippuvuuteen. Se, että tilannetta jäsennettiin myönteisesti myös toisiin tukeutumisen kautta, on mielestäni tärkeää ja kulttuurisesti poikkeavaa. Itsenäisyyden ihanteeseen tukeutuvat jäsenyykset olivat yleisempiä, ja itsen määrittely muuttui kielteiseksi silloin, kun oma tilanne ei sallinut itsenäisen toimijan rooliin asettumista.

Ei-materiaalisia arvoja ilmentävistä kirjoituksista huolimatta joissain kirjoituksissa tuli esiin myös materian arvostus. Tutkielma toi esiin myös suhteellisen köyhyyden määritelmän, sen, että merkittävää köyhyydessä on vertailu muihin ja vallitsevaan elämäntapaan (esim. Saari, 2015, s. 72-74). Vaikka ei-materiaalisia arvoja korostettiin, voimaa ilolle haettiin vertailusta ja kilpailusta ei-köyhien kanssa. Se kertoo myös kilpailuyhteiskunnan pelisääntöjen sisäistämisestä. Sennettin (2004) mukaan nimenomaan kilpailuun ja vertailuun perustuva kulttuuri aiheuttaa häpeää. Eriarvoisessa tilanteessa häpeää aiheuttaa vertailu paremmassa asemassa oleviin. (Sennett, 2004, s. 121-122.)

Vertailun voima ja käyttökelpoisuus tilanteen määrittelyissä arvokkuuden näkökulmasta tulikin esiin kirjoituksissa monella tavalla. Ihminen on laumaeläin, ja peilaamme elämäänsä väistämättä muihin ihmisiin ja heidän tilanteisiinsa. Muiden ihmisten merkitys näkyi ilosta kerrottaessa arvoissa, asenteissa, vertailussa ja vastapuheessa. Perhe ja parisuhde olivat asioita, joihin erityisesti liitettiin iloa, mutta kirjoitusten perusteella arvokkuudelle merkityksellisiä ovat myös etäämmät ihmiset. Arvokkuus rakentuu toimijuuden ja hallinnan ohella myös sosiaalisissa suhteissa (Sayer, 2007, s. 568; ks. myös Isola & Suominen, 2016, s. 175). Osallisuutta puolestaan voi olla jo se, että ei tehdä isoa erontekoa köyhien ja ei-köyhien välille ja nähdään hyvän elämän mahdollisuudet ja ominaisuudet laajasti.

Sayerin (2007, s. 570) näkemys siitä, että ihmisen arvokkuuden kokemus on kytöksissä myös omiin sisäisiin hyvän elämän tavoitteisiin, tuli näkyviin myös kirjoittajien ilon jäsenyyksissä arvoina ja itsensä toteuttamisena. Spinozan näkemys ilosta oman *olemuksen* toteuttamisena ja itsearvostuksen merkityksestä tulevat mielestäni esiin kertomuksissa köyhyyden kokemuksista (Pietarinen, 1993, s. 42, 49). Arvokkuus näyttäytyy tutkielmassani keskeiseltä asialta vaikean elämäntilanteen myönteisessä määrittelyssä, joten sen tukemiseen pitäisi kiinnittää huomiota.

Sayerin (2007) mukaan arvokkuus nähdään liian kapeasti. Myös Julkunen (2008) on tuonut näkemyksen esiin. Tulisi kiinnittää huomiota olosuhteisiin, joissa arvokkuutta ei tueta, ja tämän analysoimiseen tarvittaisiin filosofisen lähestymistavan yhdistämistä ja empiiriseen tutkimukseen. (Sayer, 2007, s. 565, 578; Julkunen, 2008, s. 276.) Sayer ja Julkunen tarkastelevat työelämään liittyvää arvokkuutta ja sen puutetta, mutta mielestäni tämän voi laajentaa koskemaan niin työssäkäyviä köyhiä kuin elämää yleensä.

Kun köyhyys monien määritelmien mukaan on keskiverrosta poikkeamista (Kangas & Ritakallio, 2005, s. 29, 31), tasaisempi tulonjako olisi tärkein toimenpide köyhyyden stigman poistamiseksi. Samalla olisi kuitenkin tärkeää nähdä myös köyhyys, köyhänä eläminen ja hyvä elämä moniulotteisemmin ja siten pienentää kuilua köyhien ja ei-köyhien väliltä häivyttämällä stereotyyppioita ja stigmatisointia. Tästä puhuvat myös Isola ja Suominen (2016, s. 34, 191) korostaessaan yhteisiä merkityksiä ja vapautta osallisuuden vahvistamisessa. Yhteisyyttä tuo myös näkökulma, että oli köyhä tai ei, kenenkään elämä ei ole hallittavaa tai ennakoitavissa. Epävarmuus ja yllättävät elämäntapahtumat takaavat sen, että kaikkien ihmisten toimijuus on monimuotoista (Honkasalo, Ketokivi & Leppo, 2014, s. 367).

Köyhyyden kokemuksiin liittyvät kirjoitukset ovat tuoneet esiin, miten iloa jäsennetään osaksi elämää myös tiedon avulla, kun arvoja ja asenteita muokataan tilanteeseen sopiviksi. Tiedon ja tunteiden yhteenkietoutuminen sekä tiedon merkitys ilon kokemisessa on keskeinen ajatus myös Spinozan ilon filosofiassa. Vaikka Spinoza näkee tiedon, hallinnan ja toimijuuden tärkeinä ilon osatekijöinä, hän huomioi myös tunteiden voiman ja olosuhteiden merkityksen. Joskus parasta toimijuutta on olla tekemättä mitään ja suostua olosuhteisiin. (Pietarinen, 1993, s. 48-49, 56, 114.) Spinoza käsittää tunteet luonnonvoimina, joiden tunteminen on tärkeää, jotta voidaan pyrkiä elämään eettisesti hyvää elämää, vaikei sitä voidakaan hallita (Pietarinen, 2019, s. 192).

5.3 Tutkimusprosessin kriittistä tarkastelua

Tutkielman tekeminen on sisältänyt monia vaiheita ja jo aiheen tarkentaminen kesti pitkään. Ilo on alusta saakka ollut työssäni keskeisin kiinnostuksen kohde, ja monen mutkan kautta tutkimusasetelmaksi muodostui ilon tarkasteleminen köyhyyttä koskevissa omakohtaisissa

kirjoituksissa. Ajoittain tutkimustehtävän muuttuessa olen ollut huolissani, ettei ilo sovikaan asetelmaan ja että joudun luopumaan siitä. Kun aiheena on köyhyyden kokemukset, olen joutunut kyseenalaistamaan oikeutustani tarkastella aineistoa ilon näkökulmasta. On ollut erityisen tärkeää miettiä, mistä puhun, mihin vetoan sekä mitä ja miten tulkitsen, kun puhun ilosta köyhyyden kokemuksissa. Nämä ovat tutkimuksen luotettavuuteen ja pätevyyteen liittyviä kysymyksiä, mutta myös erityisiä eettisiä kysymyksiä, kun tutkielman aihe on tämänkaltainen.

Ilon käsitteen osuvuutta tässä työssä tuleekin pohtia kriittisesti, kun varsinaista iloa käsitteellistettiin niukasti. Köyhyydestä puhuttaessa suurin osa kokemuksista on jotain muuta kuin iloa. Myönteisyys on usein jaksamista ja selviytymistä, iloa näkyy vähemmän. Näen kuitenkin, että ilon mukana pitäminen köyhyyden tarkastelussa toi mukaan hieman erilaista näkökulmaa kuin pelkkä resilienssin tai selviytymisen tarkastelu olisi mahdollistanut. Resilienssiä on käytetty paljon selviytymistä koskevissa tutkimuksissa, ilo puolestaan on harvinaisempi näkökulma etenkin sosiaalitieteissä. Eräs työni tavoite oli tuoda esiin ilon arvo ja merkitys, eikä se onnistu muutoin kuin kohdistamalla huomio siihen (ks. myös Moschella, 2016, s. 4).

Spinozan ilon käsite on laaja, kun se sisältää kaikenlaisen myönteisyyden (Pietarinen, 1993, s. 44-45). Toisaalta juuri siksi se sopii vaikeiden elämäntilanteiden analyysiin. Ilman Spinozaa en olisi osannut aineistosta kaikkea nyt löytämäni sieltä iloksi nähdä. Laaja määritelmä oli tarkoituksenmukainen, kun kyseessä on ilmiö ja tilanne, jossa ilon läsnäolo ei välttämättä ole itsestään selvää. Kirjoitusten sisältämissä köyhyyden kokemusten myönteisistä jäsennyksistä löytyi paljon yhtymäkohtia Spinozan ilon filosofiaan, jossa ilo on toimintakykyä, tarkoituksellista toimintaa ja itsearvostusta (Pietarinen, 1993, 39-40, 42, 50). Olen kuitenkin pohtinut myös sitä, olenko kohdellut Spinozan ilon filosofiaa työssäni huonosti. Se on laaja ja syvä filosofian filosofia, jota olen käyttänyt pintapuolisesti. Ehkä toisella tavalla hankittu aineisto ja erilainen, enemmän ihmisten elämää maailmaa tarkasteleva tutkimusmenetelmä olisivat päästäneet sen paremmin oikeuksiinsa ja mahdollistaneet monipuolisemman tarkastelun.

Tässä vaiheessa prosessia mietityttää myös köyhyyden käsite tässä työssä. Millaisia köyhiä kirjoittajat ovat olleet, ja mitä se on tarkoittanut johtopäätösten näkökulmasta. Käyttämäni aineistoon oli valikoitunut pääasiassa työssäkäyviä köyhiä, joten tilanteen jäsentäminen aktiivisen toimijuuden kautta saattaa heijastaa sitä. Työ on monille itseisarvoisen tärkeää ja sillä on merkitystä, vaikka se ei toisi rahaa. Se kertoo siitä, että raha ei ole keskeisin asia, vaan tekeminen ja merkityksellisyys sitä kautta. Kirjoittajien joukossa oli keskimääräistä enemmän luovalla alalla työskenteleviä tai itsensä työllistäjiä, joilla työn merkitys saattaa jo lähtökohtaisesti olla vahva. Toisaalta kirjoittajat eivät olleet yhtenäinen ryhmä ja heidän tilanteensa olivat erilaisia. Joillain köyhyys oli pysyvämpi tai pitkäaikaisempi olotila, toisilla tilapäisempi. Joillain tilanne oli enemmän itse valittu, toisilla pakon sanelema. Myös työssäkäynti oli toisilla kirjoittajilla tiiviimpää, kun taas jotkut elivät liki työttöminä. Oletettavasti löydökset aineistosta saattaisivat kuitenkin olla erilaiset, jos kokemuksia köyhänä elämisestä olisi kerätty esimerkiksi pitkäaikaistyöttömiltä.

Amartya Sen (1992, 115, 116) määrittelee köyhyyden toimintakyvyn ja elämänhallinnan puutteena, samoin EU:n ja YK:n ja suhteellisen köyhyyden määritelmä sisältää käsityksen elämänhallinnan puutteesta (Kangas & Ritakallio, 2005, s. 31). Näillä kriteereillä arvioituna moni kirjoituksissa köyhänä elämistä myönteisesti jäsentävä jää köyhyyden määritelmien ulkopuolelle. Kun hallinta, elämänlaatu ja osallisuus toteutuvat, he ovat köyhiä tulojensa puolesta, mutta eivät subjektiivisesti. Kaikki kirjoittajat eivät itsekään määritelleet itseään köyhäksi, vaikka olivat osallistuneet köyhyyden kokemuksia käsittelevään tutkimukseen. Tämä liittyi vertailuun ja vastapuheeseen, joita he käyttivät tilanteidensa jäsentämiseen myönteisesti. Näkemystä ei mielestäni ole kuitenkaan syytä typistää vain kertomisen keinoksi, vaan sen voi lukea myös aitona tilanteen kokemisen kuvauksena.

Myös eettisen tarkastelun kannalta on tärkeää pohtia köyhyyden käsitteen käyttämistä työssäni. Monissa kirjoituksissa kerrottiin vakavista ja kärsimystä aiheuttavista tilanteista, eivätkä ne saisi jäädä ilon kertomusten varjoon. Lisäksi on olemassa vielä syvempää köyhyyttä, joka ei työssäkäyvien köyhyydessä toteudu. Sellaisesta köyhyydestä kärsivä jäsentäisi tilannettaan varmasti täysin eri tavoin. Täytyy siis varoa puhumasta yleisesti köyhyydestä tuloksia tulkittaessa. Toisaalta tässä on jo tullut esiin, että köyhyyttä on monenlaista, ja että koettu

köyhyys vaihtelee ulkoisista olosuhteista riippumatta. Ilon hetket näyttäytyivät myös iloina, jotka ovat mahdollisia hyvinkin vaikeissa olosuhteissa.

Eettiseltä ja myös tutkielman validiuden kannalta on tärkeää huomioida, että ilon ilmaisut ja myönteiset kertomukset ovat vain pieni osa kirjoitusaineiston kertomusten kokonaisuutta. Näin on sekä kunkin valitsemani yksittäisen kirjoittajan kohdalla, että koko Työssä ja köyhä! -aineiston (Jakonen, 2015) osalta. Vaikka keskityin ilon tarkasteluun, siihen ja muuhun myönteisyyteen liittyviä kirjoituksia oli köyhyyden kokemuksissa vähän verrattuna kielteisiin jäsenyksiin. Se ei ollut vallitseva kertomisen tapa. Ilon ja myönteisyyden ilmaukset olivat osia kirjoituksista, jotka useimmiten sisälsivät ennen kaikkea köyhyyden vaikeuksien kuvailua. Validiuden näkökulmasta perustelen aineistoa sillä, että tutkimuskysymykseen sisältyy jo lähtökohtana mahdollisuus, että ilo ei ilmiselvä asia. Pienten asioiden löytäminen ja tarkastelu aineiston kokonaisuudessa voi siten ehkä olla myös oikeutettua ja mielekästä.

Tutkielmani johtopäätös ei olekaan todeta köyhyys iloiseksi asiaksi. Sen sijaan olen yrittänyt tuoda köyhänä elämisen kokemuksista esiin tavallista kulttuurista jäsenyystapaa monipuolisemman kuvan ja näyttää myönteisyyden mahdollisuudet. Yritin tuoda esimerkkeihin näkyviin tunteiden ja tilanteiden moninaisuuden. Tästä huolimatta jäin pohtimaan, että pitemmät aineistokatkkelmat ja kokonaiset tarinat olisivat ehkä tehneet enemmän oikeutta kirjoittajien asioille ja tuoneet paremmin heidän ääntään kuuluviin, mikä oli myös työni tavoite.

Myös kulttuuristen käsitysten analysoinnissa tulkintojen tekeminen vertailun ja vastapuheen tarkastelulla sai pohtimaan kirjoittajien oman äänen kuulumista tai kuulumattomuutta. Kun keskitytään kulttuurisiin käsityksiin, kirjoittajan asia ja kokemukset voivat jäädä sivuun. Ajattelen silti, että narratiivinen lähestymistapa on ollut mielekäs apuväline aineiston analysoinnissa. Kertomisen keinojen tarkastelun avulla kulttuuriset jäsenyystavat ovat tulleet näkyviin, ja niillä on merkitystä köyhyyttä myös yksilöiden kannalta pohdittaessa. Samalla olen itsekin käyttänyt ja tuottanut köyhyyteen liittyviä kulttuurisia käsityksiä. Voi jopa pohtia, olenko tutkielmani kysymyksenasettelulla uusintanut köyhyyteen liittyviä ongelmia, kun lähtökohtaisesti olen määritellyt köyhyyden vaikeaksi elämäntilanteeksi.

Työn valmistumisvaiheessa tuntuu, että aiheen ja käyttämäni aineistonkin parissa olisi riittänyt vielä mielenkiintoista tutkittavaa. Aineiston lukemisen ja analysoinnin aikana huomasin ajoittain kaipaavani rinnalle Töissä ja köyhä!- aineistosta niitä kirjoituksia, joissa köyhänä elämistä jäsennettiin ilman iloa ja ainoastaan kielteisesti. Olinhan valinnut tarkasteltavaksi vain iloa sisältäviä kirjoituksia. Kielteisten jäsenysten analysointi olisi voinut antaa erilaista perspektiiviä myös ilon tarkasteluun. Ne olisivat saattaneet auttaa tulkintojen tekemisessä tai tuoda uusia, tärkeämpiä näkökulmia aiheeseen.

Kuitenkin myös valitsemani iloa ja myönteisyyttä sisältävät kirjoitukset olisivat tarjonneet hyvän aineiston myös toisentyypisille tutkimuksille. Työn ja sen merkityksen tutkiminen työssäkäyvien köyhien elämässä on yksi tällainen aihe. Myös köyhyyden käsitteen ja sille annettujen erilaisten merkitysten sekä siihen liittyvien mielikuvien tarkastelu olisi kiinnostavaa. Köyhyyden käsitteen lisäksi olisi kiinnostavaa tarkastella myös arvokkuutta, ja erityisesti sen merkitystä osana elämää, jossa konkreettiset toimintamahdollisuudet ovat pienet.

Alkuperäinen kiinnostukseni ilon käsitettä kohtaan elää myös edelleen. Köyhyyteen liittyvistä kirjoituksista löytyi ilon hetkiä, Spinozan määrittelemää syvää ja laveaa iloa (Pietarinen, 1993) ja myönteisyyttä, sekä resilienssiä. Monet muut ilon muodot jäivät aineiston luonteesta johtuen kuitenkin näkymättömiin, vaikka niitä varmaan köyhänä elämiseen liittyikin. Tämän kokemuksen jälkeen lähtisin tavoittelemaan iloon liittyvää empiiristä tietoa sellaisen aineiston avulla, jossa keskitytään esimerkiksi ilon kokemuksiin tai muistoihin. Siten olisi ehkä mahdollista päästä monipuolisemmin ja konkreettisemmin erilaisten ilojen äärelle, ja nimenomaan ilon käsite lähtökohtana. Esimerkiksi moniaistisuus, joka iloon liittyy määritelmienkin (Meadows, 2014, s. 10) mukaan, voisi paremmin tulla esiin toisenlaisen aineiston avulla. Myös audiovisuaalinen aineisto, ilo ja köyhyys elokuvissa, voisi antaa mahdollisuuksia tarkastella iloa kaikessa rikkaudessaan.

Lähteet

- Aaltonen, S. & Högbacka, R. (2015). *Umpikujasta oivallukseen. Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa*. Tampere: Yliopistopaino.
- Bagnoli, A. & Ketokivi, K. (2009). At a crossroads. Contemporary lives between fate and choice. *European societies*, 11, 315-324.
- Bunkers, S. (2006). Joy-sorrow revisited. *Nursing Science Quarterly*, 19, 291-295.
- Collins S. (2017). Social workers and resilience revisited. *Practice*, 29, 85-105.
- Cottrel, L. (2016). Joy and happiness: a simultaneous and evolutionary concept analysis. *Journal of advanced nursing*, 72, 1506-1517.
- Grant, L. & Kinman, G. (2013). “Bouncing back?” Personal representations of resilience of students and experienced social workers. *Social work in action*, 25, 349-366.
- EAPN Finland, (2019). Köyhyysvahti – Suomen köyhyysraportti. Järvinen, A., Paasivirta, T., Partio, L., Saarinen, E. & Valkonen, L., (toim). <http://www.eapn.fi/wp-content/uploads/2019/10/K%C3%B6yhyysvahti-Suomen-k%C3%B6yhyysraportti-2019.pdf>
- EAPN Finland, (2020). Köyhyysvahti – Suomen köyhyysraportti. Grekula, E-M., Järvinen, A. & Saarinen, E., (toim). <http://www.eapn.fi/wp-content/uploads/2020/10/Koyhyysvahti-Suomen-Koyhyysraportti-2020.pdf>
- Earvolino-Ramirez, M. (2007). Resilience: a concept analysis. *Nursing forum*, 42, 73-82.
- Ehrenreich, B. (2003). *Nälkäpalkalla*. Juva: WS Bookwell.
- Forsberg, H. (2006). Tunteet työssä - esimerkkinä sosiaalityönä tehtävä tunnetyö. Teoksessa K. Määttä (toim.), *Tunteiden Rakkaus ja rikkaus – Avaimia tunteiden tulkintaan*. (s. 27-44). Keuruu: Otava.
- Fredrickson, B. (2003). The value of positive emotions. *American Scientist*, 91, 330-335.
- Fredrickson, B. & Joiner, T. (2002). Positive emotions trigger upward spirals: toward emotional wellbeing. *Psychological science*, 13, 172-175.
- Herman, D. (2002). *Story logic. Problems and possibilities of narrative*. University of Nebraska Press.
- Hetemäki, J., Koskinen, H., Pulkkinen, T. & Väliaverronen, E. (2019). *Kaikenlaista rohkeutta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hippi, N. (2020). *Epätyypillinen työ, köyhyys ja arjen hyvinvointi - Mitä merkitsee olla työssäkäyvä köyhä*. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteiden laitos.

- Honkasalo, M-L., Ketokivi, K. & Leppo, A. (2014). Moniselitteinen ja hämärä toimijuus. *Sociologia*, 4, 365-372.
- Hänninen, V. (2000). *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 696. Tampere: Yliopistopaino.
- Hänninen, V. (2010). Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa J. Aaltola ja R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2* (s. 160-178). Juva: WS Bookwell.
- Isola, A-M., Larivaara, M. & Mikkonen, J. (2007). Alkusanat. Teoksessa A-M. Isola, M. Larivaara & J. Mikkonen (toim.), *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä*. (s.12-17). Keuruu: Otava.
- Isola, A-M. & Suominen, E. (2016). *Suomalainen köyhyys*. Työväensivistysliitto. Helsinki: Into-kustannus.
- Isola, A-M., Turunen, E. & Hiilamo, H. (2016). Miten köyhät selviytyvät Suomessa? *Yhteiskuntapolitiikka*, 81, 150-160.
- Jakonen, M. (2015). Töissä ja köyhä -kirjoitusaineisto 2015 [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 1.0 (2019-06-24). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3321>
- Jakonen, M. (2019). Työssäkäyvän köyhän elämä vaatii jokapäiväistä rohkeutta. Teoksessa I. Hetemäki, H. Koskinen, T. Pulkkinen & E. Väliaverron (toim.), *Kaikenlaista rohkeutta* (s. 97-114). Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, A., Huttunen, L. & Kulmala, A. (2004). Johdanto: neuvottelua marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa A. Jokinen, L. Huttunen & A. Kulmala (toim.), *Puhua vastaan ja vaieta*. (s. 9-19). Helsinki: Gaudeamus.
- Juhila, K. (2004). Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Neuvottelua kulttuurisista marginaaleista. Teoksessa A. Jokinen, L. Huttunen & A. Kulmala (toim.), *Puhua vastaan ja vaieta*. (s. 20-32). Helsinki: Gaudeamus.
- Julkunen, R. (2010). *Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista*. Tampere: Vastapaino.
- Järveläinen, P. & Mäkinen, V. (2007). Suomalaisen hyvinvoinnin köyhyys ja rikkaus. Teoksessa J. Saari & A. B. Yeung (toim.), *Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa* (s. 76-93). Helsinki: Gaudeamus.
- Järvinen, M. (2020). Prekaarissa työmarkkina-asemassa työskentelevien naisten kokemukset köyhyydestä. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.
- Kaasila, R. (2008). Eri lähestymistapojen integroiminen narratiivisessa analyysissä. Teoksessa: R. Kaasila, R. Rajala & K. E. Nurmi (toim.), *Narratiivikirja: menetelmiä ja esimerkkejä* (s. 41-66). Tampere: Juvenes print.

- Kangas, O. & Ritakallio, V-M. (2005). Köyhyyden teoria ja käytöntö. Teoksessa J. Saari (toim.), *Köhyyspolitiikka – johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen*. (s. 28-62). Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Kara, H. (2016). The makings of migrant subjectivities. Time and intersectionality in the transnational everyday lives of Latin American women in Barcelona. Akateeminen väitöskirja, Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos. Helsinki: unigrafia.
- Karjalainen, S. & Puroila, A-M. (2017). Ilon koodi: dialogisesti ja kulttuurisesti rakentuvat lasten ilon hetket päiväkotiarjessa. *Kasvatus & Aika*, 11, 23-36.
- Kassara, H. (2017). *Ilo hoitotyön ammatin opiskelussa ammatillisen kasvun voimavarana*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta. Tampere: Yliopistopaino.
- Kinman, G. & Grant, L. (2011). Exploring stress resilience in trainee social workers: The role of emotional and social competencies. *British journal of social work*, 41, 261-275.
- Laitinen, M. & Uusitalo, T. (2008). Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäkokemusten tutkimisessa. Teoksessa R. Kaasila, R. Rajala & K. E. Nurmi (toim.), *Narratiivikirja* (s. 106-150). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Lähde, J. (2020). *Askeettis-minimalistinen elämäntapa, köyhyys ja toimintamahdollisuudet – näkökulmia sosiaalityölle*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos.
- Matorin, S. (2015). Finding joy in social work. *Social work*, 60, (183).
- Meadows, C. (2014). *A psychological perspective on joy and emotional fulfillment*. New York: Routledge.
- Moschella, M. C. (2016). *Caring for joy: Narrative, theology and practice*. ProQuest, Ebook central; verkkoaineisto.
- Määttä, K. (2006). Johdanto tunteiden tutkimusmatkalle. Teoksessa K., Määttä (toim.), *Tunteiden rakkaus ja rikkaus. Avaimia tunteiden tulkintaan* (s. 7-11). Keuruu: Otava.
- Ohisalo, M. (2017). *Murusia hyvinvointivaltion pohjalla: leipäjonot, koettu hyvinvointi ja huono-osaisuus*. Akateeminen väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteiden laitos.
- Parse, R. R. (2001). The lived experience of contentment: a study using the Parse research method. *Nursing science quarterly*, 14, 330-338.
- Pietarinen, J. (1993). *Ilon filosofia. Spinozan käsitys aktiivisesta ihmisestä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Pietarinen, J. (2019). *Opas Spinozan etiikkaan*. Helsinki: Gaudeamus.
- Damasio, A. (1996). *Spinozaa etsimässä. Ilo, suru ja tuntevat aivot*. Helsinki: Terra Cognita.

- Polkinghorne, D. (1995). Narrative configuration in qualitative analysis. Teoksessa J. A. Hatch & R. Wisniewski (toim.), *Life history and narrative*, (5-23). Taylor & Francis group.
- Rantala, T. (2006). Koulun tunteet tutkimuksen kohteena - monelta alkaa ilo? Teoksessa K. Määttä (toim.), *Tunteiden rakkaus ja rikkaus. Avaimia tunteiden tulkintaan* (s. 132-148). Keuruu: Otava.
- Raunio, K. (2011). *Oleellinen sosiaalityössä*. Gaudeamus: Helsinki: Yliopistopaino.
- Rawls, J. (1988). *Oikeudenmukaisuusteoria* (Suom. T. Pursiainen & T. Nevanlinna). Juva: WSOY.
- Saari, J. (2005). Köyhyyspolitiikka. Teoksessa J. Saari (toim.), *Köyhyyspolitiikka: johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen* (s.7-27). Sosiaali- ja terveysturvan Keskusliitto.
- Saari, J. (2015). *Huono-osaiset – elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sayer, A. (2007). Dignity at work: Broadening the agenda. *Organization*, 14, 565-581.
- Selander G. (2014). *Glädje i vårdandets värld*. Akateeminen väitöskirja. Åbo Akademi, hoitotiede. Turku: yliopistopaino.
- Sen, A. (1992). *Inequality reexamined*. Oxford: University press.
- Sen, A. (2009). *The idea of justice*. London: Penguin Books.
- Sennett, R. (2004). *Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa* (Suom. K. Koskinen). Tampere: Vastapaino.
- Sloan, H. K. (2011). Joy. *The journal of value inquiry*. 45, 409-431.
- Spinoza, B. (1998). *Etiikka*. Saarijärvi: Gaudeamus. (Alkuperäinen teos julkaistu 1667.) Ref. Pietarinen (1993).
- Sulkunen, P. (2009). *The saturated society. Governing risk and lifestyles in consumer culture*. London: Sage.
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom. A survey of household resources and standards of living*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Tuomi J., & Sarajärvi A. (2002). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Tuovila, S. (2006). Suomalaisille tärkeät tunnesanat. Teoksessa K. Määttä (toim.), *Tunteiden rakkaus ja rikkaus – Avaimia tunteiden tulkintaan* (s. 14-26).
- Turner, J. H., & Stets J. E. (2005). *The sociology of emotions*. Cambridge: University Press.
- TENK, Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012). Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. <https://tenk.fi/fi/ohjeet-ja-aineistot/HTK-ohje-2012>

TENK, Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2019). Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa.

https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2019.pdf

Valkonen, J. (2007). *Psykoteraapia, masennus ja sisäinen tarina*. Akateeminen väitöskirja. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 77. Helsinki: Yliopistopaino.

Varila, J. (1999). *Tunteet ja aikuisdidaktikka. Tunteiden aikuisdidaktisen merkityksen teoreettinen ja empiirinen jäljitys*. Joensuun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 74.

Vihottula, H. (2015). *“En suostu yksinkertaisesti häviämään ihmisten silmistä”*. Kertomuksia traumaattisesta kokemuksesta selviytymisestä. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden yksikön tutkimuksia 2110. Tampere: yliopistopaino.